

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Salus Infirmorum: Kulturní dějiny lékárny U Bílého
jednorozce v Klatovech a jezuitská *materia medica*

Bc. Lucie Belfínová

Plzeň 2024

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanistika

Diplomová práce

Salus Infirmorum: Kulturní dějiny lékárny U Bílého jednorožce
v Klatovech a jezuitská materia medica

Bc. Lucie Belfínová

Vedoucí práce:

PhDr. Jana Černá, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2024

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2024

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala vedoucí práce PhDr. Janě Černé, Ph.D., za odborné vedení, cenné rady a trpělivý přístup při psaní diplomové práce. Dále bych ráda poděkovala paní Martině Salvové, vedoucí lékárny U Bílého jednorožce, za její ochotu a spolupráci.

Obsah

Úvod.....	6
1. Příchod jezuitů do Čech	10
1.1 Role české šlechty v procesu rekatolizace	11
1.2 Význam české šlechty, jezuitů a dalších katolických řádů v pobělohorské rekatolizaci na českém území	12
1.3 Role jezuitů v pobělohorské době.....	14
2. Benefity pro víru, benefity pro vědu. Jezuité učitelé a misionáři.....	18
2.1 Vnější misie	18
2.2 Čeští jezuité na cestách do misí	21
2.3 Cesta jezuitů České provincie z Čech až do Nového světa	23
3. Lékárenství a <i>materia medica</i> Tovaryšstva Ježíšova. Lékárnici České provincie.	27
3.1 Lékárna jako prostor poznání a vědění	27
3.2 Jezuité lékárníci	29
3.2 Jan Steinhöffer.....	32
3.3 Jiří Josef Kamel	34
3.4 Pavel Klein	36
4. Americká <i>materia medica</i>	40
4.1 Nový svět a jeho léčebné prostředky	41
4.2 Percepce v evropském prostředí	43
5. Farmacie v Klatovech	46
5.1 Lékárna U Bílého jednorožce v Klatovech.....	48
5.1.1 Oficína klatovské lékárny	49
5.1.2 Laboratoř klatovské lékárny.....	52
5.1.3 Stojatkový materiál	53
6. <i>Materia medica</i> lékárny U Bílého jednorožce.....	56
6.1 Vonodřev balsámový tolujský – <i>Myroxylon balsamum</i> , <i>syn. Toluifera balsamum</i>	56
6.2 Chinovník lékařský – <i>Cinchona officinalis</i> (<i>Rubiaceae</i>).....	58
6.3 Kulčiba hořká – <i>Strychnos ignatii</i>	61
6.4 Guajak posvátný, guajak léčivý – <i>Guajacum sanctum</i> , <i>Guajacum officinale</i>	63
6.5 Vybraná kompozita jezuitské <i>materia medica</i>	65
6.5.1 Theriak	67
6.5.2 Mithridatium	69
Slovo závěrem.....	71
Seznam použitých zdrojů	73
Resumé.....	79
Přílohy	
Seznam obrazových příloh	

Úvod

Tovaryšstvo Ježíšovo, jezuité, Societas Iesu. Těmito jmény označujeme významný a vlivný řeholní řád římskokatolické církve, který se výrazně zapsal do dějin nejen českých, ale i celosvětových. V českém prostředí se setkáváme s jednostranným pohledem na jezuitu jakožto „tmáře“ a „paliče knih“, a to kvůli výraznému podílu na rekatolizační činnosti. V minulosti se přitom jezuité těšili úctě a zájmu, zejména v oblasti misijní, pedagogické a vědecké činnosti, neboť byli významnými propagátory vzdělání a kulturního života v místech, na kterých zakládali své koleje či misijní redukce. Svým přístupem ke studiu přírodních podmínek v místech zahraničních misí se jezuité zapsali do kulturních dějin vědy, a to nejen v oblastech astronomie, matematiky, lingvistiky a přírodovědy, ale také v oblasti farmacie a lékárenství v Jižní Americe, Asii nebo Indii, kde přicházeli do kontaktu s místním obyvatelstvem, od něhož čerpali mimo jiné cenné informace o lokálních rostlinách a dalších látkách a jejich léčebných účincích. Tyto látky následně exportovali do Evropy a využívali k léčení v ústavních lékárnách zakládaných při jezuitských kolejích. Významná byla také finanční stránka obchodu s exotickými léčivými prostředky, která bude v této práci reflektována. Mimo to jezuité ve svých lékárnách používali samozřejmě i léčiva domácího původu.

Cílem synchronní analýzy této diplomové práce je představit jezuitský řád jako významný článek v rozvoji českého lékárenství a distribuci léčiv z exotických prostředí na české území na příkladu kulturních dějin barokní jezuitské lékárny U Bílého jednorožce v Klatovech. Sem jezuité přišli v roce 1636 a provozovali zde kolejní lékárnu až do okamžiku zrušení jezuitského řádu, kdy od nich v roce 1773 vybavení lékárny odkoupil místní lékárník Jan Michal Firbas. Zároveň si práce klade za cíl prezentovat Tovaryšstvo Ježíšovo jako řád, který se už od počátku svého působení zasazoval o bezplatné vzdělávání a rozvoj gramotnosti. Jezuité cvičili své duchovní v psychické odolnosti a ve fyzické střídmosti podle

vzoru svého zakladatele Ignáce z Loyoly,¹ pečovali o své koleje, jejich okolí a obyvatele obcí, v nichž našli zázemí. Dalším cílem práce je vymezit se tak vůči dlouhodobě přetrvávajícímu pohledu části populace na jezuity jako na „tmáře“, reprezentované např. páterem Koniášem, který v českém prostředí působil jako negativní synekdocha jezuitského řádu. Prioritní pro jezuity byla péče o zdraví nejen řádových bratří, ale i o zdraví veřejné. Po svém příchodu do Prahy v roce 1556 zakládali zde i v dalších městech kolejní lékárny, čímž se stávali konkurencí měšťanským lékárníkům, jejichž síť byla v druhé polovině 16. století už poměrně stabilizovaná a rozsáhlá². Jezuité svá léčiva používali nejen pro vlastní potřeby, ale často je poskytovali chudým buď zdarma nebo za mírný poplatek.³

První kapitola představí jezuity jako jeden z nástrojů české pobělohorské rekatolizace, popíše jejich vztah s českou šlechtou, která měla v této době významný vliv na panovnický dvůr, a reflektovat bude především jejich roli učitelů a šířitelů víry v českém prostředí, tedy opět činnost pedagogickou a také misijní. V další části textu bude popsána misijní činnost Tovaryšstva Ježíšova. Misie byly dvojího typu: vnitřní a vnější. Pro potřeby této práce se s ohledem na popis exotické *materia medica* zaměříme především na misie vnější, tedy ty, které jezuité podnikali do jiných zemí. Popsána bude také cesta jezuitů české provincie do zámoří, která byla mnohdy trnitá a ve většině případů i jednosměrná. Nutno podotknout, že české stopy lze najít i na místech nejvzdálenějších misí, a to na Filipínách.

Následující kapitola pojedná o vzniku klášterních infirmatorií a seznámí nás také s postavami nejvýznamnějších lékárníků České provincie Tovaryšstva Ježíšova, Janem Steinhöfferem, Pavlem Kleinem a Jiřím Josefem Kamelem, jejichž práce dosáhla úspěchu v celosvětovém měřítku. Všichni tito řádoví bratři se výrazným způsobem zapsali nejen do dějin misijní činnosti, ale zejména také do historie

¹ Více informací k počátkům řádu, jeho zakladateli, princepech a významných osobnostech poskytují publikace: R. Fülöp-Miller: *Moc a tajemství jezuitů. Kulturní a duchovní dějiny Tovaryšstva Ježíšova* (1959, transn. 2000) a J. Wright: *Jezuité. Misie, mýty a dějiny* (2004, trans. 2006).

² Rusek, s. 48.

³ Rusek, s. 53.

zkoumání a popisu *materia medica* Nového světa a jejího následného zanesení do evropských *pharmacopoeií*. Exotická, resp. americká *materia medica*, kterou představuje čtvrtá kapitola, se díky cirkulaci poznatků mezi jezuitskými kolejemi, resp. provinciemi rozšířila na evropském kontinentě a mnoho jejích produktů, např. chinovník (*Cinchona officinalis*, *Jesuits' Bark*) se staly běžně používaným léčivým prostředkem v evropských lékárnách. Jezuité tak působili jako jeden z nejvýznamnějších článků rané globalizace zejména v oblasti kulturních dějin vědy.

Následující část představí jezuitskou farmacii v Klatovech. Mapována bude historie příchodu jezuitů do Klatov a role pátera Chanovského a rytíře dona Martina de Hoef-Huerty, významných klatovských osobností 17. století stojících u založení klatovské jezuitské koleje, jejíž součástí byla od roku 1660 také klášterní lékárna. Její vybavení, vč. veškerých léčivých prostředků, odkoupil po zrušení řádu klatovský lékárník Michal Firbas, díky čemuž se zachoval do současnosti. Lékárna U Bílého jednorožce následně fungovala v nikdy významně změněném interiéru do roku 1966, kdy se stala součástí Vlastivědného muzea Karla Hostaše v Klatovech. Tento interiér vč. stojatkového materiálu bude v kapitole č. 5 podrobněji analyzován, poukázáno bude např. na některé detaily ve výzdobě stojatek. Reflektováno bude nejen formální uspořádání lékárny, ale také její umělecká výzdoba s důrazem na její duchovní a symbolický význam.

Poslední část textu potom uvede příklady konkrétních *simplicií*, tedy jednoduchých léčivých přípravků americké *materia medica* používaných v evropských lékárnách, a tedy i v klatovské lékárně U Bílého jednorožce. *Simplicia* budou vybrána na základě dvou seznamů pocházejících z klatovské lékárny, jedním je inventární seznam zrušené klatovské lékárny z roku 1773 z fondu *Exjesuitica* z Národního archivu v Praze, druhým potom seznam paní Martiny Salvové, vedoucí klatovské barokní lékárny, který obsahuje soupis všech léčivých prostředků, které se v lékárně dochovaly do současnosti. Tyto dva seznamy budou porovnány a z nich následně vybrány ty léčivé prostředky, které se buď vyskytují na obou seznamech (vonodřev balzámový,

Myroxolon balsamum, syn. *Toluifera balsamum*, chinovník lékařský, *Cinchona officinalis*, *Rubiaceae*, guajak posvátný, g. lékařský, *Guajacum sanctum*, *Guajacum officinale*) nebo které byly pro jezuitské lékárenství významné (kulčiba hořká, *Strychnos ignatii*). Připomenuta budou také významná jezuitská kompozita s dlouhou tradicí, *mithridatium a theriak*.

Práce bude metodologicky a informačně vycházet z prací historiků a historiků vědy, kteří se věnovali jezuitské *materia medica* a kulturním dějinám vědy, a zároveň pracuje s texty primární literatury. Součástí práce bude též komparace inventářů s reálným stavem (a obsahem) klatovské lékárny U Bílého jednorozce na základě vlastního empirického šetření a práce s archivními materiály, především diachronní analýza inventárního seznamu lékárny z fondu Národního archivu *Exjesuitica*⁴ a seznamu současného stavu léčiv ve zmiňované lékárně.

⁴ Vizte obrazovou přílohu, obrázek 1–13.

1. Příchod jezuitů do Čech

Dne 18. dubna 1556 se v apoštolském počtu dvanácti vypravila skupina mužů vedených otcem Ursumarem Goissonem na dlouhou cestu z Říma z pověření Ignáce z Loyoly, aby na žádost krále Ferdinanda I.⁵ v centru Českého království podpořila znovuzavedení a rozšíření katolického náboženství. Příprava na tuto misi byla dlouhá a kněží museli být znalí kromě tradiční latiny i německého jazyka. Předpokládalo se ale, že ti, kteří zůstanou v Čechách nejdéle, obsáhnou i místní jazyk, jak tomu bylo ostatně u jezuitů obecně zvykem. Nejstarším jezuitským sídlem u nás se stal dominikánský klášter u sv. Klimenta v Praze, kde zbylí dominikáni přijali jezuity vlídně. Tento objekt po opuštění dvou posledních dominikánských bratří zůstal v držení jezuitů až do roku 1773.⁶ Jezuité nebyli pro svou činnost v českých zemích vybráni náhodně. Jejich působení bylo založeno na dlouholetých kontaktech českých a hispoamerických zemí, jejichž kořeny lze dohledat v období vlády Jiřího z Poděbrad (1458–1471) a které se naplno rozvinuly v období mezi 16. a 18. stoletím.⁷

Významnou roli v tomto procesu sehrál nástup Habsburků na český královský trůn v roce 1526, jejichž sepětí se španělskou větví rodu zapříčinilo růst španělského vlivu nejen v oblasti politické, ale zejména kulturní. Situace dospěla tak daleko, že se u nás koncem 16. století tiskly španělské knihy a vznikaly rukopisné gramatiky španělštiny. Hlavními centry, v nichž bylo možné vysledovat španělský vliv, byly samozřejmě královský a císařský dvůr, jehož členy byli mnohdy přímo Španělé (a to sňatkem nebo na pozvání), paláce významných šlechtických rodů a na třetím místě právě jezuitské koleje a univerzity. Ostatně mezi výše zmíněnými dvanácti jezuity, kteří přišli jako první do Čech, byli většinou Španělé. S sebou přinesli sbírky kázání řádových představených Alfonsa Salmeróna a druhého řádového generála Francisca de

⁵ Bílek, s. 1.

⁶ Čornejová, 2002, s. 29.

⁷ Kašpar, s. 8.

Toledo. Prvním pražským provinciálem se stal Petrus Canisius a prvním rektorem nově založené olomoucké univerzity (1573) Hurtado Pérez.⁸

1.1 Role české šlechty v procesu rekatolizace

Aby se mohli jezuité věnovat své činnosti v českých zemích naplno, bylo zapotřebí, aby měli podporu panovníka a zejména místní šlechty. Před rokem 1620 se v českých zemích ke katolickému vyznání hlásila pouhá čtvrtina vyšší šlechty a jen sedmina šlechty nižší. V té době patřily české země pod Rakouské arcivévodství a politický a náboženský vývoj na našem území prakticky kopíroval vývoj v monarchii, neboť česká šlechta představovala – na rozdíl od jiných částí monarchie – mnohem samostatnější celek, na který se mohl panovník spolehnout při prosazování reforem. Aristokracie se dle slov rekatolizátorů coby významná společenská třída podílela na domnělém kacířství ve velkém měřítku, protože téměř v každém urozeném rodě se našel někdo, kdo se uchýlil k protestanství.⁹

Bitva na Bílé hoře 8. listopadu 1620, kde se střetla vojska katolické armády a českých stavů a kde též Španělé odehráli významnou roli,¹⁰ ale znamenala konec českého stavovského povstání a pro mnoho českých šlechticů také odchod do ciziny. Uvádí se, že několikeré emigrační vlny nejprve po vydání patentů proti nekatolíkům, posléze po vydání Obnoveného zřízení zemského a smrti Albrechta z Valdštejna ochudily české země o třicet až třicet pět tisíc obyvatel.¹¹ Ti, kteří zůstali, byli nuceni přijmout katolické vyznání a zasazovat se o jeho šíření v řadách svých poddaných.¹² Velkou roli tedy šlechta sehrála při rekatolizaci v době po této nevelké bitvě, jejímž vrcholem bylo vydání Obnoveného zřízení zemského v roce 1627. Jakmile šlechtic přijal katolickou víru, dostalo se mu z rukou panovníka velké množství nových příležitostí, zejména vyšší funkce, tituly a také majetek. Z řad aristokracie vzešlo množství vysokých církevních

⁸ Kašpar, s. 9–10.

⁹ Louthan, s. 52.

¹⁰ Kašpar, s. 11. Srov. Marek, Pavel. Španělská strana na císařském dvoře? K problematice jednoho pojmu z politických dějin, Český časopis historický 113, 2015, s. 965-988.

¹¹ Čornejová, 2002, s. 98.

¹² Louthan, s. 53.

hodnostářů a zásadní roli hrála šlechta i v šíření katolického náboženství mezi laickým obyvatelstvem.¹³

1.2 Význam české šlechty, jezuitů a dalších katolických řádů v pobělohorské rekatolizaci na českém území

Role šlechty byla v procesu rekatolizace nezastupitelná a absolutistický panovník by bez její pomoci nemohl dosáhnout takových rekatolizačních úspěchů. Nejen, že působila apelačně na své poddané, ale rekatolizátorům poskytovala štědré movité i nemovité dary. Zásah do rodových tradic i vlastních přesvědčení šlechtických rodů proto bylo potřeba kompenzovat adekvátní a plnohodnotnou alternativou s cílem deklasovat ostatní konfese.¹⁴ Rekatolizační proces nebyl v žádném případě jednoduchý. Katolické náboženství se snažilo vycházet vstříc mentalitě nejširších vrstev. Preferovalo cestu k pokání, jakou protestantské směry neposkytovaly. Místo zatracování světské nádhery nabízelo spásu a pochopení lidských slabostí pod duchovním dohledem (jak ji přinášeli například právě jezuité), velkolepá procesí a poutě jako prostředek očistných a kajících aktů¹⁵ a monumentální zdobené barokní Boží stánky, které uchvacovaly svou velkolepostí a zároveň plnily svou funkci jako místa sloužící k setkání s Bohem¹⁶.

Jako příklad přerodu předmětu sloužícího k soukromé zbožnosti v tradici veřejné adorace použijeme příběh uctívání sošky Pražského Jezulátka, které sice v českých zemích mělo dlouhou tradici, v době pobělohorské ovšem znovu nabylo na významu. Ze Španělska se k nám dostala legenda o sérii sošek z konce šestnáctého století, z nichž jedna přešla do vlastnictví šlechtičny Isabelly Manrique de Lara Mendoza, která ji dala coby svatební dar své dceři, která ji posléze vzala s sebou na cestu do Českého království v době, kdy se vdala za Vratislava z Pernštejna. Ta ji následně předala své dceři Polyxeně, takže se soška dostala i k Rožmberkům a Lobkovicům. Polyxena v roce 1628 podruhé ovdověla

¹³ Louthan, s. 52.

¹⁴ Čornejová, 2002, s. 97.

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ Tuto velkolepou barokní zbožnost později kritizovala Marie Terezie a její syn Josef II. Oba se uchylovali k rozsáhlým reformám – rušily se poutě, procesí, posvícení apod.

a odkázala sošku řádu bosých karmelitánů, jehož fortna sousedila s kostelem Panny Marie Vítězné na Malé Straně. Během třiceti let se ze sošky, která byla součástí osobní zbožnosti, stal ústřední bod veřejného kultu, jehož uctívání se soška ze dřeva a vosku těší dodnes. Dle legendy chrání klášter i kostel, ale pouze v případě, že jí bude prokazována patriční úcta. Od té doby je soška různě převlékána, zdobena a uctívána a španělský kult se tak přetavil v českou tradici.¹⁷

Roku 1622 vydal královský místodržící Karel I. z Lichtenštejna nařízení proti všem evangelickým kněžím. Katolickým řádům byly předávány nekatolické chrámy nejprve v Praze, pak i v dalších českých městech. Jezuité měli za úkol se zpočátku chovat zdrženlivě, aby nedocházelo k přílišné provokaci obyvatelstva, a tak například ještě svátek Božího těla toho roku byl slaven jen střídmě, o to víc ale byla oslavována červencová kanonizace zakladatelů řádu sv. Ignáce z Loyoly a sv. Františka Xaverského. Procesí se zúčastnili kromě jezuitů i dominikáni, augustiniáni, minorité, františkáni, milosrdní bratři a světský klérus. V témže měsíci bylo zapovězeno slavení svátků Mistra Jana Husa.¹⁸ V listopadu 1622 pak došlo k předání Karolinské akademie jezuitům. Z jejích mistrů se ke konverzi ke katolictví odhodlal jen jeden – Jan Kampanus Vodňanský, který ale zemřel krátce poté (jezuité mu následně vypravili honosný pohřeb). O předání univerzity bylo rozhodnuto tajně už v únoru toho roku v Šoproni na zasedání císařské rady, a tak mělo karolinské učení propříště zůstat katolické. Poté už jen stačilo, aby byl vypovězen Rudolfův majestát, jenž povoloval náboženskou svobodu, k čemuž stačily nůžky a ruka samotného císaře Ferdinanda II. a cesta důsledné rekatolizace Českého království byla definitivně stvrzena.¹⁹

V roce 1624 byl vydán císařský patent, který výslovně zakazoval jiné vyznání než katolické. Byly zřízeny tzv. rekatolizační komise, které mapovaly náboženský stav v království a zároveň sjednávaly nápravu přestupků. Měly dvě složky – světskou, která disponovala donucovacím prostředkem, tedy vojskem, a duchovní, která měla být „odborným“ garantem vyžadovaných změn. Nutno

¹⁷ Louthan, s. 63–64.

¹⁸ Čornejová, 2002, s. 102.

¹⁹ Čornejová, 2002, s. 103.

podotknout, že mezi duchovními komisaři nenajdeme ani jednoho jezuitu. Této činnosti se ve velkém věnovali dominikáni, minorité a kapitulní kanovníci arcibiskupa Harracha, který neměl jezuity v oblibě.

1.3 Role jezuitů v pobělohorské době

Proč je tedy společnost zvyklá vnímat jezuity jako nejvýraznější negativní duchovní prvek pobělohorských represí? Jednak zásluhou osobnosti pátera Koniáše, proslulého paliče nekatolických knih a zároveň celkovou náladou ve společnosti v době, která znamenala odliv šlechty a zejména také inteligence. Je ale spravedlivé na tomto místě uvést, že po roce 1624 zastávali jezuité v procesu rekatolizace zejména funkci pedagogickou, misijní a vzhledem k nedostatku kněží i funkci správců opuštěných far.²⁰ Ve své činnosti byli dle zvyklosti a vzorem svého zakladatele velmi poctiví, a tak si o všem vedli důsledné záznamy. Byli také nejpočetnější a v jejich prospěch hrál i fakt, že například františkánští kapucíni, další z provádějících řádů, nemohli kvůli svým přísným stanovám o svých rekatolizačních úspěších podávat žádné zprávy ani v interních zápisech.²¹

Rychlé a nekompromisní rekatolizační tažení by znamenalo velké riziko všeobecného povstání, a tak bylo nutné všechna opatření zavádět postupně. Nejprve šlo o kárné legislativní tresty, které ale obyvatelstvo nesmírně tížily. Bylo nutné dodržovat katolické rituály (páteční postění, zdržet se práce ve sváteční dny apod.), poté bylo zapotřebí odstranit veškerá vyobrazení kalicha a nahradit je krucifixem. Zesměšňovat duchovenstvo bylo pod pohružkou přísného trestu zakázáno. Posléze přišlo na řadu vzdělání. Žádný mladý člověk se nesměl učit řemeslu, dokud neobsáhl základy katolické víry. Asi nejvýrazněji se represe projeví v oblasti hospodářské. Bez výjimky byly zrušeny všechny protestantské závěti, ti, kteří nechtěli přestoupit na katolickou víru, měli zakázanou veškerou obchodní, hospodářskou, kupeckou a tržní činnost. Pro kontrolu těchto aktivit sloužila výše zmíněná reformační komise. Uchylování se k násilí sice nebylo jejím primárním nástrojem, jeho hrozba ale byla

²⁰ Čornejová, 2002, s. 105.

²¹ Tamtéž, s. 106.

všudypřítomná. Od bitvy na Bílé hoře vojska v podstatě nikdy nepřestala plenit venkov a zaváděla svou vlastní podobou rekatolizace. Nejúčinnějším nástrojem bylo nastěhování vojáků do protestantských domácností. Málokdo vydržel několikátýdenní soužití se skupinou hrubých „návštěvníků“, které navíc museli vydržovat na své náklady, a celé domy tak hromadně konvertovaly. Blízko jim bylo i surové násilí v podobě bití, bičování nebo zavírání do dubových klecí.²² Nutno podotknout, že tyto prakticky vykonávala primárně armáda, jezuité se na nich nepodíleli. Výraznou osobností těchto tzv. dragonád, dle dobové terminologie „vkládání“ vojska, byl Don Martin Hoef-Huerta.²³ Působil v císařském pluku generála Baltasara Marradase. Roku 1625 se se svými vojsky dostal i do Klatov, kde nařídil konverzi veškerého měšťanstva. Pevněji zde ale zakotvil a v roce 1627 získal lukrativní pozůstalost po občanu města Danielu Korálkovi, mimo jiné tzv. Korálkovský dům, který se později stal součástí nově zbudované jezuitské koleje.

Daniel Korálek z Těšína byl jedním ze vzdělaných, vážených a zámožných obyvatel města, setrval ale v odporu vůči rekatolizačním snahám. Soudit tak můžeme dle toho, že právě byt v jeho domě nad masným krámem okupoval Marradasův souputník Zdeněk Lev z Kolovrat. Přesto se nakonec odhodlal ke konverzi, a to kvůli obavám, že by mu nebyl vypraven křesťanský pohřeb. Osudným se Korálkovi stal rok 1624, kdy město postihla vysoká nemocnost a Korálek zemřel. Své dědictví, neboť neměl právoplatného dědice, ukryl za pomoci své příbuzné v prostorách svého domu. Zdeněk Lev se domáhal peněz z jeho pozůstalosti pod záminkou nedostatečných prostředků na pohřeb, a tak začal prohledávat celý dům. Nakonec našel peníze zakopané pod podlahou, zaplatil pomocníkům, vypravil pohřeb a zbytek si ponechal.

Jak již bylo zmíněno, Korálek neměl dědice, a tak mu byly všechny šlechtické poklady vloženy do rakve. To členové reformační komise věděli, a tak se ještě v noci po pohřbu vloupali do hrobky, kde byl nebožtík pohřben,

²² Louthan, s. 176.

²³ Čornejová in *Miscellanea nejen balbínovská: barokní jezuitské Klatovy 2018, 2019*, s. 60.

a mrtvolu oloupili. Na čin se samozřejmě přišlo, neboť vojáci po sobě zanechali ohromnou spoušť, a pachatelé měli být s'ati. Na přimluvu duchovních a místních obyvatel k tomu ale nedošlo, zloději museli pouze vrátit uloupené věci, které byly posléze věnovány jezuitskému děkanovi, páteru Severinovi, na podporu Chrámu Páně ve městě. I přesto se ale Zdeněk Lev nezákonně obohatil z pozůstalosti Daniela Korálka více než dost.²⁴ Císařské vojsko mělo rozbité ležení v Klatovech až do roku 1634 a místní obyvatelé Huerta prosili, aby se přimluvil u císaře a vojsko bylo odvoláno. Huerta už byl v té době v Pošumaví movitě i nemovitě pevně ukotven, neboť kromě klatovských domů měl v držení i další majetek na Písecku, kde svou činnost provozoval ještě před příchodem do Klatov. K smíru došlo až v roce 1635, ve stejném roce, kdy Huerta uvedl jezuity do Klatov a věnoval jim darem právě zmíněné korálkovské dědictví.²⁵

Huerta nebyl jen vojákem, který měl na svědomí mnohá tažení (ostatně v době třicetileté války šlo o výdělečné odvětví), ale i štědrým dárcem, což jsme dokázali mimo jiné korálkovským dědictvím. Nelze se domnívat, že Huertovy činy byly čistě altruistické, jeho pozdější kritikové tuto skutečnost reflektují jako přízemní vztah k Bohu, kdy za obětovaný dar dárce očekával Boží přízeň. Kde byla pravda, se už dnes s jistotou nedozvíme. Známe několik svědectví jeho současníků, například Jindřicha Hýzrle z Chodů, který popisoval, že kromě válečných tažení a chrabrých skutků byl čas strávený v Huertově blízkosti vyplněný návštěvami poutních míst, klášterů a účastí na bohoslužbách, dotoval či zřídil oltáře v Písku, Vodňanech či na pražské Malé Straně.²⁶

Nadějí pro českou šlechtu, která přestoupit ke katolické víře nechtěla nebo byla v té době již v zahraničním exilu, byl vpád saských vojsk do Čech v roce 1631. Vliv byl dokonce tak veliký, že se podařilo obnovit nekatolickou církevní správu a dokonce přijímání pod obojí. Vedení pražské university se ujal Samuel Martinus z Dražova a jezuité byli nuceni české země opustit. Azyl našli na Olomoucku, neboť moravské země nebyly saským vpádem postiženy. Na dlouho

²⁴ Vančura: Dějiny města Klatov, III., s. 13.

²⁵ Čornejová in *Miscellanea nejen balbínovská: barokní jezuitské Klatovy 2018, 2019*, s. 61.

²⁶ Tamtéž, s. 62–63.

však ne, už v květnu 1632 obsadila vojska Albrechta z Valdštejna Prahu, Sasové byli přinuceni k ústupu a jezuité se vraceli zpět do svých původních působišť. Navzdory tomu, že ještě ve třicátých letech se řada konvertitů odvracela zpět ke své víře, rekatolizační práce úspěšné pokračovaly. Po nástupu nové generace, která byla vychována již zcela v duchu katolicismu, už nebylo velkou hrozbou ani tažení švédských protestantských vojáků, ve kterých obyvatelé českých zemí viděli hlavně loupeživé hordy, jež je ohrožují na majetku i na životě, navíc byli unavení dlouhými léty vyčerpávajících bojů, a tak císařská obrana Prahy proti Švédům v roce 1648 byla již jen vítaným vysvobozením z nesnází. V témže roce vytvořili studenti vysokých škol akademickou legii, jejímž představeným se stal jezuitský otec Jiří Plachý, který byl díky této pozici významnou osobností Tovaryšstva Ježíšova, zmiňovanou v souvislosti s obranou klementinské koleje. Jezuité taktéž hostili císařské vůdce, starali se o duchovní zaopatření, pomáhali raněným, pořádali páteční kající průvody, při kterých se účastníci bičovali a modlili se za záchranu města. Po uzavření Vestfálského míru a kapitulaci švédských vojsk se zase v koleji pořádal slavnostní oběd, na kterém švédští vojevůdci vzdali povinnou čest statečným obráncům. Jezuitská kolej v Klementinu tak byla strategickým místem, na kterém se psaly pražské dějiny.²⁷

²⁷ Čornejová, 2002, s. 111–112.

2. Benefity pro víru, benefity pro vědu. Jezuité učitelé a misionáři.

Konstituce Tovaryšstva Ježíšova praví: „*Snažení a cíl, k němuž tato Societas směřuje, je chodit po různých krajích světa a hlásat slovo Boží, zpovídat a duchovně pomáhat lidem milostí Boží a všemi dostupnými prostředky, činit vše v poslušnosti vůči nejvyššímu náměstkovi Krista, Pána našeho (tj. papeži), anebo představenému Societas.*“²⁸ Jezuitští misionáři trvali na tom, že spása je a musí být dosažitelná obyvatelstvu všech zemí, ve kterých působili.²⁹ Šíření katolické víry bylo jedním ze základních pilířů Tovaryšstva Ježíšova a také jednou z činností, díky které jezuité prosluli po celém světě. Misie byly proviantem obousměrným, i když o celistvé pravdivosti tohoto tvrzení by se dalo polemizovat. Zatímco jezuité přinášeli do zemí, v nichž nebylo křesťanství zakořeněno, novou víru, své vědecké poznatky, jazyk, vzdělanost a gramotnost, díky dlouhodobým pobytům na jednom místě otcové naopak od místních obyvatel získávali lokální poznatky, učili se kulturním zvyklostem, ochutnávali neznámé potraviny nebo zkoušeli nové léky. Misie byly dvojího typu: vnější a vnitřní. Vnitřní misie byly misie konané v okruhu vlastní provincie, zejména v Čechách s pevnou nekatolickou základnou byly v době pobělohorské velice žádané. Druhým typem byly misie vnější, ony známé „cesty ve znamení kříže“³⁰, které směřovaly do Ameriky, Asie, Afriky, ale i do pravoslavných regionů východní Evropy nebo do protestantských zemí Skandinávie.³¹

2.1 Vnější misie

I přes všechna negativní epiteta, která jsme si zvykli ve spojení s Tovaryštvem Ježíšovým slýchat, zasloužili se jezuité významně o vzdělanost, rozvoj vědy a nepřeborné množství poznatků přinesených právě ze zahraničních misí do

²⁸ Padberg, s. 271.

²⁹ Wright, s. 98.

³⁰ Citace použita dle názvu knihy Kalista, Zdeněk. *Cesty ve znamení kříže: dopisy a zprávy českých misionářů 17. a 18. věku ze zámořských krajů*. 2. vydání. Knihy Katolického literárního klubu. V Praze: Katolický literární klub, 1947.

³¹ Čornejová, 2002, s. 123.

evropského prostředí v oblastech geografie, lingvistiky, ale i medicíny a farmacie. Zejména v případě českých, resp. slovanských jezuitů se setkáváme s vynikajícími filologickými znalostmi, a to jak při učení jazyků románských (latina, španělština), tak indiánských. V dopisech českých jezuitů se objevují zmínky o snadnějším jazykovém porozumění Slovanů jazykům kmenů v Západních Indiích. Jde ale také o obecnější talent příslušníků menšího národa učít se cizím, více používaným jazykům.³²

Zúčastnit se vnější misie však bylo přinejmenším problematické. Získat důvěru a stát se zahraničním misionářem „*pro větší slávu Boží*“ bylo úkolem pro pravověrné, nadmíru intelektuálně vybavené otce, kteří disponovali uměním slova, byli lingvisticky zdatní, důvtipní, dokázali si poradit v komplikovaných situacích, přizpůsobit se místním podmínkám a ve velkém množství případů přijmout mučednickou smrt. V reformačním období se mnoho jezuitů ocitalo v žalářích, všichni ale byli zvyklí najít v protivenství pozitivní odpověď. Ta spočívala v tvrzení, že pokud utrpení postihuje stejně tak ctnostné i zkažené lidi, ti první tváří v tvář nesnázi jen potvrzují svou věrnost pravdě. Mučednická smrt jezuitům poskytovala možnost podílet se na utrpení Kristově, možnost sdílet s ním jeho utrpení a zařadit se k dlouhému zástupu mučedníků a vyznavačů, kteří své utrpení prožili, nikoli přežili, s cílem dokázat neochvějnost své víry a věčné pronásledování křesťanů vydávat za pronásledování materiálním světem, který jejich duchovní záměr nechápe.³³ Setkáváme se i s extrémními případy, kdy byli misionáři zaživa staženi z kůže nebo jim byly dloubány oči a místo nich byly vkládány žhavé uhlíky.³⁴

Problematická byla cesta k misiím i pro jezuity, kteří nebyli původně španělské národnosti. Španělé si snažili udržet privilegovaný status prvních kolonizátorů Západních Indií. Veškeré činnosti v této oblasti tedy podléhaly přísné kontrole, a to nejen v oblasti civilní, ale také v oblastech církevních a náboženských. Každý jezuita, který se chystal na misijní cestu, přišel do styku s tzv. *Casa de*

³² Kašpar, s. 31.

³³ Wright, s. 129.

³⁴ Tamtéž, s. 130.

Contratación (Kontraktační dům), institucí založenou roku 1503 ve španělské Seville. Úkolem této instituce bylo dohlížet na obchod se Západními Indiemi, dohlížet na průzkum nových oblastí, ale také řešení trestních záležitostí a sporů na lodích plujících do Ameriky.³⁵ Pro teologické a misijní záměry ale jezuité často obětovali i své objevy a pokroky na poli vědy a poznání. Namísto čistě empirických úmyslů se někdy uvádí, že vědu deklasovali na pouhou „služku teologie“.³⁶ Pravdou ale je, že raně novověká věda obsáhla významný duchovní rozměr. Bez jezuitů a jejich cest bychom se však dozvěděli mnohem později o lidech a přírodních podmínkách v Kanadě, Mexiku, Brazílii, Tibetu, Mongolsku, Číně, Indii a dalších. Tyto cesty byly vždy spojeny s kartografickými měřeními, takže poskytly pozdějším geografům důležité pomůcky pro vytváření map, ale také s etnografickými a přírodovědnými výzkumy, s objevy v oblasti *historia naturalis* (mineralogie, farmakologie apod.)

Jezuité byli ovšem i znamenitými lingvisty, a to zejména ti ze středoevropských provincií, jak již bylo nastíněno výše. Dbali na to, aby na počátku každé misie, ještě dlouho před samotným odjezdem do vzdálených končin, každý z misionářů pečlivě studoval a obsáhl jazyk země, do které se vydává. Jezuité ve svém úsilí došli dokonce tak daleko, že vytvořili nejen slovníky a gramatiky téměř všech národů, které navštívili, ale také katechismy a liturgie v místních jazycích. Vznikaly gramatiky severoamerických i jihoamerických indiánských jazyků, jazyků celé oblasti Indie, slovníky asijských jazyků – čínštiny, mandžuštiny a japonštiny, čínské idiomatické slovníky, *patres* jako první studovali sanskrit a ještě dnes je v celé Brazílii možné domluvit se tzv. „*lingua general*“, univerzální podobou jazyka srozumitelnou všem indiánům, kterou vytvořil jezuita José de Anchieta.³⁷

³⁵ Černá, 2012, s. 102.

³⁶ Fülöp-Miller, s. 591.

³⁷ Fülöp-Miller, s. 588.

2.2 Čeští jezuité na cestách do misíí

Jak již bylo zmíněno výše, pro nešpanělské jezuity bylo zprvu obtížné účastnit se misíí v Západních Indiích. Komplikovaný vztah Španělů k původně nešpanělským misionářům ale narážel na komplikaci v podobě značného nepoměru velikosti kolonií Nového světa a omezených možností španělské církve uvolňovat větší počet duchovních i bratrů laiků. Nařízením španělského krále Filipa IV. z 10. prosince 1664 došlo k uvolnění misijní španělské politiky v tom smyslu, že až jedna čtvrtina všech misionářů mohla být zahraničního původu. Nejednalo se ale o jakékoli cizince, museli to být obyvatelé zemí poddaných španělské koruně, tedy obyvatelé Neapolska, Sicílie, Milánska a Flander a také obyvatelé dědičných zemí habsburských.³⁸ Díky tomu se na misiích v průběhů 16. a 17. století začínají objevovat i cizinci.³⁹

Zpracován byl dokonce dokument s argumenty, proč by misie do Nového světa měli absolvovat i nešpanělští duchovní. Generální prokurátor jezuitských misíí v novém světě P. Jacinto Peréz ve své zprávě uvádí, že cizinci měli pro španělské Indie velký význam, neboť byli chladnokrevnější ve stálém vztahu k původním obyvatelům než Španělé.⁴⁰ Důležitou roli tedy hrál psychologický aspekt přístupu k domorodému obyvatelstvu a schopnost udržovat stálejší a klidnější vztahy s místními obyvateli, než se pravděpodobně dařilo Španělům. Dalším důvodem byla již zmíněná filologická způsobilost Evropanů z odlišné části Evropy.⁴¹ Jezuité z oblastí severně od Španělska nejenže prokazovali své schopnosti rychle se naučit nový jazyk, mluvit a psát v něm, ale také projevovali svůj přirozený entusiasmus a touhu po uchování původního jazyka domorodých kultur jako součásti jejich historie a kulturní identity.⁴²

³⁸ O zprávu výrazné změny v zahraniční španělské politice se se svými řádovými kolegy podělil už 29. listopadu 1664 řádový generál Juan Pablo Oliva, který rozeslal provinciálům ve střední Evropě cirkulář zvěstující chystaná opatření. Srov. Zavadil, 2015, s. 20.

³⁹ Kašpar, s. 32.

⁴⁰ Tamtéž. Zde míněno jako méně impulzivní a více chápaví.

⁴¹ Kašpar, s. 31. Srov. Zavadil, 2015, s. 22.

⁴² Anagnostou, 2005, s. 3.

V okamžiku, kdy bylo povoleno nešpanělským jezuitům účastnit se zámořských misí, započal proces zasílání tzv. indipetic.⁴³ Jedná se o dopisy zaslané řádovému generálovi se žádostí o vyslání do zámořských, tedy „indických“ misí. V Římském archivu Tovaryšstva Ježíšova se jich dochovala část, tj. 388 dopisů, které představují významný pramen informací o motivaci jezuitů podstoupit tuto náročnou, jednosměrnou cestu.⁴⁴ Indipetice byly psány vlastní rukou žadatelů a obsahovaly následující informace: především motivační pohnutky, ze kterých lze vysledovat, který z mladých jezuitů byl motivován především jezuitskou propagandou a kterého poháněly spíše individuální podněty. Dále byly zmiňovány jazykové schopnosti (standardem byla latina, němčina, v případě jezuitů České provincie čeština, ale také italština a během pobytu ve Španělsku přibývala španělština).⁴⁵ Žádosti o misii ale nejsou v žádném případě dopisy misionářů, pouze žadatelů o nich, kterým ve velkém počtu případů nebylo vyhověno. Takovým neúspěšným žadatelem byl například zmiňovaný páter Antonín Koniáš, jediný generál jezuitského řádu vzešlý z České provincie Franz Retz nebo mexický misionář Václav Eymer, který se sice misionářem stal, ale až poté, co odeslal dvanáct neúspěšných indipetic, než byl na misii vybrán.⁴⁶

Z výše uvedeného a z dobových pramenů vyplývá, že účast na misiích nebyla nucená a že zájemců o účast byl nadbytek. Docházelo také k výběru misionářů řádovými představenými, zejména v případě, kdy jiný uchazeč nevyhovoval svým zdravím či věkem. Konečné slovo při výběru kandidátů měl řádový generál, který ale svou pravomoc mohl přenést na českého provinciála, jak se stalo např. u první české výpravy misionářů v roce 1678.⁴⁷ Motivace mladých jezuitů, jež byli ve větším množství nově vysvěcení kněží, tedy „Otcové“, v menší míře laičtí členové řádu („Bratři“ nebo také „patres coadjutors“) byla formována především řádovou výchovou a jejími zprostředkovateli, tedy učiteli.

⁴³ Zavadil, 2015, s. 21.

⁴⁴ Zavadil, s. 21.

⁴⁵ Informace o „mateřském“ jazyku a geografické příslušnosti členů řádů musíme brát s rezervou, neboť příslušnost k provincii ještě nenesla etnický význam. Přídomek *Bohemus* (Čech) mohl mít příslušník České prov., který byl ale etnický Rakušan aj. Zavadil, 2015, s. 22.

⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁷ Zavadil, 2015, s. 24.

Cílem výchovy bylo především vzbudit touhu, alespoň u některých jezuitů, následovat vzor prvního jezuitského misionáře Františka Xaverského, což se v mnoha případech také dařilo.

Významnou roli hrály i dopisy a zprávy jezuitů, kteří již na své misií pracovali a zasílali domů popisy procesu šíření víry mezi „divochy“, jak bylo běžné domorodce nazývat, ale zejména popisy všeho, s čím se misionář na své cestě a pobytu setkal. Pro Tovaryšstvo bylo důležité udržet si mezi tak velkým množstvím členů určitou míru administrativní kontroly, proto je přímo v *Konstitucích* řádu zavedena informace o pravidelném informování generála řádu jednotlivými provinciály.⁴⁸ Pro fungování řádu šlo o podstatné informace, neboť průměrně se v zámořských lokacích nacházelo mezi osmi až dvanácti procenty řádových členů.⁴⁹ Pro Středoevropany tyto popisy většinou znamenaly první seznámení se s exotickým prostředím, s jiným podnebím, s jinými kulturními zvyklostmi a ve velkém podněcovaly představivost i touhu po účasti na takové cestě.⁵⁰ I přesto, že to nebylo jejich primárním účelem, dopisy misionářů plnily funkci dobového cestopisu a představují tak hodnotnou literární památku s unikátním přínosem pro kulturní rozhled celé epochy. To samé se dá říct i o všech dalších dopisech z misií, mezi které lze samozřejmě počítat i zprávy jezuitů původně České provincie, které tvoří ojedinělý prvek obohacující literární prostředí svých zemí. Tyto dopisy byly ve velkém adresovány především řádovým představeným a byly psány za účelem veřejného čtení, v menší míře potom rodičům, sourozencům nebo šlechtickým přátelům v rámci provincie.⁵¹

2.3 Cesta jezuitů České provincie z Čech až do Nového světa⁵²

Na úvod je vhodné poznamenat, že místo určení své misie si žádný misionář nevybíral. Vše bylo dáno předem, zejména politickými a církevními

⁴⁸ Harris, s. 217.

⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁰ Zavadil, 2016, s. 74.

⁵¹ Tamtéž. Takto psal např. Pavel Klein purkrabímu Martinicovi, Samuel Fritz rodičům či sourozencům Páteři Brejer a John.

⁵² Tato podkapitola pouze stručně shrne cestu z České provincie do Jižní Ameriky, resp. na Mariánské souostroví, kam nejdále se čeští misionáře dostali. Více k tomuto tématu viz výbor z dopisů jezuit. misionářů Zavadil, 2015, Kašpar, 1999, či Kalista, 1941, 1947.

okolnostmi.⁵³ Tato cesta znamenala pro misionáře přelom v jejich životě, neboť byla ve většině případů první velkou cestou jezuity do zahraničí, ale zároveň byla také cestou jednosměrnou. Misionáři se setkávali s naprosto odlišným světem, než na který byli zvyklí z Evropy, a samozřejmě v nich zanechávali ohromný dojem, který se následně otiskl do působivých popisů cest i míst, na která misionáři dospěli. První částí cesty úspěšného misijního žadatele byl přesun v rámci Evropy, v případě jezuitů České provincie z Čech přes Alpy do italského přístavu Janov.⁵⁴ Tuto část cesty jezuité absolvovali koňmo, méně často pomocí vozů či lodí, jako např. při překonávání Lago di Garda či milánských kanálů. Na své cestě navštěvovali sakrální, ale i jiné památky. V janovské jezuitské koleji strávili dny až týdny čekáním na loď plující do Španělska, konkrétně do jihošpanělského přístavu Cádiz, kotviště zámořských galeon.⁵⁵ Pokud by se pobyt zde měl prodloužit, vzhledem k velikosti místní jezuitské koleje se misionáři přesunuli říční dopravou do Sevilly, kde prodlévali do doby příjezdu galeon (první česká výprava v důsledku nehod čekala na svůj odjezd přes dva roky). Svě čekání ve Španělsku si jezuité krátili studiem jazyka, ale i místních zvyků a kultury (mnohé popisy máme dochovány např. v dopisech Augustina Strobacha nebo Pavla Kleina, jehož záměr byl – narozdíl od Strobacha – cílený především k věcem světským, lidským a technickým. Klein také ve svých dopisech několikrát používá češtinu, zřejmě k obelstění cenzury).⁵⁶

Po úspěšném nalodění pokračovala loď jihozápadně ke Kanárským ostrovům a odtud dále překonávala čtyři až osm týdnů Atlantik, samozřejmě v závislosti na povětrnostních podmínkách, než dospěla k souostroví Malých Antil. Setkání s tropickým podnebným pásem znamenalo pro mnohé překonání starověkého aristotelovského názoru, že v této oblasti se nachází tzv. *zona torrida*, tedy oblast s nesnesitelným horkem, který spaluje vše živé (o tomto fenoménu se zmiňuje

⁵³ Kašpar, s. 34.

⁵⁴ Binková, 2017, s. 43.

⁵⁵ Zavadil, 2015, s. 24.

⁵⁶ Tamtéž, s. 28.

např. jeden z prvních misionářů v této části světa, José de Acosta⁵⁷, který oproti antickým autorům Aristotelovi, Pliniovi a Parmenidovi, objevuje místo nejen obyvatelné, ale také hojně osídlené faunou a flórou).⁵⁸

Lodě pokračovaly do Portorika, prvního přístavu, kde se jezuité fyzicky setkali s Novým světem, poprvé ochutnali a také popsali například exotické ovoce. Po krátké zastávce flotila pokračovala Karibským mořem podél ostrovů Hispanioly⁵⁹, Kajmanských ostrovů a Kuby k poloostrovu Yucatán a odtud Mexickým zálivem až do Veracruz. Po někdy nebezpečné plavbě Pacifikem představoval tento úsek cesty příjemný pobyt na moři: teplo, klidné moře a bezvětrí jezuitům poskytovalo prostor pro pozorování mořských živočichů, ale také k rybolovu a následné konzumaci chutných ulovených ryb. O této chvíli se zmiňuje ve svých zprávách např. Václav Eymer či Pavel Klein.⁶⁰ Klein ve své zprávě o cestě do Nového světa zmiňuje například setkání s podivnou „schovávající se“ rostlinou: *„Pozoruhodný botanický fenomén: „mizející rostliny“ na pobřeží. Superior mise šel po mořském břehu a prohlížel si exotické rostliny. Když tu najednou jedna z nich zmizela. Byl překvapen a pátral po příčinách jevu. Zjistil, že rostliny, přiblíží-li se člověk, se rychle zatáhnou do útrobu země. Je neznámo, zda tuto „antipatii“ chovají rostliny jen ke člověku, nebo též ke zvířatům.“*⁶¹

Z Veracruz pokračovali misionáři pozemní cestou dále do Puebly a následně do mexické metropole. Cesta vedla složitým terénem, ale zdejší příroda přesto nepřestávala jezuitu okouzlovat, popisovali ji jako „krásnou, příjemnou a dokonce voňavou.“ Zaujaly je samozřejmě i sopky či sníh na vrcholcích hor.⁶² Pokud se některý z jezuitů nemusel zdržet ve městě Mexiku (např. ze studijních

⁵⁷ Acosta, 92. „Whereby they did coniecture that if they had had the sunne the heat would have bene so insupportable, as it would burne and consume men with the vehemency thereof. The same reason moved the Auncients to thinke that the middle region was not habitable, and therefore they called it the burning zone.“ Srov. Černá, J. Escribir las cartas, contar las historias naturales. Naturaleza novohispana en la correspondencia de los jesuitas de la Provincia de Bohemia (siglos XVII-XVIII).

⁵⁸ Černá, 2014, s. 30.

⁵⁹ Dnešní Dominikánská republika a Haiti.

⁶⁰ Zavadil, 2015, s. 32.

⁶¹ Klein, Pavel in Zavadil, 2011, s. 386.

⁶² Zavadil, 2015, s. 34.

důvodů), pokračoval dále do místa svého určení. Část jezuitů odešla do misíí v severozápadním Mexiku, převážně do oblasti Tarahumara,⁶³ kde působil účastník první výpravy z České provincie, Rakušan Josef Neuman.⁶⁴ Další část ale pokračovala na mulách přes zbytek mexické pevniny do tichomořského přístavu Acapulco, odkud se pomocí tzv. manilské galeony přeplavila přes Tichý oceán na Mariánské ostrovy (zde působili např. Augustin Strobach či Jan Tilpe) či na nejvzdálenější možný bod zámořských misíí, na Filipíny (zde působil např. Pavel Klein, Jiří Josef Kamel, Vavřinec John a jiní).⁶⁵

Je logické, že z těchto odlehlých destinací se dochovalo minimální množství dopisů s popisy. V případě filipínských Manil se jedná o několik málo dochovaných dopisů Pavla Kleina. Bylo tedy běžnou praxí, že autoři dopisů zasílali několikrát opisy, aby měli jistotu, že alespoň jeden z nich doputuje ke svému adresátovi. Se zvýšeným množstvím povinností spojeným s misionářskou činností ale také úměrně klesala frekvence zasílaných dopisů. S dosažením misie začala pro jezuitu každodenní práce nejen s adaptací v novém prostředí s velmi odlišnými klimatickými podmínkami, jazykem, lidmi – domorodci, ale také potravou, nemocemi a samozřejmě léky, neboť ty, které znali a které měli z domovské provincie jen ve velmi omezeném množství, nedostačovaly, a tak byli nuceni poznávat a používat léčiva místní.⁶⁶ Této adaptaci pomáhala jistě zvědavost mnohých misionářů a řádové doporučení ke zkoumání a popisu všeho viděného, které jezuity obecně přiváděly ke studiu místních přírodních a kulturních podmínek, ale samozřejmě také obyčejná nutnost. I přesto, že z odlehlejších míst se pramenů zachovalo méně, zanechali po sobě jezuité významnou stopu v kulturních dějinách vědy, neboť jejich písemná, resp. literární produkce v období od založení řádu po jeho zrušení v roce 1773 čítá přes osm set publikací z oblasti kartografie a přírodní historie.⁶⁷

⁶³ Zavadil, 2015, s. 35.

⁶⁴ Binková in Zavadil, 2015, s. 684.

⁶⁵ Zavadil, 2015, s. 36–37.

⁶⁶ Tamtéž, s. 38.

⁶⁷ Harris, s. 213.

3. Lékárenství a *materia medica* Tovaryšstva Ježíšova. Lékárníci České provincie.

3.1 Lékárna jako prostor poznání a vědění

Historie farmacie, farmahistoriografie, lze považovat za součást kulturních dějin vědy. Jejím úkolem je studovat vývojové proměny léčiv a farmaceutických funkcí, tedy činností, osob a institucí, ale také proměny jejího využití v průběhu dějin. Jak ale s trochou nadsázky říká *The Cambridge History of Medicine*, farmacie se objevila v okamžiku, kdy se první starověký člověk seznámil s procesem vzniku alkoholu, opil se a divil se, co se to s ním děje.⁶⁸

Významným okamžikem v historickém vývoji péče o nemocné nejen na celém území Evropy bylo přijetí křesťanství, tedy proces christianizace. Jednalo se sice o proces postupný, co se ale týče středoevropského prostoru, obecně se Čechy a Morava v 11. století dají považovat za náležící k latinskému církevnímu okruhu.⁶⁹ Oproti antické době můžeme pozorovat zcela jinou filosofii, jejíž podstatou jsou hodnoty jako láska k bližnímu, pomoc druhému v nouzi, chudému či soucit s trpícím. Vzniká tak pojem *charitas*, který má výrazný podíl na formování postoje k nemocnému, ale obecně i k životu, zdraví, nemoci a smrti. Tyto aspekty křesťanského smýšlení měly zásadní vliv na formování lékařství, léčitelství a ošetrovatelství nemocných, a způsobily změny v léčbě a péči o nemocné bližní, v této době zejména v kláštorech a jejich infirmatoriích (zařízeních pro choré mnichy) a špitálech (sloužící širší veřejnosti, tedy zejména poutníkům, pocestným, chudým a starým nemocným lidem).⁷⁰

Z pramenů dokládajících stav klášterní medicíny na našem území v období středověku víme o existenci benediktinských klášterů sv. Jiří na Hradčanech, na Břevnově, v Ostrově u Davle, v Plzni na Doubravce, v Sázavě a Opatovicích. Všechny tyto kláštery byly budovány na přelomu 10. a 11. století. Jejich

⁶⁸ Weatherall, s. 211.

⁶⁹ Anděl, s. 45

⁷⁰ Říhová, s. 49–51.

konstrukce ale byly – vyjma konventních kostelů – zpravidla dřevěné, tudíž se nedochovaly dostatečné důkazy o jejich existenci. Tradice vzniku instituce špitálů přidružených ke klášterům k nám pronikala z řeckého prostředí ovlivněného křesťanskou etikou.⁷¹ Odborníci předpokládají, že minimálně jedna z místností, popř. budov byla vyhrazena jako útulek pro nemocné a staré, tzv. *hospitales* (spojovací prvek mezi společností a klášterem⁷²) a jedna další potom složila jako místní lékárna, kde se připravovaly nejrůznější léky, mastičky, kde se ukládaly bylinné extrakty a ingredience, včetně vzácných koření z dalekých krajů. Jsou doloženy obchodní cesty, z nichž bylo dováženo nejrůznější koření užívané především jako lék, a s léčivými z Orientu, které putovaly do benediktinských klášterů.⁷³

Právě středověké kláštery byly místy, kde se uchovávala lékařská tradice i praktické dovednosti.⁷⁴ Z hlediska lékárenství byl jako součást kláštera nejzajímavější „*domus medicorum*“, dům určený pro mediky či lékaře, kde se nacházela místnost pro těžce nemocné „*cubiculum valde infirmorum*“ a zvláštní místnost pro medika – infirmaria „*mansio medici ipsius*“.⁷⁵ V těchto prostorech mnich k tomu určený pečoval o nemocné. Nacházela se zde i příruční knihovna, ve které bylo možné nalézt herbáře, seznamy léčivých rostlin, receptáře potřebné pro výrobu léčivých přípravků nebo výtahy ze spisů antických lékařských autorit. Do domu byla umístěna také lékárna, označovaná jako „*armarium pigmentorum*“, původně tedy skříň s léčivými, následně celá místnost věnovaná přípravě, úpravě a uložení léčiv i výrobě léčivých přípravků z nich. Klášterní zahrady v blízkosti infirmaria byly osazovány rozličnými druhy léčivých rostlin, které byly následně v prostorech kláštera zpracovávány, a stávaly se tak centry empirického poznání experimentálně ověřitelného v praxi.

V době vzniku těchto klášterů, tedy na přelomu 10. a 11. století, tato *herbularia* nejčastěji plodila byliny jako byla lilie (*Lilium*), šalvěj (*Salvia*), routu vonnou

⁷¹ Anděl, s. 48.

⁷² Tamtéž.

⁷³ Říhová, s. 51.

⁷⁴ Anděl, s. 48.

⁷⁵ Rusek, s. 25. *Infirmitas*, lat.=slabý, nemocný.

(*Ruta graveolens*), kosatec (*Iris*), mátu červenou (*Mentha rubra* var. *rariophila*), pískavici – řecké seno (*Trigonella foenum-graecum*), růže (*Rosa*), ředkev ohnici (*Raphanus raphanistrum*), římský kmín (*Cuminum cyminum*) či egyptský kmín (*Nigella sativa*), libeček lékařský (*Levisticum officinale*), fenykl obecný (*Foeniculum vulgare*), vratič balsamový (*Tanacetum balsamita*), rozmarýn lékařský (*Rosmarinus officinalis*), mátu kadeřavou (*Mentha piperita*) či saturejku zahradní (*Satureja hortensis*).⁷⁶ S těmito bylinami se pak setkáme v receptářích lékáren, ale také v domácích receptech na léčivé přípravky, čaje, masti apod.

Středověcí mniši a kněží často vykonávali funkci léčitelů na dvorech panovníků či při kapitulách biskupských kostelů, a tak lze uvažovat o existenci soukromých, menších neveřejných lékáren i zde.⁷⁷ S prvními lékárníky u českého panovnického dvora se v písemných pramenech setkáváme již na konci 13. století, přesněji v roce 1275, kdy je v oficiální listině jako svědek zmíněn *Conradus, apothecarus Prangensis*. Další významnou osobností byl Toskánec Bandinus de Aretio, kterého známe jako dvorního lékárníka Jana Lucemburského,⁷⁸ či Florent'an Angelus de Florencia, který v polovině století na svém pozemku v centru Prahy zakládá *Hortus Angelicus*, tedy „Andělskou zahradu“ s léčivými bylinami.⁷⁹

3.2 Jezuité lékárníci

Jezuitský řád založený v roce 1540 zastával od konce 16. století dominantní postavení v křesťanské misijní činnosti v celosvětovém měřítku, a to až do doby nucené opuštění kolonií v letech 1759 a 1767.⁸⁰ Za svůj úspěch na poli farmacie jezuité vděčí třem aspektům: v první řadě především své přítomnosti v nově evangelizovaných regionech, poté vlivu řádu na papeže a v poslední řadě ekonomickým schopnostem zpeněžit či jinak výhodně využít nově nabytá léčiva

⁷⁶ Rusek, s. 26. Kláštery u nás nejprve zakládali benediktini následovaní cisterciáky, premonstráty, johanity a křižovníky. Seznam bylin je uveden jako příkladový, jedná se o nejčastější byliny pěstované v klášterních bylinkových zahradách. V kapitole o léčivých přípravcích nalezených v lékárně U Bílého jednorozce v Klatovech bude zkoumáno, zda se tyto byliny vyskytovaly i v inventáři klatovské lékárny.

⁷⁷ Rusek, s. 26.

⁷⁸ Anděl, s. 65.

⁷⁹ Rusek, s. 37.

⁸⁰ Anagnostou, 2007, s. 1.

a ostatní „předměty zájmu“ ze zámořských kolonií.⁸¹ Jezuité byli vzdělanými muži, kteří za nedílnou součást své evangelizační činnosti považovali pěstování vzdělání a vědy. Toto se projevilo nejen v zakládání kolejí v každém větším městě kolonií, ale také v systematickém zájmu misionářů o prostředí a kulturu zemí, ve kterých svou činnost vykonávali. Jak již bylo řečeno, stávali se tak schopnými lingvisty, etnology, historiky, ale též geografy, přírodovědci, lékárníky a lékaři.⁸²

Přestože edukace nikdy nebyla hlavním řadovým cílem (tím byly vždy misie) a přestože Ignác z Loyoly a jeho druhové z pověření papeže již od roku 1537 přednášeli v Římě⁸³, hrálo vzdělání a vzdělávání důležitou roli v místech nově založených kolejí. Jejich účelem bylo původně pouze ubytování pro členy koleje a příprava mladých jezuitů, problém s financováním ale jezuitu přiměl k rozhodnutí poskytovat výuku veřejně ve všech předmětech s výjimkou lékařství a práv. V nižších třídách se vždy vyučovala gramatika, tzv. *studia humanitas*, tedy básnictví a dějiny, a rétorika. Na to mohla (ale nemusela) navazovat filosofická umění (*artes*) a konečně teologie.⁸⁴ Pro jezuitu bylo výhodné vzdělávat syny bohatých obyvatel významných měst zámořských kolonií, neboť jim přízeň těchto osob poskytovala finanční podporu, zároveň díky tomu mohli své studenty vybírat tak, aby dokázali do budoucna naplnit personální a ekonomické potřeby řádu v evangelizačním procesu. Rozsáhlé zakládání noviciátů na různých místech misí navíc znamenalo, že ti studenti, kteří se rozhodnou připojit k Tovaryšstvu, budou dobře adaptovaní na místní podmínky, neboť se bude jednat o jejich domovské prostředí.⁸⁵

Jezuitským vzorem misionáře byl jeden ze zakladatelů řádu, František Xaverský. Místem jeho působení bylo především indické Goa a již v roce 1552 podal Ignáci z Loyoly ve svém dopise popis vlastností a schopností „ideálního“ budoucího misionáře. Ten by měl být schopný odpovědět na několik základních otázek

⁸¹ Boumediene, s. 229.

⁸² Anagnostou, 2007, s. 3.

⁸³ Unterburger, s. 145.

⁸⁴ Tamtéž.

⁸⁵ Prieto, s. 91.

z vědecké oblasti: *Jaký je původ deště, sněhu či krup? Kde se berou komety, blesk, hromy a ostatní podobné přírodní úkazy?* K nalezení odpovědí na tyto otázky měl misionář studovat aristotelskou a ptolemaiovskou astronomii, geografii a meteorologii, zároveň měl být ale bystrým pozorovatelem přírody a učit se z přímé zkušenosti a pozorování. Byl to způsob, jakým si mohl misionář získat důvěru místních obyvatel a budovat cestu pro evangelizační potřeby.⁸⁶ Být misionářem a umět se přizpůsobit místnímu prostředí znamenalo také vypořádávat se se zdravotními problémy a hledat na ně léky. Misionáři často žádali *simplicia* (jednoduchá rostlinná a minerální léčiva) i *kompozita* (nejčastěji theriak)⁸⁷ z Evropy, stejně jako potřebné vybavení. Lékařská a farmaceutická podpora na misiích, zejména v Západních Indiích, byla zpočátku velice chudá a tato evropská léčiva byla v mnohých případech nedostupná, ať už kvůli vzdálenosti mezi Evropou a místem misie, nebo z důvodu expirace léčiv či jejich ztráty při dlouhé cestě.⁸⁸

Misionáři tak byli nuceni hledat vhodné alternativy na místech, kde působili, ale díky svým jazykovým schopnostem byli brzy schopni porozumět řeči místních obyvatel a naučili se poznávat léčivé rostliny a obecně přírodní prostředky nejen s jejich léčivými schopnostmi, ale také pod jejich domorodými názvy. Například německý misionář a lékárník Josef Zeidler v záznamech ze své lékárny uvádí např. *Corocoro* (*Geranium core-core Steud.*, korokie skleníková), *Carricillo* (*Calystegia sepium*, opletník plotní) či *Dichillo* (*Mulinum spinosum Pers.*, Azorella).⁸⁹ Nešlo ale vždy pouze o praktickou stránku poznávání přírody, studium *historia naturalis*, a to zejména pro původně neevropské obyvatele Jižní Ameriky, znamenalo způsob oslavy Boha. S tímto přístupem se setkáme např. v pracích Juana Eusebia Nieremberga. Aristotelské chápání světa nahrazoval novoplatónskou filosofií. Na základě této teorie předpokládal, že právě znalost zvířat a rostlin znamená cestu k poznání Boha. Na druhou stranu ale uvádí, že jen přímou cestou rozumu nelze poznat vše, rozum udává jen pravděpodobné

⁸⁶ Findlen, s. 61.

⁸⁷ Anagnostou, 2007, s. 2.

⁸⁸ Tamtéž, s. 1.

⁸⁹ Tamtéž, s. 2.

možnosti a nelze jím spoutat přírodní poznání. Oproti tomu primárně smysly lze rozpoznávat boží tajemství skrytá v přírodních znameních, tzv. *signaturách rerum*.⁹⁰ Zájem jezuitů o poznávání přírody byl rovněž zakořeněn v přirozené touze po poznání všech neobvyklých kuriozit, které v mnohých případech sloužily nejen jako zajímavost v evropských kabinetech kuriozit, ale také jako „lákadlo“ pro nové studenty jezuitských kolejí, ze kterých se v některých případech taktéž stali misionáři.⁹¹

3.2 Jan Steinhöffer

Kolej byla ostatně centrem jezuitské vzdělanosti a na přelomu 17. a 18. století se jich v Evropě a v Jižní Americe nacházelo kolem osmi stovek⁹², čímž jezuitský řád získal monopol ve vzdělávání, ale zároveň poskytoval vzájemně propojenou síť pro komunikaci a materiální zabezpečení. Součástí většiny kolejí byla i ústavní lékárna, a to nejen v kolejích evropských, ale i v těch zámořských. O správu těchto lékáren se starali řádoví bratři, mezi nimiž vynikal například lékárník a lékař české provincie a rodák z Jihlavy⁹³ Jan Steinhöffer (1664–1714).⁹⁴ Byl členem malé skupinky českých misionářů společně s jezuitou Václavem Eymerem a Danielem Januskem, která do Nového Španělska (dnešního Mexika) doplula na sklonku 17. století, přesněji v roce 1692.⁹⁵

Své lékařské schopnosti využil již během cesty, kdy podle svědectví Václava Eymera nejen že netrpěl neduhy spojenými s plavbou po moři, ale zároveň ochotně poskytoval pomoc při úžehu nebo mořské nemoci i ostatním spolucestujícím, a to jak jezuitům, tak i světským účastníkům plavby, čímž si získal všeobecnou úctu.⁹⁶ Po příjezdu do Nového Španělska začal Steinhöffer nejprve pracovat jako ošetřovatel v koleji svatého Petra a svatého Pavla ve městě Mexiku a posléze pokračoval v práci jako lékárník v Sonoře a Sinaloe. Na krátký

⁹⁰ Černá, 2016, s. 53.

⁹¹ Boumediene, s. 232.

⁹² Prieto, s. 94.

⁹³ Zavadil, 2015, s. 695.

⁹⁴ V cizojazyčných pramenech také jako Johann Steinhöffer či Juan de Esteyneffer.

⁹⁵ Kašpar, s. 33.

⁹⁶ Tamtéž.

čas se vrátil zpět do Evropy, ale v roce 1700 se navrací na místo svého původního působiště, pracuje jako lékárník a ošetřovatel v Colegio de Chihuahua, přitom stále cestuje po Sonoře, Sinaloe a Tarahumaře a pomáhá ošetřovat a léčit všude tam, kde je to potřeba. Kromě léčení se věnoval i geografii, nakreslil mapu části Sinaloe v oblasti řeky Río Fuerte.⁹⁷ Steinhöffer je autorem mnohokrát opisovaného, vydávaného a především hojně používaného spisu *Florilegio medicinal de todas las enfermedades sacado de varios y clásicos autores para bien de los pobres y de los que tienen falta de médicos*⁹⁸ (zkr. *Florilegio medicinal*), který vyšel poprvé v Mexiku roku 1712 a jehož opisy se dochovaly v knihovnách bývalých jezuitských kolejích po celém Mexiku.⁹⁹

Jak název naznačuje, jedná se o dílo s eklektickým charakterem sjednocující poznatky antických autorit i „moderních“ lékařů¹⁰⁰, které ale dokázal Steinhöffer umně zkombinovat s poznatky o místní medicíně a zároveň je přizpůsobit potřebám chudých lidí¹⁰¹ a méně vybavených misijních lékáren či dokonce pouze misijních kuchyní, které mnohdy musely sloužit jako přípravný léků¹⁰², dokázal tedy doporučit účinná substituta jak evropské, tak domorodé medicíny. Dílo bylo užitečné i pro laiky a doklady o jeho používání dohledáme až ve 20. století.¹⁰³

Na rozdíl od jiných lékárníků (např. Adam Kall) nepovažoval evropské, zejm. německé lékárenství a léčiva za *a priori* lepší a kvalitnější, zároveň ale věděl, že aplikace lokálních léčiv také není vždy tak účinná, jak některé nemoci vyžadují.¹⁰⁴ Na základě Hippokratovy teorie o tom, že lék a nemoc pocházejí ze stejného prostředí doporučoval pro endemické nemoci Nového světa místní léčbu (některá léčiva, která žádal z Evropy, se k němu ani po osmi letech od žádosti nedostala, a tak v mnoha případech neměl na výběr). Jako léčebné prostředky tak

⁹⁷ Kašpar, s. 74.

⁹⁸ Černá, 2021, s. 134. „Medicínské antologie na všechny nemoci převzaté od klasických autorů pro dobro chudých a těch, kterým chybí lékaři.“

⁹⁹ V knihovně klatovské jezuitské lékárny tento titul bohužel chybí. Národní archiv Praha (NA), fond Exjesuitica, Praha, karton 13, inv. č. 53. Jesuitská lékárna v Klatovech.

¹⁰⁰ Černá, 2021, s. 134.

¹⁰¹ Zavadil, 2015, s. 695.

¹⁰² Černá, 2021, s. 135.

¹⁰³ Zavadil, 2015, s. 696.

¹⁰⁴ Černá, 2021, s. 135.

doporučuje např. šafrán (*Crocus sativus*) na migrény, bolesti zubů, astma, žaludeční nevolnosti, melancholii či na hemoroidy, dále hřebíček (*Syzygium aromaticum*) v podobě masti na rány a vředy, při veškerých žaludečních potížích, též na melancholii, muškátový oříšek (*Myristica fragrans*) opět na bolesti hlavy, nevolnosti, ale i na bušení srdce a jako „všelék“ zmiňuje i skořici (*Cinnamomum verum*) na žlučové obtíže, proti závratím, epilepsii, horečce (rozpuštěné ve vodě), ve formě prášku proti zápachu z úst, žaludečním obtížím i melancholii. Jako kuriozitu zmiňuje *kompozitum*, „mast pro bohaté“, složené z práškové skořice, muškátového oříšku a hřebíčku, společně s theriakem, ambrou a pižmem proti „galské nemoci.“¹⁰⁵

3.3 Jiří Josef Kamel

V úzkém kontaktu s Janem Steihöfferem byl další jezuita České provincie, moravský jezuitský Bratr Jiří Josef Kamel (1661–1706), botanik a lékárník.¹⁰⁶ Jako misionář působil na Filipínách, kde měl na starosti správu lékárny v Manile, kam dorazil v roce 1688 a odkud si dopisoval nejen s Evropou, ale i s dalšími jezuiti České provincie v ostatních misiích, např. Šimonem Boruhradským.¹⁰⁷ Kamel byl známý nejen na Filipínách, ale věhlasu dosáhl i jinde v zahraničí. Známy byl jako „jezuita cestovatel“. O jeho popularitě a významu práce svědčí fakt, že scény z jeho života a smrti jsou vyobrazeny na zdech jezuitské koleje sv. Ignáce v Manile. Carl Linné po něm ve své klasifikaci rostlin pojmenoval rostlinu, kterou Kamel na svých cestách objevil a popsal, známou kamélii, také jinak zvanou „japonskou růží“ (*camellia*).¹⁰⁸

V tomto dopise, z nějž se dochovaly pouze části, lze vyčíst, že Kamel zmiňuje ostatní jezuiti v misiích, o nichž má informace („*Otcové František Paravicini a Jan Schirmeisen se mají dobře, na žádnou práci si nestěžují, s výjimkou jediné věci, která je jim krajně nemilá – že nemají nic na práci.*“)¹⁰⁹ Zmiňuje také

¹⁰⁵ Černá, 2021, s. 136–137.

¹⁰⁶ Někdy uváděn jen jako Jiří nebo jako Josef (Joseph Camellus).

¹⁰⁷ Zavadil, 2015, s. 39. Srov.

¹⁰⁸ Cullum, s. 319.

¹⁰⁹ Kamel, Jiří: *Zpráva z Manily pro Šimona Boruhradského*. In: Zavadil, 2015, s. 504–505.

podporu manilského rektora pro lékárnou, stěžuje si na potřebu lékaře na Filipínách, neboť jsou tam jen čtyři nezkušení bratři a zároveň zmiňuje, že nemůže splnit Boruhradského požadavek na zaslání damašku, protože na něj nemá prostředky.

Zasílá mu také krabičku ze želvoviny s hadími kameny¹¹⁰ (tzv. *lapis colubrinus*), ty měly sloužit k ošetření hadího uštknutí, bodnutí a jiného zranění způsobeného jedovatými živočichy. Kameny se přiložily na postižené místo, nechalo se vytéct trochu krve, následně kámen sám přilnul a vysál veškerý jed z rány.¹¹¹ Kamel s nimi na Filipínách dosahoval výborných léčebných účinků a ve své praxi je používal i lékárník Pavel Klein, který jich do Čech zaslal přes sto kusů, o němž bude řeč později. Podle některých autorů šlo o části zvířecích parohů, které se vypálily a byly vyleštěny do hladka.¹¹² V závěru svého dopisu prosí Kamel Boruhradského o zaslání knihy o flóře Nového Španělska.¹¹³

Stejně jako Steinhöffer, tak i Kamel se jako botanik zajímal o své okolí v místě své misie. Byl autorem spisu *Herbarum aliarumque Stirpium in insula Luzone Philippinarum primaria nascentium Syllabus*, který použil slavný anglický botanik a přírodovědec John Ray jako přílohu třetího vydání svého slavného spisu *Historia plantarum* (1686–1704).¹¹⁴ Ve své práci Kamel zmiňuje mnoho původních amerických drog a jejich medicínské použití, např. kakaovník (*Theobroma cacao* L.), kukuřici (*Zea mays*), Zapotl (*Casimiroa edulis*), Achiotl (*Bixa orellana* L.), ananas (*Ananas comosus*), peruviánský balsám (*Myroxylon balsamum*, var. *pereirae*) či Mechoacanna (*Ipomoea jalapa* Pursh.). Jako první popsal „bobule svatého Ignáce“ (*Strychnos ignatii* Berg.), které se staly populárním léčivem napříč Evropou.¹¹⁵

¹¹⁰ Kamel, Jiří. *Zprávy z Manily pro Šimona Boruhradského*. In: Zavadil, 2015, s. 505.

¹¹¹ Tamtéž, s. 625.

¹¹² Tamtéž, s. 626.

¹¹³ Tamtéž, s. 505.

¹¹⁴ Anagnostou, 2007, s. 3.

¹¹⁵ Tamtéž. *Igasur*, „Bobule svatého Ignáce“, Saint Ignatius Beans, je rostlina (kulčiba hořká, *Strychnos ignatii*), z níž se získává jedovatý alkaloid strychnin. Otrava působí smrtelné křečové stavy.

Základem Kamelovy práce byla farmacie a zájem o léčivé prostředky, ovlivněné zejména prostředím, ve kterém Kamel svou práci vykonával. Podmínky v mnohdy zcela neznámých prostředích misí způsobovaly misionářům a Španělům časté zdravotní obtíže, zejména kvůli kombinaci neznámých pokrmů a jiného klimatu. Evropané se tak stávali snadnými a častými oběťmi těchto podmínek, proto bylo velmi důležité nalézt na tyto obtíže léčivé prostředky. Vzhledem k obtížné dostupnosti evropských léků a také kvůli jejich časté neefektivitě v cizím prostředí byl Kamel, stejně jako ostatní lékárníci, nucen hledat řešení v prostředí, které potíže způsobilo.¹¹⁶ Stal se prostředníkem mezi Evropany a místními obyvateli, od nichž získával informace o léčivých rostlinách a jejich účincích na jednotlivé choroby. Spolupracoval s místními šamany, poznával způsob jejich práce s léčivými bylinami a jinými materiály, popisoval roli žen ve výrobě a použití léčebných prostředků, ale také významnou duchovní složku léčitelství původních obyvatel, spojenou se zařikáváním, rituály a pověrami.¹¹⁷ Kamel tedy mimo jiné pomáhal chránit Evropany před místními nemocemi, zároveň ale tvořil jakýsi „most“ mezi původní kulturou léčení a evropskou tradicí.

3.4 Pavel Klein

Významnou a osobitou postavou lékárenství České provincie Tovaryšstva Ježíšova byl lékárník původem z Chebu, Otec Pavel Klein (1652–1717).¹¹⁸ Jeho korespondence ze zahraničních misí činí jednu čtvrtinu ze všech známých dodnes dochovaných latinských rukopisů v Čechách. Klein byl vzdělaný v mnoha odvětvích, vynikal jako polyglot, ovládal latinu, němčinu, španělštinu, italštinu¹¹⁹ a brzy ovládl i jazyky na Filipínách, kde dokonce působil po určitou dobu jako profesor a provinciál v Manile, a sestavil slovník filipínského jazyka

¹¹⁶ Cullum, s. 321.

¹¹⁷ Kroupa, s. 169. S pověrou tohoto typu se můžeme setkat např. u rostli rodu *Strychnos nux-vomica*, tedy rostlinami, ze kterých se získává šípový jed kurare. Jeho výroba a následná prudká jedovatost je způsobena podle indiánské tradiční pověry tím, že při vaření kurare dochází k vyhnání zlých duchů z rostliny a následkem toho může dojít i k napadení výrobce jedu duchy. Zároveň tyto rozezlení duchové posléze usmrtí zvíře zasažené šípem jako pomstu za vyhnání z rostliny. Rättsch, s. 114.

¹¹⁸ Uváděný také jako Pavel Klain či Pablo Claín.

¹¹⁹ Zavadil, 2015, s. 43.

tagalštiny.¹²⁰ Češtinu a někdy dokonce šifrované písmo ve svých dopisech používá zejména pro zmatení španělské cenzury.¹²¹

Klein odešel do zahraničí ve dvaceti šesti letech. Cíl jeho posláni byl samozřejmě šíření víry, nešlo ale o cíl jediný. Z jeho dopisů vyplývá, že ho fascinovalo objevování nových krajů, seznamování se s novými věcmi a poznávání nových lidí a jejich zvyků. Staral se ale také o to, aby se, stejně jako víra, šířila a pěstovala evropská věda a znalosti, a tak se z jeho korespondence dozvídáme, že prosí o zaslání knih o architektuře či matematice. Detailně popisuje města, jimiž prochází,¹²² hodnotí technické vybavení a architektonické zvláštnosti, všímá si zvláštností i běžných zvyků místních lidí. „Zdejší přístav (Acapulco) je podivuhodné dílo přírody. Má takovou dispozici, že lodím poskytne velmi krásné a zcela bezpečné útočiště před vzdouváním a vlněním oceánu. Příroda jej vymodelovala tak, že pohodlnější místo pro loď by se snad ani nedalo vymyslet. Je to dokonale kruhová zátoka o průměru asi jedné míle, kterou kolem dokola korunuje pás vysokých hor.“¹²³ Často se jedná o pohled kritický. Události kolem sebe často nechápe jako Boží řízení, ale jako důsledek lidského chování. Ve svém uvažování používá kritický zdravý rozum a neváhá břitce komentovat chování nejen laických osob, ale i ostatních jezuitů. Klein byl nejmladším účastníkem první české výpravy do zámoří a na své misii na Filipínách strávil celých třicet pět let. Zemřel v Manile v roce 1717.¹²⁴

Pavel Klein je autorem velké řady děl z oblasti astronomie, historie, teologie, astronomie či lingvistiky, pro naše účely je ale podstatný zejména farmakologický spis *Remedios faciles para diferentes enfermedades* (Jednoduché léky na rozličné nemoci, Manila, 1712). Do dnešních dní je známo pouze několik dochovaných exemplářů, jeden v Olomouci ve fondech Státní vědecké knihovny,

¹²⁰ Kašpar, s. 58.

¹²¹ Zavadil, 2015, s. 43.

¹²² Zavadil, 2015, s. 44.

¹²³ Klein, Pavel. Cesta z Mexika do Acapulka, příprava na tichomořskou plavbu. Dopis Janu Tannerovi. In Zavadil, 2015.

¹²⁴ Tamtéž.

druhý v pařížské Národní knihovně.¹²⁵ V této příručce Klein využil svých encyklopedických botanických a lékařských znalostí. Byla zamýšlena především jako pomůcka pro misionáře, kteří se během své činnosti starali o nemocné, jak bylo ostatně jedním z poslání jezuitského řádu. V odlehlých oblastech nebyl nikdo, kdo by o nemocné domorodce pečoval, a jezuité v této příručce našli informace nejen jak nemoci rozpoznat, ale jak je léčit, jaké použít postupy a byliny. Zmiňováno je například i americké *Chenopodium ambrosioides*, aztéckým jménem *Epazotl* (merlík vonný).¹²⁶ Protože v misiích chyběli lékaři, byla příručka velmi rozšířená a hojně se využívala až do 19. století. O její vydání na Filipínách se postarala dominikánská univerzita v Manile v roce 1857 ještě před obnovením jezuitského řádu na Filipínách.¹²⁷ Svou rozsáhlou činnost Klein podřizoval vždy jedné věci – charitativní činnosti, péči o blízké a nemocné. Pro obyvatele přístavního města Cavite nedaleko Manily se snažil vyjednat lepší podmínky pro život, pomáhal ale i ostatním obyvatelům města. Nemocné ženě s několika dětmi bez obživy pomohl stanovit diagnózu, ponechal jí prostředky na obživu i léky a takto jí pomáhal tak dlouho, dokud se matka zcela neuzdravila.¹²⁸

Tento a mnoho dalších příběhů, pro které v této práci není místo, dokazují, že členové Tovaryšstva Ježíšova byli nejen nositeli a šířiteli své víry do nově objevených končin Nového Španělska a mnohých jiných zemí, ale že se jednalo především o muže s širokým spektrem znalostí, kteří se dokázali velmi rychle přizpůsobit svému novému okolí jak fyzicky, tak jazykově, ale zejména také na poli farmacie a lékařství. V této oblasti vynikali jezuité České provincie zřejmě mimo jiné z důvodu, že jejich pražská kolej sídlila v těsném sousedství lékařské fakulty Univerzity Karlovo-Ferdinandovy, a jezuité tak sdíleli společný prostor vědění, myšlenky a rozhovory se studenty oboru, který je přirozeně zajímavý a byl pro ně potřebný a užitečný.¹²⁹

¹²⁵ Kašpar, s. 58.

¹²⁶ Anagnostou, 2007, s. 2.

¹²⁷ Zavadil, 2015, s. 44.

¹²⁸ Zavadil, 2015, s. 48.

¹²⁹ Černá, 2021, s. 126.

Většina kolejí také disponovala lékárnou, ve které se budoucí misionáři před odjezdem do místa určení své misie školili v rozpoznávání nemocí a aplikaci léčiv. Jednou z těchto významných jezuitských lékáren České provincie byla jezuitská lékárna v západočeských Klatovech, která se – jako jedna ze tří¹³⁰ – dochovala ve své původní podobě, a ještě v polovině 20. století sloužila svému původnímu účelu, než byla přeměněna na součást Muzea Karla Hostaše v Klatovech.

¹³⁰ Druhá se nachází v klášteře v Kuksu a třetí v chorvatském Dubrovniku.

4. Americká *materia medica*

Již od prvních let evropské expanze do zámoří byly portugalské a posléze španělské objevné cesty do západního a jižního Atlantiku a podél afrického pobřeží zdrojem nových poznatků nejen o námořní navigaci a orientaci nebo astronomii, ale také o přírodních podmínkách, fauně a flóře nově objevených destinací. Mořeplavci a v pozdějších dobách také misionáři s velkým nadšením vyprávěli a psali o oceánských živočiších, popisovali, jak se v jiných místech a čase chová moře nebo se podívovali nově objevených vůním a chutím. Jak psal kronikář Ferdinanda Aragonského Peter Martyr of Anghiera v 15. století: „*Těhotný oceán zde rodí každou hodinu nové děti.*“¹³¹

Evropský postoj byl charakteristický pasováním sebe sama do nadřazené role v nově objevených zemích a s tímto záměrem Evropané v zámořských misiích sledovali dva simultánní cíle: obrátit „primitivní“ národy na cestu správné víry a zároveň objevovat a prozkoumávat přírodu nových kolonií. Oba cíle si byly rovny a přesně vystihovaly charakter prvních etap objevných cest definovaný spontánní zvědavostí, praktickými pozorováními a učenou reflexí pozorovaného.¹³² Neméně důležitý byl i průmyslový a ekonomický potenciál nově objevených oblastí – šlo zejména o exotické koření, které si evropská společnost oblíbila už v dobách Kolumbových, o různá léčiva, parfémy, soli, gumy, lepidla, ale také o nové zdroje nerostných surovin a průmyslových materiálů jako bylo např. stříbro.¹³³

Španělé již z počátku 16. století vybudovali rozsáhlou síť institucí zastřešujících vědecké aktivity: univerzity, koleje, kláštery, soukromé knihovny, lékárny, ale i soudy. Španělská Amerika se pyšnila dvaceti univerzitami a desítkami církevních seminářů. Podle modelu univerzity v Salamance byly koloniální univerzity spravovány církevními řády, nejčastěji dominikány a jezuity. Ti vybudovali

¹³¹ Vogel, K. *European expansion and self-definition*. In *The Cambridge History of Science*, s. 818. „*Our pregnant ocean here bears new children every hour.*“

¹³² Tamtéž, s. 819.

¹³³ De Vos, 2015, s. 1–2.

rozsáhlou sítí vzdělávacích institucí, která produkovala právníky, lékaře a teology a jak již bylo řečeno výše, často přímo spolupracovala s místními hodnostáři. Jezuité ale podřizovali vědu a pedagogickou činnost evangelizaci místního obyvatelstva. Budovali zároveň praktický systém agrární podpory svých kolejí, který jim zaručoval příjem finančních prostředků pro koleje a misie, jednalo se zejména a statky (*haciendas*) a k nim přilehlé plantáže.¹³⁴

Za velmi výdělečné považovali jezuité lékárny. Italští jezuité a také bratři ze středoevropské provincie byli pověřeni úkolem učinit z lékáren výnosné podniky, a to především nejen tím, že vylepšovali jejich vybavení, laboratoře, ale zejména snahou nalézt nové léčivé rostliny a zpeněžit jejich léčebné účinky. Výjimkou nebyly ani držené monopoly některých lékáren, např. lékárna v Limě (Peru) obstarávala evropskou distribucí chininu a bezoárových kamenů v průběhu sedmnáctého a na počátku osmnáctého století, jejichž prodej taktéž financoval náklady spojené s provozem kolejí, výzkumem a s misiemi. Mezi lety 1628 až 1767 byli jezuité ustanoveni jako oficiální kosmografové Indií a byli pověřeni sepsáním *historia naturalis* Nového světa.¹³⁵

4.1 Nový svět a jeho léčebné prostředky

Když Kryštof Kolumbus v roce 1492 „omylem“ doplul do Ameriky, místo do hledané Indie, objevil svět, ve kterém vzkvétaly různorodé kultury, včetně kultury aztécké, kterou Evropě představil Hernán Cortés. Aztékové kolem bohatě zdobených chrámových komplexů budovali městské státy s členitou infrastrukturou, včetně tržišť, výborně strukturovaných dělnických i zábavních čtvrtí, nemocnic či ulic s lékárnami. O nemocné se starali kněží, kteří ke svým činnostem používali nejrůznější materiály, jež do měst přinášeli sběrači z pralesů a pouští: mušle, lýko, léčivé byliny, pestrá péra nebo sůl. K dispozici byly také botanické zahrady s velkým množstvím léčivých bylin (v době vlády aztéckého vůdce Montezumy II. na počátku 16. století jeho botanická zahrada čítala na 400

¹³⁴ Esguerra, s. 720.

¹³⁵ Tamtéž, 721.

druhů rostlin).¹³⁶ Aztékové přišli na mexickou náhorní plošinu nejspíše ve 12. či 13. století a jejich léčitelské umění rychle proslulo v celé Střední Americe. Aztékové ho sdíleli i s ostatními národy jako byli Mixtékové, Mayové, Zapotekové a další, jejichž znalosti medicíny byly na velmi podobné úrovni. Zachovaly se především některé lékařské texty – recepty na rostlinné léčebné preparáty či terapeutická zaklínadla, přičemž o aztécké lékařské kultuře toho víme nejvíce díky prvnímu ilustrovanému atlasu rostlin Nového světa, tzv. *Códice Badiano*, který sestavil v roce 1552 aztécký lékař Martin de la Cruz a který do latiny přeložil Juannes Badianus¹³⁷, a následně díky iniciativě Bernardina de Sahagúna, františkánského misionáře, který přišel do Mexika v roce 1529, a z jehož pera pochází *Codex Florentinus*, zkompletovaný mezi lety 1578–1580. Zajímavostí je, že Sahagún v něm byl tak objektivní, co se týkalo aztéckého náboženství, že byl téměř podezřelý z hereze.¹³⁸

Španělský král Filip II. potom v roce 1570 vyslal do Nového Španělska lékaře Francisca Hernandéze, který byl pověřen úkolem vypracovat dílo o mexické *materia medica*. Během sedmi let shromáždil materiál o více než 1200 rostlinách, jejich léčebných účincích a léčebných praktikách původních obyvatel a publikoval je v díle *Historia Natural*.¹³⁹ Hernández mimo to ale poukázal i na jiný fenomén, na jehož základech později stavěli na svých misích i jezuité. Jak jsme již zmínili, součástí léčebných praktik původních obyvatel Jižní a Střední Ameriky byl objemný soubor nemateriálních léčebných, obřadních a náboženských praktik, zejména různých zaříkávacích a deskripcí přírodních fenoménů jako prostředků k léčení a uzdravení. Etymologie jmen léčivých rostlin byla součástí složitých systémů jazyků jak Aztéků (jazyk *Nahuatl*), tak Inků (*Quechua*, kečuánština)¹⁴⁰, národa, který měl významné postavení v oblasti And v době španělského dobývání. Hernández v druhé polovině 16. století tyto jazyky dokonce považoval za tzv. „Adamovy jazyky“, podobně jako starověkou

¹³⁶ Rättsch, s. 14.

¹³⁷ Estes, s. 4. Tento manuskript byl objeven v roce 1929 ve vatikánské knihovně jako *Codex Barberini*.

¹³⁸ Tamtéž.

¹³⁹ Estes, s. 4.

¹⁴⁰ Esguerra, s. 718.

hebrejštinu, neboť svými pojmenováními definovaly léčivé účinky posvátných rostlin.¹⁴¹ Důkazem pro toto tvrzení je spojení posvátného obrazu *Naší paní guadalupské*, která měla mimo jiné zachránit Mexiko před morem a jinými nemocemi, s tradičním nápojem *pulque*, kvašenou šťávou z agáve americké (*Agave americana*). Vlákna z této rostliny posloužila jako podklad pro obtisk obrazu guadalupské madony. V roce 1746 byla agáve díky tomuto spojení Franciscem de Torresem označena za universální lék (*polychresto*), jehož původní aztécké jméno (*teometl*) znamenalo v překladu „božská rostlina“.¹⁴² Tradice peruviánských indiánů pojmenovávat rostliny podle jejich „zázračných“ vlastností se zde tedy prolíná s raně novověkým principem hledání metonymických *signatur rerum* v názvech rostlin a také podle jejich vzhledu. Díky centralistické politice Inků disponovala celá říše poměrně jednotným systémem lékařské péče a podobné byly na celém území i znalosti v oblasti léčivých účinků bylin. V celé oblasti And, Patagonie až Amazonie jsou dodnes dochovány mnohé nedotčené bylinkářské obchodní cesty a zachovala se též i znalost bylin.¹⁴³

4.2 Percepce v evropském prostředí

Seznámení se s obsáhlým množstvím dosud neznámých zámořských léčivek a zejména s jejich léčivými účinky znamenaly pro evropskou botaniku, medicínu i farmacii obrát k empirickým pracovním metodám. Bylo nutné nejprve prozkoumat, poté ověřit popsané léčivé účinky jednotlivých druhů rostlin, s nimiž se evropská věda zatím nesešla. Změnu tyto rostliny přinesly také do botaniky, neboť velké množství nových rostlinných druhů znamenalo nutnost přepracování dosud známého klasifikačního systému rostlin. Botanici jako Leonard Fuchs, Andrea Mattioli nebo Adam Lonicerus přiřazovali nově objevené rostliny k již známým rostlinám podobného typu, Fuchs například přiřadil durman (*Datura stramonium*) k lilku (*Solanum melongena*) a rulíku (*Atropa*

¹⁴¹ Esguerra, s. 728.

¹⁴² Esguerra, s. 729.

¹⁴³ Rättsch, s. 14–15.

belladonna), Mattioli popsal příbuznost rajčete (*Solanum lycopersicum*) s lilkem (*Sol. melongena*) a mandragorou (*Mandragora officinarum*).¹⁴⁴ Oblast zkoumání jejich zájmu byly nově objevené nebo nepopsané rostliny, a to nejen ty z Nového světa, ale i ty nově objevené v evropském prostředí, o kterých se domnívali, že je ještě nikdo před nimi nepojmenoval a nepopsal, což bylo ale přinejmenším obtížné a sporné. Jednalo se o tzv. *herbae nudaе*, „nahé“ či „holé“ rostliny. Kritériem pro označení rostlin tímto způsobem bylo jejich nepopsání v některém z textů klasických autorit, např. Dioscorida, tedy absence latinského pojmenování. Obtížnost této klasifikace spočívala v tom, že pokud si jeden učenec myslel, že popsal nový druh rostliny, jiný botanik předpokládal, že objevil druh, který ale koresponduje s textem některé z klasických autorit, ale rostliny se také pojmenovávaly na základě analogií s rostlinami Starého světa. Takové sporné případy nacházíme právě v herbáři Andrey Mattioliho. Poznávání rostlin Nového světa pak pro botaniky evropské provincie znamenalo obsáhlý zdroj nikdy dříve latinsky nepojmenovaných rostlin.¹⁴⁵ Setkání s přírodou a rostlinami Nového světa bylo pro první kolonizátory silným zážitkem, působícím na všechny smysly. Již Kolumbus ve svých dopisech popisuje širokou diverzitu místního prostředí, Vespucci byl pro změnu fascinován zelení a rozmanitými vůněmi, přírodu označuje jako velmi odlišnou od té evropské, dokonce ji připodobňuje k „ráji na zemi“. Expresivní a nadnesenou deskripci přírodních krás Nového světa nalezneme v úplně první *historia naturalis* Nového světa, v *De la natural historia de las Indias* španělského botanika Fernandéze de Ovieda z roku 1526.¹⁴⁶

Objevování a popis rostlin Nového světa s sebou neneslo pouze vědecký a medicínský zájem, ale důležitou roli hrála i obchodní stránka. V raně koloniálním období byli do oblastí Nových Indií vysíláni lékaři, kteří byli pověřeni studiem těchto rostlin, jejich léčebných účinků, a především se měli zabývat možnostmi pěstování těchto rostlin v Evropě a jejich následného využití jako léčebných

¹⁴⁴ Rättsch, s. 15.

¹⁴⁵ Čermáková, Černá, s. 72. V tomto článku také více k problematice *herbae nudaе*.

¹⁴⁶ Čermáková, Černá, s. 82–83.

prostředků. Do evropských lékáren se dovážela kůra, listy, semena, balzámy, sušené části rostlin, ale i celé živé rostliny, a především zkušenosti a poznatky, které se rychle včlenily do systému evropské farmacie. Již první oficiální státní příručka léčiv na světě, *Pharmacopoeia* lékárníka Valeria Corda (Norimberk, 1589), uvádí souhrn léčivých bylin z Ameriky, které musí být v lékárnách na skladě. Jedná se např. o: guajakové dřevo (*Ligni Guaiaci*), kůru chinovníku (*Rad. Chinae*), listy tabáku (*Fol. Peti*), kůru sasafrasů (*Rad. Sassafras*), aloe (*Ligni Aloes*) nebo šalvěj chia (*Mastiches Chiae* a mnohé další.¹⁴⁷ V 17. a 18. století dochází k masivnímu rozšíření léčivek z Nového světa mezi běžné evropské obyvatelstvo, neboť tyto rostliny byly v lékárnách volně k prodeji. K prohloubení znalostí americké *materia medica* přispělo vydání rozsáhlého Tabernaemontanova atlasu bylin (1731), který rozšířil švýcarský botanik Caspar Bauhin,¹⁴⁸ či již zmiňovaného díla jezuitského bratra Jana Steinhöffera *Florilegio Medicinal* (1711) a dalších.

¹⁴⁷ Rättsch, s. 16.

¹⁴⁸ Tamtéž.

5. Farmacie v Klatovech

Klatovy, pošumavské město založené v druhé polovině 13. století českým králem Přemyslem Otakarem II., jsou významným centrem na spojnici mezi Plzní a německým Bavorskem. Jezuité se na Klatovsko vrátili tak jako jinde na českém území v období po bitvě na Bílé hoře. Významnou osobností pošumavské nenásilné rekatolizace se stal páter Vojtěch Chanovský.¹⁴⁹ O usídlení jezuitů v Klatovech a plánu na výstavbu klatovské jezuitské koleje se jednalo už v polovině roku 1622 ve Vídni, neboť jezuitský seminář na západě Čech v té době chyběl. Zřízení koleje v Plzni narazilo na odpor tamních dominikánů, a tak tuto myšlenku zrealizoval v Klatovech právě Chanovský, který přesvědčil výše zmiňovaného španělského rytíře dona Martina de Hoef-Huerty, aby věnoval jezuitům pro potřebu semináře dva domy na západní straně klatovského náměstí z dědictví po bývalém klatovském rychtáři Danielu Korálkovi z Těšína. Huerta tyto domy získal k užívání císařem na úhradu válečných vydání. Podle kroniky klatovské jezuitské koleje¹⁵⁰ došlo k předání těchto domů v okamžiku návratu Huerty z pouti ke krvi Kristově Do Nových Kostelů veřejně před městskou radou 17. srpna 1635.¹⁵¹

Dne 12. února 1636 byl vydán císařský souhlas se zřízením klatovské koleje, jejímž zakladatelem se stal páter Chanovský. Městská rada byla přípisem místodržitelství seznámena s fundací a dostala nařízení jezuity podporovat. První jezuité přišli do Klatov 11. března 1636. 12. března 1636 se konalo setkání na radnici, kde jezuité, v té době P. Molitoris, P. Stredonius a P. Aqiutanus, poděkovali za přijetí a znovu oznámili panovnickou vůli vybudovat kolej. Rada toto odsouhlasila a na oplátku jezuity požádala o přimluvu, neboť město bylo

¹⁴⁹ Známý také jako páter Albert Vojtěch Chanovský z Dlouhé Vsi.

¹⁵⁰ Srov.: *Historia collegii Clattoviensis*. Knihovna Národního muzea v Praze. Dostupná on-line z: https://new.manuscriptorium.com/hub/browser/default/gallery?url=https:%2F%2Fcollectiones.manuscriptorium.com%2Fassorted%2FKNM___%2FNMP___%2FD%2FKNM___-NMP___VII_C_29___0JDQ1LD-cs%2F

¹⁵¹ Peters, 1946, s. 215. Jednalo se o tzv. dům Skřivánkovský a hořejší Korálkovský.

vojensky poničeno. Posléze byli členové rady pozváni do tzv. korálkovského domu, kde byli pohoštěni a jejich ženy obdarovány růženci.¹⁵²

Následovalo adaptování tzv. korálkovského domu pro školu a seminář, kde 13. dubna 1636 začal P. Molitoris s výukou, v prvních dnech pouze se šesti žáky, jejich počet ale rychle rostl.¹⁵³ V září téhož roku navštívil Klatovy český provinciál P. Daniel Kirchner, a shledal tento dům vhodným pro budování residence, zahájeno bylo taktéž budování domácí kaple. V roce 1639 následně rozšířili svůj majetek nejen o dům Běšinovský, ale i další domy ve stejné části náměstí, takže mohla být vybudována nejen kolej se seminářem, ale i kostel Neposkvrněného početí Panny Marie a svatého Ignáce, který byl vysvěcen v srpnu 1679.¹⁵⁴

Areál jezuitské koleje disponoval od roku 1660 také řádovou lékárnou. Jak již bylo zmíněno, jezuitští lékárníci nebyli kněží, ale řádoví bratři, tzv. laici (*patres coadjutores*). Starali se nejen o chod lékárny, ale také o kolejní zahradu, na které pěstovali byliny a obecně rostliny pro použití v kuchyni, ale také pro léčení nemocných.¹⁵⁵ Prvním jezuitským lékárníkem byl Matouš Marklovský (1660–1666), posledním František Lange (1751–1754, 1756–1769). Významnou postavou klatovského jezuitského lékárenství byl Krištof Lange, který vedl lékárnou od roku 1702 po dobu 37 let. Za jeho působení bylo roku 1733 pořízeno zařízení officiny, jež se dochovalo v původní (zrestaurované) podobě v lékárně U Bílého jednorožce na klatovském náměstí.¹⁵⁶ Vyřezávaný interiér ve stylu bavorského baroka vyhotovil jezuitský řezbář ze Švábska, Jan Geschwendt. Ten v Klatovech působil mezi lety 1732–1736 a podílel se i na vytvoření části interiéru již zmiňovaného jezuitského kostela.¹⁵⁷

Jezuitská kolej ale činnost své lékárny pozastavila v předtuše rozpuštění řádu již pravděpodobně v listopadu 1769. Celou řádovou lékárnou včetně léčiv a vybavení

¹⁵² Černý, 2002, s. 57. Srov. Peters, 1946, s. 216.

¹⁵³ Peters, 1946, s. 217.

¹⁵⁴ Peters, 1946, s. 226.

¹⁵⁵ Vizte kapitola 3.4.

¹⁵⁶ Jiřina a Marcela Smolovy, kap. 2.2.

¹⁵⁷ Šlehoferová, s. 3.

následně přesunutého do lékárny na náměstí do domu č. p. 149 odkoupil tehdejší klatovský lékárník Michal Firbas v roce 1733 za 330 zlatých.¹⁵⁸ Michal Firbas měl ke klatovským jezuitům blízko. Narodil se roku 1653 v Jesenici na Opočensku, vystudoval klatovské jezuitské gymnázium (byl žákem Bohuslava Balbína) a jako sedmnáctiletý vstoupil do řádu Tovaryšstva Ježíšova. Po dokončení teologických studií byl vyslán jako misionář do Jižní Ameriky, kde nějakou dobu působil. Jeho potomci vlastnili lékárny nejen v Klatovech, ale i v Sušici, Českém Krumlově nebo Strakoncích.¹⁵⁹

5.1 Lékárna U Bílého jednorožce v Klatovech¹⁶⁰

Dům č. p. 149/I v severní části náměstí Míru v Klatovech upoutá pozornost výrazně zeleným portálem s nápisem „Lékárna“ a bílou hlavou jednorožce na průčelí. V tomto domě je provoz lékárny doložen již roku 1639.¹⁶¹ Jednalo se o tzv. Skřivánkovský dům (zmíněný výše), který tehdejší městský lékárník Tobiáš Stilling získal směnou od jezuitů za jeho původní tzv. Střelcovský dům s přidáním 100 kop m. v ulici pod Černou věží, který jezuité potřebovali pro stavbu své koleje.¹⁶² Lékárna zde pro veřejnost fungovala až do roku 1966, kdy byla prohlášena za kulturní památku a přešla pod správu Vlastivědného muzea Karla Hostaše v Klatovech.¹⁶³

Samotná lékárna se nachází v přízemí původně renesančního třípatrového domu s gotickými sklepy a s empírovým průčelím z první poloviny 19. století.¹⁶⁴ Disponuje dvěma místnostmi, přední, tzv. oficinou, a zadní, tzv. přípravnou, jejíž depozitář sem bylo přesunut v roce 1773 po vybavení přední místnosti repositorií

¹⁵⁸ Jiřina a Marcela Smolovy, kap. 2.2.

¹⁵⁹ Jiřina a Marcela Smolovy, kap. 2.2. Autorky zde citují pramen Firbas, O.: *Geschichte der Familie Firbas (Loeben)* paní Marie Kotasové z Klatov, přímého potomka rodiny Firbasovy.

¹⁶⁰ Informace citované z pramenů I. Šlehoferové a sester Smolových byly konzultovány s vedoucí expozice lékárny u Bílého jednorožce (Vlast. muzeum Karla Hostaše v Klatovech), paní Martinou Salvovou. Paní Salvová laskavě poskytla i materiály obrazové a textové.

¹⁶¹ Vančura, s. 549.

¹⁶² Tamtéž.

¹⁶³ Barokní lékárna U Bílého jednorožce. Vlastivědné muzeum Karla Hostaše v Klatovech. Dostupné on-line z: <https://muzeum.klatovynet.cz/muzeumkt/blinformace.asp>. Cit. z 9. 3. 2024.

¹⁶⁴ Lékárna U Bílého jednorožce. Památkový katalog. Národní památkový ústav. Dostupné on-line z: <https://pamatkovykatalog.cz/lekarna-u-bileho-jednorozce-14890689>. Cit. z 9. 3. 2024.

ze zrušené lékárny v jezuitské koleji. Vybavení přípravny pochází z období kolem roku 1639 a nalezneme zde např. nejstarší dochovanou třístupňovou lékárenskou pec na sušení bylin, vytápěnou zvnějšku, či mechanické přístroje a nástroje na výrobu léků.¹⁶⁵

5.1.1 Oficína klatovské lékárny¹⁶⁶

Při vstupu do oficíny lékárny upoutá pozornost centrální část místnosti – zde stojí dva masivní stoly. Větší z nich je méně zdobený, pokrytý mramorovou deskou se skříňkami a zásuvkami je čelem orientován do středu místnosti. V tomto stole je dodnes možné prohlédnout si různé nástroje, léčivé přípravky a také administrativní vybavení lékárny, které se užívaly ještě v 60. letech 20. století, než byla samotná činnost lékárny ukončena.¹⁶⁷

Menší stůl tvoří dominantu místnosti. Jedná se o tzv. táru, tedy pracovní lékárnický stůl orientovaný čelem ke vchodu do oficíny. V své přední části má devět zásuvek a malou skříňku, za nimiž vystupuje výrazná polychromovaná plastika patrona lékárníků – archanděla Michaela s taseným mečem v pravici šlapajícím na svíječícího se ďábla – alegorie nemoci.¹⁶⁸ Po obou stranách plastiky stojí dva ze dřeva vyřezávaní mouřeníní¹⁶⁹, kteří nesou každý po jedné cínové nádobě, které sloužily k uchování nejspíše *theriaku a mithridatia*.¹⁷⁰ Na nádobě po pravé straně je možné přečíst si vyrytá jména zaměstnanců z 20. století. Postavy mouřenínů nebyly vybrány náhodně, symbolizují rozkvět zámořských misí z 1. poloviny 18. století, kdy vybavení lékárny vzniklo. Dle vzpomínek

¹⁶⁵ Barokní lékárna U Bílého jednorožce. Vlastivědné muzeum Karla Hostaše v Klatovech. Dostupné online z: <https://muzeum.klatovynet.cz/muzeumkt/blinformace.asp>. Cit. z 9. 3. 2024.

¹⁶⁶ Oficína, lat. *oficina*, znamená dílnu či pracovní místnost, jinak zvaná *pharmacopolium* či *pharmacopoea*. Zde byly vyráběny léky z oficiálních léčiv, které musely být v lékárně povinně uloženy a jejichž úřední soupis byl zahrnut v tzv. *pharmacopoeie*, tedy lékopise. Tato výroba léků probíhala podle receptů zaznamenaných v příručním manuálu, „receptáři“ nebo podle předpisů lékaře, magistra. Tyto předpisy se nazývaly *formulae magistrales*, proto se výroba aplikačních forem přípravků nazývala výrobou či přípravou *magistraliter*, *recepturou magistraliter*. Tyto hotové výrobky byly označeny etiketou, na níž se nacházely následující informace: latinsky napsaný název, návod a signatura. Expedovány byly pacientům či jejich poslům jen oknem nebo dveřmi, přístup do prostor oficíny byl veřejnosti posléze umožněn až v 17. a 18. století. Rusek, s. 30.

¹⁶⁷ Šlehoferová, s. 5.

¹⁶⁸ Viz obrazová příloha, Obrázek č. 21.

¹⁶⁹ Viz obrazová příloha, Obrázek č. 22.

¹⁷⁰ K jejich použití viz dále.

pamětníků z 20. století držival archanděl v dnes volné levici ruční váhy.¹⁷¹ Pod plastikou archanděla se nacházejí tepané, měděné francouzské hodiny z 2. poloviny 18. století.

Sakrální symbolika je pro celý prostor lékárny významná. Ve středověké ikonografii je archanděl Michael patronem všech povolání, která zahrnují váhy či meč. Meč představuje bojovníka a váhy symbolizují dobré a špatné skutky vážené v posmrtném životě. Kromě zmíněné plastiky na táře se nad vchodem do přípravný, další místnosti lékárny, v kartuši nachází kopie obrazu Panny Marie Klatovské s nápisem *Salus Infirmorum*,¹⁷² jejíž pomoci se dožadují nemocní. Za zmínku stojí také obrazy svatých Kosmy a Damiána, které se nacházely v původní přístupové chodbě k oficíně v mázhausu domu.¹⁷³ Kosma a Damián byli známí z křesťanských legend jako dvojčata, kteří v Malé Asii působili jako zázrační léčitelé a z křesťanské lásky léčili zdarma. V Čechách se objevují již v předhusitské době (pravděpodobně vešli ve známost z iniciativy Konstantina a Metoděje) jako patroni lékařské fakulty Univerzity Karlovy, v době baroka jsou potom zobrazováni jako patroni všech zdravotnických povolání se stojatkami s barokními štítky a již není rozlišováno, který z bratrů je lékař (zobrazován s nádobou na moč) a který lékárník (zobrazován se stojatkou).¹⁷⁴

Nad velkým pracovním stolem se nachází symbol této lékárny, 2, 27 metru dlouhý narvalí zub, který byl v minulosti mylně považován za roh bájného jednorožce a pochází z roku 1740, kdy městský lékárník Štěpán Schmidt získal povolení používat označení lékárny „U Bílého jednorožce“. Zub byl původně umístěn na portálu nad vstupem do lékárny, po získání jezuitského vybavení byl přesunut do vnitřních prostor. V minulosti se věřilo, že je jednorožec zdrojem léčivé síly a přípravky z něj prodlužují život. Protože jednorožci samozřejmě

¹⁷¹ Jiřina a Marcela Smolovy, kap. 3, Interiér lékárny.

¹⁷² Uzdravení nemocných.

¹⁷³ Sestry Smolovy. Kap. 2.4: Vzpomínky paní Jany Tučkové. Tento vchod byl zrušen po obnovení vchodu z náměstí v roce 1991, kdy byl dům rozdělen mezi dvě samostatné instituce: Vlastivědné muzeum Karla Hostaše, jemuž náleží lékárna, a Galerii Klenová, která získala zbytek domu.

¹⁷⁴ Sestry Smolovy, kap. 3: Interiér lékárny.

neexistovali, používal se pro reprezentativní účely roh mořského kytovce, narvala jednorohého (*Monodon monoceros*).¹⁷⁵

Po obou stranách oficíny se nachází lékárenská repositoria z původní kolejní jezuitské lékárny, na několika místech pouze velikostně upraveno pro prostory lékárny na náměstí (např. vlevo nad oknem v přední části lékárny). Výraznou dekoraci tvoří vyřezávané sloupy mezi regály, někdy až třikrát vinuté, se zlatými hlavicemi. Na jednom ze sloupů vedle vchodových dveří je vyřezaný letopočet dokončení díla, 1733. Tento nábytek byl v průběhu let mnohokrát opatřen novým nátěrem, na přelomu roku 2009 a 2010 potom prošlo vybavení zásadními restaurátorskými zásahy a byla obnovena původní barevnost z doby vzniku nábytku – dominuje zde hnědá a zelená barva.¹⁷⁶ Ve skříních se zrcadlovými dvířky po obou stranách vchodu do druhé místnosti, tedy v prostoru za tálou, kam se nedostali zákazníci, se uchovávala z praktických důvodů ukryta a zamčena *venena a separanda*, tedy léčiva velice jedovatá a jedovatá, která mohla být zároveň i jedem (např. tinktura z rulíku zlomocného – *Belladonna*, bílý arsen – *Arsenic*, jako *separanda* potom *kofein* či *chinin*).

Repositoria obsahují bohatý stojatkový materiál.¹⁷⁷ Z původního jezuitského vybavení se dochovaly dřevěné stojatky, v současné době uchovávané v zasklené skříní nalevo od vchodových dveří,¹⁷⁸ kde jsou chráněny proti vnějším vlivům, ale i neukázněným návštěvníkům. Z dalších materiálů se vyskytují stojatky majolikové, cínové, porcelánové a skleněné.¹⁷⁹ Aby při prodeji a výrobě léčivých přípravků nedošlo k záměně, bylo nutné, aby veškeré nádoby, stojatky i zásuvky repositorií byly zřetelně označeny latinským, většinou zkráceným nápisem, určujícím jejich obsah. Pokud nádoba obsahovala drogu rostlinného původu, první název označoval část rostliny, z níž byla droga získána. Druhý potom byl

¹⁷⁵ Šlehoferová, s. 10.

¹⁷⁶ Barokní lékárna U Bílého jednorozce. Vlastivědné muzeum Karla Hostaše v Klatovech. Dostupné online z: <https://muzeum.klatovynet.cz/muzeumkt/blinformace.asp>. Cit. z 9. 3. 2024.

¹⁷⁷ Stojatka, z lat. *pyxis*, puška, nádoba na uchovávání léčiv a přípravků.

¹⁷⁸ Viz obrazová příloha, obrázek č. 14, detail: obrázek č. 16.

¹⁷⁹ Barokní lékárna U Bílého jednorozce. Vlastivědné muzeum Karla Hostaše v Klatovech. Dostupné online z: <https://muzeum.klatovynet.cz/muzeumkt/blinformace.asp>. Cit. z 9. 3. 2024.

její celé rodové či druhové jméno.¹⁸⁰ Veškeré nadzemní části rostlin užívané jako drogy (listy, nať apod.¹⁸¹) se uchovávaly v zásuvkách v repositoriích, jejichž zadní části byly upraveny tak, aby byla zásuvka stále odvětrávána a nedocházelo k napadení drog plísněmi či hnilobou.¹⁸² Umístění zásuvek bylo ve všech lékárnách podobné, aby bylo možné při výpomoci jiného lékárníka se snáze orientovat.¹⁸³

5.1.2 Laboratoř klatovské lékárny¹⁸⁴

Z prostoru za tárou v oficíně vedou železné dveře s vzácným kovaným zámekem¹⁸⁵ do druhé místnosti lékárny, tzv. přípravný nebo laboratoře. Vzhledem k čistě pracovnímu charakteru této místnosti je její vybavení spíše skromnější a prakticky orientované. Tento nábytek pochází z roku 1739 a pořízen byl již zmiňovaným lékárníkem Štěpánem Schmitdem. Původně se nacházel v prostoru oficíny a nahrazen byl jezuitským vybavením roku 1773.¹⁸⁶ Nástroje a vybavení této místnosti bylo účelové.¹⁸⁷ Mimo repositorií podél stěn opět bohatě vybavených stojatkovým materiálem a nápadným množstvím menších zásuvek s porcelánovými destičkami s popisem obsahu zde nalezneme velký centrální stůl opatřený dvířky s nápisem *Venena*, tedy jedy, a s mnoha dalšími zásuvkami s latinskými názvy podle svého určení (např. *capsulae gelatin* = želatinové kapsle).

Na tomto stole je možné spatřit velké množství lékařských a lékárenských nástrojů a náradí. Nejstarším exponátem je velký hmoždíř z roku 1740, pochází tedy ještě z vybavení jezuitské koleje a jeho palička (či tlouk) je tak těžká, že je

¹⁸⁰ Salvová, Martina. Lékárna U Bílého jednorozce, informační materiály z vnitřních prostor lékárny.

¹⁸¹ Bude rozvedeno dále.

¹⁸² Ke specifikaci stojatkového vybavení a léčiv v nich ukrytých viz následující kapitolu.

¹⁸³ Salvová, Martina. Lékárna U Bílého jednorozce.

¹⁸⁴ Laboratoř, lat. *culina* či *laboratorium*, tedy „laboratorní kuchyně“. K původnímu vybavení laboratoři patřily vaničky, pánve, trychtýře, formy na marcipán, sítko, alembiky (hliněné, kovové a skleněné helmy na destilační varné nádoby), ale také závaží, odměrné nádoby či v pozdější době váhy. Léčiva se tu také vyráběla ve větším množství a do zásoby, nádoby na jejich uskladnění tedy nebyly tak zdobné, ale spíše většího objemu a praktické. Během 19. století bylo vybavení laboratoře obohaceno o pomůcky k výrobě pastilek, pilulek, čípků, tablet a injekcí. Rusek, s. 41.

¹⁸⁵ Viz obrazová příloha, obrázek č. 19.

¹⁸⁶ Viz obrazová příloha, obrázek č. 18.

¹⁸⁷ Šlehoferová, s. 6.

nad hmoždířem zavěšena na trámu. Dále zde nalezneme porcelánové a skleněné nádoby na pijavice (ty jsou živé v expozici k vidění dodnes) a četné množství nástrojů na pouštění žilou: kovové pušťadlo s ornamenty, kovové nádoby na odtékající krev či škrtidla.¹⁸⁸ V minulosti se totiž na základě hippokratovské teorie čtyř základních temperamentů věřilo, že nemoc je následkem nerovnováhy množství základních tekutin v těle (krev, hlen, černá a žlutá žluč) a že lze nemoc vyléčit odstraněním této nerovnováhy (tzv. humorální teorie).¹⁸⁹ Odtokem krve z otevřeného žilního oběhu tak z těla nemocného odcházela i nemoc, kterou nebylo možné vyléčit běžnými medikamenty.¹⁹⁰ Z dalšího vybavení je možné zmínit masivní třecí stroj, pozdější alternativu k hmoždíři a velkou třístupňovou lékárnickou pec sloužící k sušení bylin,¹⁹¹ která stojí v rohu místnosti vedle vchodových dveří.¹⁹² Vedle tohoto vybavení z druhé poloviny 18. století lze v laboratoři samozřejmě nalézt i vybavení modernější, pocházející z 19. a 20. století. Jedná se například o formy na tzv. oplatky, do jejichž podoby byly lisovány léky či recepty z počátku 20. století. Mimo tyto dva hlavní prostory disponovala klatovská lékárna i gotickými sklepy, které sloužily k uskladnění medicínálních vín, octů, lihovin a jiných tekutých materiálů, a potom herbárium na půdě, kde se sušily a skladovaly nejen byliny, ale také cukry a další.

5.1.3 Stojatkový materiál

Stojatky, tedy nádoby na léčivé přípravky, byly a jsou základním vybavením každé lékárny. Prvním materiálem používaným na stojatky bylo dřevo, které si svůj monopol udrželo až do poslední čtvrtiny 18. století, kdy jej začaly nahrazovat vhodnější materiály, například keramika či sklo. Úplně bylo dřevo jako materiál na výrobu stojatek vyřazeno v polovině století dvacátého. Při datování stojatek se vychází z tvaru, způsobu řemeslného zpracování, povrchové úpravy, polychromie, typu a dekoru štítku a v oblasti písma signatury.¹⁹³ Nejstarší

¹⁸⁸ Šlehoferová, s. 6.

¹⁸⁹ Weatherall, s. 211.

¹⁹⁰ Šlehoferová, s. 6.

¹⁹¹ Viz obrazovou přílohu, obrázek č. 20.

¹⁹² Šlehoferová, s. 6.

¹⁹³ Infeldová, s. 468.

stojatky v lékárně U Bílého jednorozce pocházejí z konce 17. a počátku 18. století, tedy jsou ještě z doby působení jezuitského řádu. Jejich tvar plně odpovídá dobovému trendu. Zatímco středověké stojatky byly tvarem pravidelného válce s víčkem, barokní a raně empírové stojatky rozpoznáme podle horizontálně profilovaného tvaru patky a víčka. Reprezentativní je i užitá polychromie imitující mramor v červenobílých, modrobílých a tmavozelených tónech. Červená polychromie je znatelná i na klatovských stojatkách. Nejvhodnější strom pro získání dřeva na stojatku byla lípa, dále javor, buk, topol, ořešák a jasan, neboť jejich dřevo je inertní vůči uchovávanému léčivu, tudíž toto nepřichází o svou chuť a vůni.¹⁹⁴

Signatura stojatky označuje, co za léčivo či přípravek uchovává, štítek je dekorativní prvek seskupený kolem signatury. Písmo signatury konce 17. a první poloviny 18. století je variantou barokní majuskulní antikvy, dále variantou klasicistní antikvy majuskulní a na konci 18. století i minuskulní. Štítek kolem signatury je v barokní době v podobě šikmého pásku doplněného o květinovou výzdobu, v některých případech štítek chybí nebo je doplněn o heraldický prvek.¹⁹⁵ Nejstarší klatovské stojatky svým dekorem odkazují na *Bohemiae Rosa*¹⁹⁶, mapu českých zemí ve tvaru růže, kterou vytvořil augsburský rytec Wolfgang Kilian pro historické a vlastivědné dílo *Epitome historica Rerum Bohemiarum* slavného klatovského jezuitu Bohuslava Balbína. Kresba vznikla v roce 1668 a je unikátní tím, že její umělecká hodnota přesahuje hodnotu kartografickou.¹⁹⁷

V pozdější době stojatky svým tvarem odkazovaly k léčivům v nich obsaženým. Úzkohrdlé stojatky obsahovaly tekutiny a byly označovány např. zkratkou *Aq.* (*aqua*). Uchovávaly se v nich tinktury, octy, oleje, výluhy apod. Úzké hrdlo sloužilo k snazšímu nalévání tekutin. Stojatky s širokým hrdlem sloužily k uskladnění prachů, říkalo se jim tedy prachovnice. Označeny byly zkratkou

¹⁹⁴ Infeldová, s. 461.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 465.

¹⁹⁶ Viz obrazovou přílohu, obrázek č. 14.

¹⁹⁷ Pípalová, s. IV.

Pulv. (pulverem). Stojatky s hrdlem širším, než byla spodní část, obsahovaly masti. Říkalo se jim také masťovky a označeny byly zkratkou *Unq.* (*unquentum*, mast). Nejzdobnější a největší nádoby sloužily k uchování *theriaku a mithiradia* a jejich spodní části byly zdobené lvími či orlími tlapami. Nádoby v lékárně U Bílého jednorožce jsou velmi jednoduché a nezdobené, jedná se ale výjimku.¹⁹⁸

¹⁹⁸ Salvová, Martina. Lékařna U Bílého jednorožce.

6. *Materia medica* lékárny U Bílého jednorožce

Nové objevy na poli botaniky nebyly samozřejmě reflektovány pouze ve světských lékárnách, ale díky zámořským misiím se vliv americké *materia medica* výrazně propisoval i v jezuitských kolejních lékárnách. Hojně se dovážela tzv. exotika, tedy léčiva získaná v zámořských misiích. Nejinak tomu bylo i v lékárně U Bílého jednorožce v Klatovech.

Jezuitská kolejní lékárna v době svého zrušení obsahovala přibližně 250 léčivých přípravků, lokálních, zahraničních i exotik, z nichž jsme některé uvedeme v následující části, a to simplicíí, ale také kompozit.¹⁹⁹ Kolejní lékárny obecně disponovaly širokým rejstříkem léčiv díky rozšířené a dobře fungující síti kontaktů, takže spolu komunikovaly lékárny ze Španělska, Portugalska, Itálie, Německa, Rakouska, Maďarska, Čech a Moravy. Hlavním centrem této sítě byl Řím a lékárna v Collegio Romano, která zajišťovala distribuci léčiv nejen evropského původu, ale i *materia medica* ze zahraničních misií v Indii, Číně a zámoří. Tato léčiva se poté distribuovala po celé Evropě, včetně kolejních lékáren České provincie. Jezuité k tomu opět využívali svou globální komunikační síť, díky které se léčiva dostala i lékárny koleje klatovské.

6.1 Vonodřev balsámový tolujský – *Myroxylon balsamum*, syn. *Toluifera balsamum*

Vonodřev balsámový tolujský bývá velmi často zaměňován za svého příbuzného, vonodřev balzámový Pereirův (*Myroxylon balsamum* var. *pereirae*). Jedná se o keř, který ale dorůstá výšky až 18 metrů a pochází ze severní části jihoamerického kontinentu. Svůj název získal podle místa svého nejhojnějšího výskytu v blízkosti města Tolú v povodí řeky Magdaleny v dnešní Kolumbii.²⁰⁰ Vonodřev, ale celkově i ostatní balzámy a pryskyřice z Nového světa zmiňuje ve

¹⁹⁹ Národní archiv Praha (NA), fond Exjesuitica, Praha, karton 13, inv. č. 53. Jesuitská lékárna v Klatovech.

²⁰⁰ Rättsch, s. 196.

svých pracích jezuitský misionář José de Acosta²⁰¹ v roce 1571, označuje je dokonce jako „dar od Boha stvořený pro léčení člověka“.²⁰² Nicolas Monardes, španělský lékař, popisuje blahodárné účinky tolujského balzámu při léčbě respiračních onemocnění, ale také hojivý efekt při zraněních, protože pomáhá předcházet infekci.²⁰³ V Evropě se tento balzám poprvé objevil na přelomu 16. a 17. století. Užíval se jako tonik nebo jako sirup na vykašlávání, ale nedočkal se přílišného úspěchu, pravděpodobně kvůli výraznému aroma vzniklému z obsahu kombinace kyseliny skořicové a kyseliny benzoové.²⁰⁴

V Jižní Americe se jedná o tradiční, po tisíce let užívaný lék k léčebným, ale i rituálním účelům. Tolujský balsám je znám pod mnoha místními názvy: Tupinambové jej nazývali balzám corohiba či cabureiba, v Bolívii je znám pod názvem Iquirapaye, dále jako Kina-Kina nebo Opobalsam.²⁰⁵ Hojně se využíval jako mumifikační balzám, pryskyřice se používala na hojení ran. Při léčbě nemocných se jím nakuřovalo. Všeobecně byl nejvíce účinný při horečce a zánětech, používal se tedy při onemocněních pokožky a zejména pak při onemocněních dýchacích cest. Ještě dnes je tolujský balzám považován na některých místech Jižní Ameriky za všelék a používá se při potížích ve stáří, horečce, střevních parazitech, zevně při vředech a poraněních.²⁰⁶ Latex se ze stromů získává umělým naříznutím kůry živého stromu. Nejprve se odřízne kousek kůry a pak se opálí pochodní. Záhy začne vytékat latex. Asi po týdnu se pryskyřice vysaje do bavlny a vyvaří. Stejným způsobem se získává i pryskyřice vonodřevu balz. Pereirova.²⁰⁷ Tolujský balzám se z bavlny vymačkával na rány. Amazonané jej používali k léčbě abscesů, proti astmatu, bronchitidám, kataru horních cest dýchacích, na chřipku, bolest hlavy, revmatismus, na vředy, tuberkulózu, podvrtnutý kotník a na otevřené rány.

²⁰¹ Acosta, s. 259.

²⁰² Estes, s. 5.

²⁰³ Monardes, s. 224.

²⁰⁴ Tamtéž.

²⁰⁵ Duke, s. 474.

²⁰⁶ Rätsch, s. 196–197.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 194.

Obyvatelé Střední Ameriky a Mexičané jej používali při nachlazení a onemocnění průdušek. Dominikánci užívali produkty vonodřevu balzámového na trávicí obtíže všeho druhu (dyspepsie), při zahlenění, vředech a poraněních. Peruánci používali prášek z kůry proti roztočům, listy a plody jako mukolytikum na usnadnění vykašlávání a také jako prostředek proti parazitickým helmintům (lidským parazitům). Balzám potom používali při dýchacích obtížích, na horečku a na rány.²⁰⁸

Španělé způsoby použití tolujského balzámu přejali. Rány vzniklé v tropickém prostředí Jižní Ameriky léčili rostlinami, které se naučili rozeznávat u místních indiánů. Mimo poranění používali tolujský balzám také k léčení respiračních onemocnění vč. bronchitidy, kašle, emfyzému nebo laryngitidy, a pro různé kožní obtíže způsobené v mnoha případech obtížným hmyzem. Léčebný potenciál tolujského balzámu Španělé dokázali zpeněžit. Již v 16. století se velké množství této látky vyváželo do Evropy a prodávalo jako tzv. „mekcký balzám“, tedy pravý balzám z Mekky, jehož mateřský strom byl ale vyhuben a který byl považován za biblický všelék. Protože nikdo v té době nebyl technicky schopen potvrdit složení, zaměňoval se mecký balzám často právě s balzámami z Jižní a Střední Ameriky, především právě s balzámem tolujským a peruánským. I v současné době je místními obyvateli dřevo z vonodřevu balzámového ceněno jako materiál pro výrobu šperků, zejména náhrdelníků, které nejen že výrazně voní, ale působí pozitivně na dýchací cesty.²⁰⁹

6.2 Chinovník lékařský – *Cinchona officinalis* (Rubiaceae)

Chinovníková kůra, ale také peruánská nebo jezuitská kůra²¹⁰ byla do Evropy uvedena mezi lety 1630 až 1640 jezuitskými kněžími, díky nimž získala právě své označení „jezuitská kůra“ nebo „jezuitský prášek“.²¹¹ Jedná se o nejčastěji zmiňovanou léčivou rostlinu exportovanou ze zámořských misí. Strom rostoucí původně v Andách poskytuje kůru, která se v podobě sušeného prášku používala

²⁰⁸ Duke, s. 475.

²⁰⁹ Rättsch, s. 197.

²¹⁰ Peruvian, Jesuits' bark.

²¹¹ Boumediene, s. 243.

jako antipyretikum.²¹² S léčivým účinkem chinovníkové kůry se pojí známá legenda o hraběnce Anně de Cinchón, manželce španělského místodržícího v Peru, kterou postihly horečky neznámého původu. Léčena byla místní medicínou – jednalo se právě o prášek z kůry chinovníku. Podle janovského lékaře Sebastiana Bado znali místní obyvatelé po staletí léčivé účinky kůry chinovníku, jež rostl v lesích okolních hor. Ti ale tajemství léčivé kůry před Španěly skrývali. Zpráva o hraběncině nemoci se rychle roznesla po okolí, a to i do vesnice Loja. Když se místní starosta dozvěděl o této události, osobně hraběnce prášek z kůry dovezl, na veřejném prostranství předvedl jeho léčivý účinek a hraběnka se jako „zázrakem“ velice rychle uzdravila.²¹³ Podle ní potom Carl Linné ve své klasifikaci, i přes drobnou nepřesnost v určení druhu, tento druh pojmenoval *Cinchona officinalis*.²¹⁴

Na základě této události se kůra chinovníku stala zajímavým artiklem i pro jezuity, a to nejen léčebným, ale také obchodním. Začali ji distribuovat z Limy do Říma. Jejich oddanost léčbě nemocných je dodnes výtvarně zpracována na zdech římské nemocnice Santo Spirito, kde je zobrazen jezuita Juan de Lugo, pozdější kardinál, vydávající prášek z kůry chudým obyvatelům Říma. Tento příběh z pera Sebastiana Bado je ale spíše legendou, který jezuity staví do role pasivních přijímatelů a Indiány do role ochránců léčebného tajemství předků, které nechtějí Španělům vydat.

Španělská verze příběhu vyznívá poněkud jinak: podle španělského lékaře Gaspara Galena de Heredia, který ve svém dopise z roku 1663 podrobně popsal, jak jezuité poznali léčebné účinky kůry. Poblíž řeky Amazonky, v oblasti Quito, místní Indiáni těžili zlato v dole, pro vlastní účely nebo z obchodních důvodů. Aby se k místu dostali, bylo potřeba překonat řeku. Její vody ale byly studené a většina Indiánů se po jejím překonání třásla zimou a celkově byla v „žalostném“ stavu. Ten se zlepšil poté, co Indiáni vypili nápoj vytvořený z horké vody, ve které se rozpustil prášek z kůry. Třesot ustal a oni mohli pokračovat v cestě. Toho

²¹² Weatherall, s. 216.

²¹³ Boumediene, s 243.

²¹⁴ Prendergast, Dolley, s. 3.

byli účastni jezuité na svých cestách, kteří se se zájmem sobě vlastním zajímali o původ tohoto léčivého přípravku, který jim Indiáni sami sdělili. V této verzi příběhu jsou tedy Indiáni ochotni sdílet svá tajemství právě se španělskými misionáři a jezuité jsou těmi, kteří sdělené informace aktivně přijímají. Setkat se můžeme také s významem kůry v Evropě jako s darem vlivným osobnostem, ale i rychlerostoucím významem chinovníkové kůry jako všeobecně využívaného léčiva,²¹⁵ o čemž svědčí i její přítomnost ve středoevropském prostoru, včetně lékárny U Bílého jednorožce.

Co se týče jména, setkat se můžeme i s variantami *C. off. pubsecens*, jinak také „červený chinovník“, či *C. callisaya*, „žlutý chinovník“. Všechny tyto názvy sdílejí podobný morfologický, chemický, ale také folklorní základ. Jsou také podobné vzhledově i chutí – při zpracování do formy prášku z kůry se jedná o těžce odlišitelné druhy.²¹⁶ Původní Jihoameričané tento lék používali především k léčbě malárie, kterou na tento kontinent paradoxně, ale také nechtěně přivezli Španělé.²¹⁷ Nevyužívala se ale pouze tímto způsobem. Obyvatelé And užívali chinovník proti krvácení, při krvácivých stavech při porodu, na infekce, záněty, svědění, při nepravidelném děložním krvácení, ale také na rány. Brazilci ji využívali na anémii, anorexii, na psychické slabosti, žaludeční a trávicí obtíže všeho druhu, na melancholii, horečku a malárii. Peruánci chinovníkovou kůru užívali na výše zmíněnou horečku a malárii a Venezuelané proti rakovině a malárii.²¹⁸

Podle výzkumů dostupných vzorků v evropských lékárnách víme, že až do poloviny 19. století převažuje používání chinovníku z jihoamerické oblasti, později už se objevují také vzorky z Indie, Jamajky, Kamerunu, Tanzanie, Srí Lanky, Jávy, Fidži a dokonce také z ostrova Napoleonova vyhnanství, sv. Heleny v jižním Atlantiku.²¹⁹ Snahu pěstovat chinovník také v jiných částech světa nahradil úspěch na poli chemické vědy na počátku 19. století v roce 1820, kdy

²¹⁵ Boumediene, s. 244.

²¹⁶ Duke, s. 212.

²¹⁷ Prendergast, Dolley, s. 3.

²¹⁸ Duke, s. 213.

²¹⁹ Prendergast, Dolley, s. 5.

dva pařížští vědci a lékárníci dokázali extrahovat chinin, chemickou látku, která je zodpovědná za léčivé účinky chinovníku.²²⁰ Dodnes se s chininem setkáme například v hořkém nápoji tonic.

6.3 Kulčiba hořká – *Strychnos ignatii*²²¹

Rostliny z rodu *Strychnos* známe především díky kulčibě dávivé (*Strychnos nuxvomica*), vařením jejíchž částí, především lián, se získává známý šípový jed kurare. Jezuité ale do střeoevropské provincie zavedli jako léčivý prostředek jiný druh rodu *Strychnos*, a to *Strychnos ignatii* neboli kulčibu hořkou. Účinnou látkou v ní obsaženou je strychnin, alkaloid izolovaný z rostliny v roce 1818.²²² Filipínané tuto rostlinu označovali názvem *igasur*²²³ a do evropského prostředí ji uvedl moravský jezuita nebo také „jezuitský cestovatel“²²⁴ Jiří Josef Kamel. K identifikaci totožnosti kulčiby hořké a stromu s původním názvem *igasur* došlo až v pozdější době, kdy jej jako *Strychnos ignatii* pojmenoval botanik Fridrich Bergius.²²⁵ Tento strom má svůj původ na filipínském souostroví Visayas, kde se s ním Kamel seznámil a kde místní obyvatelé využívali jeho semena jako všelék (*panacea*) již několik století před příchodem Španělů přibližně v roce 1670. S objevením léčivého účinku spojili jezuité legendu o „šťastné náhodě“, kdy se místní šaman pokusil otrávit jezuitského kněze, ale ten byl zachráněn pomocí „zázračného“ prášku z drcených fazolek stromu *igasur*. Podobné legendy jezuité obecně používali pro demonstraci kontrastu mezi „ctnostnými“ misionáři a „démonickými“ šamany a místními léčiteli.²²⁶

²²⁰ Crawford, s. 228.

²²¹ Kulčibu hořkou na tomto místě uvádíme i přesto, že se nevyskytuje na obou seznamech z lékárny U Bílého jednorozce, nýbrž jen na druhém z nich, seznamu paní Martiny Salvové o současném stavu léčivých prostředků a stojatek ve zmíněné lékárně. Na jejím příkladu ukážeme, jak bylo propojené prostředí střeoevropská jezuitská provincie s nejbližšími lokacemi misí, v tomto případě s Manilou a Filipínami.

²²² Cullum, s. 334.

²²³ Kroupa, s.171. Kamelovo označení „*igasur*“ je zkomoleninou označení kulčiby hořké „*igasud*“ z *visayanského jazyka*. Kroupa, s. 141.

²²⁴ Cullum, s. 319.

²²⁵ Cullum, s. 334.

²²⁶ Kroupa, s. 171.

Kamel, ale i jezuitští misionáři obecně, se nevymezovali vůči místním léčitelským autoritám a celkově zvyklostem pouze negativně. Dokázali naopak výrazný duchovní a mystický význam rostlin pro původní obyvatele zúročit ve svůj prospěch při naplňování evangelizačních tendencí misijní činnosti. Původní obyvatelé věřili, že ve stromu *igasur* jsou skryté nadpřirozené síly chránící před ďáblem, nosili talismany vyrobené z jeho dřeva, ale zároveň jej používali jako všelék, který díky své síle dokáže vyléčit naprosto všechny nemoci lidského těla, a to nezávisle na věku, potížích člověka, ale také na dávkování nebo času aplikace. Jezuité (a to nejen u kulčiby, ale i u mnoha dalších rostlin z Nového světa, např. u mučenky, *Passiflora*) v těchto domorodých pověrách viděli především znamení od Boha a přetvořili jej v nástroj, který měl spojit svět „starých“ pověr původních obyvatel s křesťanským prostředím.²²⁷ Jezuité talismany z dřeva kulčiby, jehož plody pojmenovali jako „bobule svatého Ignáce“ podle zakladatele řádu, používali pro domorodé obyvatele jako talismany, které obdrželi při křtu, aby je chránili od zlých sil.²²⁸

Samostatnou kapitolou bylo potom uvedení kulčiby hořké na evropský farmaceutický trh. Léčivé účinky podložené domorodými pověrami samozřejmě nepostačovaly, bylo nutné legitimizovat je způsobem odpovídajícím galénskému principu užívanému na evropských univerzitách.²²⁹ Kamel poslal do Evropy v roce 1699 náčrtek plodů, obou stran listů a semen kulčiby hořké, ale také popis jejího medicínského využití a způsobů pěstování. Jednalo se tak o první uvedení této rostliny do evropského prostředí.²³⁰ Kamel popsal historické okolnosti jejího poznání a použití, ale doložil také vlastní empirické důkazy o využití rostliny v praxi, aby tak verifikoval léčebné účinky pro evropský trh. V Kamelových záznamech se tak dozvídáme, že léčil Otce Vincenta Olzina práškem ze semen kulčiby pro zažívací potíže, Otcům Joaquínu Assinovi a Antoniu Varaonovi nasadil semena jako léčbu proti zácpě nebo u španělského úředníka Juana de Ozaeta nasadil semena kulčiby hořké proti nadbytku hlenu v těle. Kulčibou ale

²²⁷ Viz kap. 4.1 Aloe a obraz *Naší paní Guadalupské*.

²²⁸ Kroupa, s. 173.

²²⁹ Tamtéž.

²³⁰ Cullum, s. 332.

léčil i mnohé další osoby, včetně původních obyvatel.²³¹ Z těchto záznamů lze odvodit, že kulčiba byla využívána jezuity především na zažívací obtíže všeho druhu, ale dokázala regulovat i množství tělesných tekutin podle zásad galénské humorální teorie o zdravém poměru tělních tekutin v organismu pacienta, čímž docházelo k legitimizaci kulčiby hořké jako léčivé rostliny pro tradiční evropské prostředí. V malém množství se i dnes strychnin ze semen rostlin tohoto druhu používá jako svalový relaxant při křečích nebo jako narkotikum.²³²

6.4 Guajak posvátný, guajak léčivý – *Guajacum sanctum*, *Guajacum officinale*

Stará indiánská pověst praví, že v prvopočátcích země ještě neexistovalo zemětřesení. Země spočívala na čtyřech guajakových stromech, které byly tak pevné, že stály neotřesitelně a nesly své břímě. Kdysi se ale jeden z bohů zpronevěřil a byl potrestán tím, že místo stromů musí nést zemi on. Proto se někdy země chvěje.²³³ Strom guajak a jeho léčivé účinky byly Evropany objeveny již při prvních cestách do zámořských misí na konci 15. a na počátku 16. století. Věhlas léčivých účinků tohoto stromu se záhy roznesl po celé Evropě, neboť dřevo guajaku léčilo tzv. „galickou“ nebo „francouzskou“ nemoc, dnes známou jako syfilis. Ve svých pracích zmiňují guajak Nicolaus Pol, Leonard Schmaus, Ulrich von Hutten a další. Hutten také jako první popisuje první využití guajaku proti syfilitidě v Evropě, kdy byl přivezen z karibského ostrova Hispaniola od domorodých obyvatel, kteří čas od času trpěli právě touto nemocí, španělským šlechticem do Španělska, který se ale velmi obával, že k uzdravení nedojde, protože lék už nebude účinný tak daleko od místa původu.²³⁴

Odlíšnou verzi vypráví Nicolas Monardes, který se zabýval *materia medica* z Nového světa a který jako první založil zahradu učenou pro pěstování amerických rostlin v Evropě.²³⁵ Guajakové dřevo a zejména odvar z něj považoval Monardes za nejvýznamnější z léčiv dovozených ze zámořských

²³¹ Kroupa, s. 269.

²³² Rättsch, s. 115.

²³³ Rättsch, s. 77.

²³⁴ Munger, s. 199.

²³⁵ Tamtéž.

misíí.²³⁶ Podle Monardese mnoho Španělů ve městě Santo Domingo trpělo touto nemocí kvůli stykům s indiánskými ženami a jen místní léčivo, odvar z guajakového dřeva jim pomohl od velkých bolestí. Tito Španělé následně dovezli guajak do španělské Sevilly, odkud se rozšířil jako lék proti syfilitidě do celé Evropy.²³⁷ Paradoxní je, že Monardes se nikdy do Nového světa nepodíval. Byl součástí složité komunikační sítě a veškeré své informace měl zprostředkované dalšími vzdělanci, členy instituce *Casa de la Contratación*, ale také obyčejnými námořníky, obchodníky, vojáky či pacienty, se kterými se při svém působení v Seville potkával.²³⁸

Existují samozřejmě další verze příběhu uvedení guajaku do Evropy, nejpůvabnější ale pochází od italského lékaře a básníka Girolama Fracastora, jenž napsal báseň s názvem *Syphilis sive morbus gallicus* (Verona, 1530), která vypráví příběh starobylé legendy z ostrova Ophyra (Hispaniola). Na tomto ostrově podle legendy vyrostly výhonky dosud neznámého stromu v okamžiku, kdy se utišil hněv boha Slunce, který vyvolal pastýřský mládenec jménem Syphilis. Dřevo tohoto stromu bylo určeno jako lék na hnisavou nemoc, kterou předtím rozhněvaný bůh Slunce seslal na zemi. Hlavním prvkem léčby bylo pokropení údů nálevem z dřeva tohoto stromu. Španělé, kteří do této nové země podle legendy přijeli díky věhlasu právě tohoto léku, dovezli ho potom do své rodné země. Samotný strom byl tedy podle legendy stvořen přímo bohy.²³⁹

V praxi se setkáváme se dvěma odrůdami rodu *Guaiacum*, a to *G. officinale* a *G. sanctum*. Oba tyto druhy jsou vysoce léčivé a implikují podobný způsob užití. V souvislosti s duchovními legendami původních zámořských obyvatel se i v evropském prostředí setkáváme se spojením guajakového dřeva a křesťanských pojmenování, jako jsme uvedli např. u rostliny *Strychnos ignatii*. Napovídají tomu i latinské názvy této rostliny, *Lignum sanctum*, posvátné dřevo, či *Lignum vitae*, dřevo života. Vzhledem k užití guajaku při léčbě syfilitidy se někdy

²³⁶ Robinson, s. 97.

²³⁷ Monardes, s. 30.

²³⁸ Černá, 2012, s. 13–15.

²³⁹ Munger, s. 201.

objevuje i označení „francouzské dřevo“ jako narážka na častý výskyt syfilitidy o Francouzů.²⁴⁰ V původních jazycích se setkáváme s označením *huiacum*, „dřevo z Hiacanu/Huiacanu“, kde evidentně dochází k hláskové změně na latinské *guaiacum*. Francisco Hernández ve svém *Rerum medicarum novae hispaniae* (Řím, 1651) zmiňuje tento strom jako „rostlinu z Hoaxacanu“, která se nazývá Matlalquauhilt. V jednom z přepisů *Chilam Balam de Ixil*, jedné ze svatých knih literatury Mayů, se setkáme s označením *zoon*, později překládaném jako *guayacán* či *palo sancto*. Jedná se ale jen o několik z mnoha původních označení guajaku.²⁴¹

Co se týče léčivých účinků guajaku lékařského a guajaku posvátného, kromě zmiňované syfilitidy, který jím léčili nejen Evropané, ale také Indiáni z Yucatánu, obyvatelé Baham používali guajak jako laxativum, analgetikum, protijed, také jako lék proti revmatismu. Sonorané a Yucatánci jej využívali proti kašli a tuberkulóze. Portorikánci odvar z guajaku smíchaný s odvarem z *Petiveria alliacea* používali jako abortivum.²⁴² V Evropě se dřevo guajaku nevyužívalo pouze jako léčivý prostředek, kdy každá lékárna skladovala třísky z guajaku k lékařskému použití, ale nacházelo široké uplatnění i jako výrobní materiál. V lékařenském mobiliáři bychom z dřeva, které nebylo lékařsky využitelné, našli vysoustružené zátky, kuželky nebo klíny k lahvím. Vyvíjena byla i snaha extrahovat guajakovou pryskyřici. Evropské použití se pak příliš nelišilo od toho zámořského: čaj či odvar z guajaku se užíval při syfilitidě, chronických vyrážkách nebo dně. Ve 20. století pak guajak našel uplatnění jako lék na potenci.²⁴³

6.5 Vybraná kompozita jezuitské *materia medica*

Nejvýznamnějším římským lékem byl proslulý „římský theriak“, který se prodával ve všech lékárnách, ale cestu si našel i do lékáren v zahraničních misiích, např. do lékárny San Miguel v Santiagu de Chile. Řím také zároveň

²⁴⁰ Rättsch, s. 78.

²⁴¹ Munger, s. 203.

²⁴² Duke, s. 334–339.

²⁴³ Rättsch, s. 78. Srov. Duke, 334–339.

zajišťoval distribuci exotik do lékáren evropských, což se týkalo např. všech výše zmíněných simplicíí.²⁴⁴ Z dalších významných kompozit používaných v jezuitských lékárnách můžeme jmenovat například tzv. „španělské mušky“, kantaridy, které se používaly jako afrodiziakum, proti moru a společně s terapeutickým pálením aromatických látek jako jsou vavřín, cypřiš, rozmarýn, jalovec, síra, skořice, angelika, růže, hyacint apod. na posílení srdce. Českým jezuitským specifikem pak byly tzv. „klementinské pilulky“, které se používaly při artritidě, kataru nebo chorobách dělohy a připravovaly se z perel, korálů, aloe, myrhy, smaragdů, opia a skořicového oleje. Jak je vidět v následující části, jejich složení bylo velmi podobné složení významného kompozita theriakum. Setkáme se ale také s tzv. „zázračnou mastí“, *Unguentum armarium*, která měla údajně mít zázračné účinky při léčbě ran, především bodných a sečných, a to pouze pokud se jí potřela zbraň, která způsobila zranění. Velmi jemná mast se vyráběla ze zbytků lidských tkání (*usnei*), sušené lidské krve (*mumium*), tuku, lněného a růžového oleje. Přidat se mohly další ingredience jako medvědí sádlo, sušený mozek z divočáka, mletí červi, santalové dřevo apod.²⁴⁵

„Věř a víra tvá tě uzdraví.“ Významnou roli hrály v procesu léčení také sakrální předměty, a to nejen ty vyrobené z různých druhů posvátného dřeva (výše zmíněný guajak), ale také ty posvěcené – jako všelék byla v jezuitských lékárnách dostupná tzv. „voda svatého Ignáce“, tedy voda žehnaná ve jménu patrona a zakladatele řádu, sv. Ignáce z Loyoly. Významné léčivé účinky byly připisovány růžím, setkáme se s nimi tedy nejen na jezuitských lékárenských stojátkách, ale také v léčebné praxi. Používal se růžový olej, ale také růžový med (*mel rosatum*), zejména na bolesti v krku, nebo růžový sirup ze suchých růží, který zastavoval krvácení, hojil vředy a uzavíral rány. Významným léčivým procesem byla tzv. purgace, tedy celková očista organismu. Prováděla se hlavně na jaře, a to v měsíci květnu. Jako projímadlo se používal univerzální všelék, tzv.

²⁴⁴ Anagnostou, 2007, s. 2.

²⁴⁵ Salvová, Martina. Lékárna U Bílého jednorozce, informační materiály z vnitřních prostor lékárny.

Antidotus Catholica Nicolai Praepositi nebo také lektvar *diacatholicon*. Používal se také na bolesti hlavy, zánět kloubů a na celkové posílení organismu.²⁴⁶

6.5.1 Theriak

Lékárny v raném novověku byly místem, kde se mísily vědomosti a znalosti s atmosférou způsobenou neznámými výraznými pachy a cizokrajnými artefakty. Ve společnosti oblíbenou činností lékárníků, která podporovala onu tajemnou „auru“ lékárenství, byla veřejná „divadla“, při nichž se předváděla výroba drahých kompozit, tedy léčivých přípravků složených z několika desítek ingrediencí.²⁴⁷ Například Paul Guldenius, lékárník původně z Wittenbergu, významného centra výroby theriaku, předvedl v roce 1633 veřejnou přípravu tohoto léčiva, která trvala pět dní a byla doprovázena všemi počtami veřejného ceremoniálu.²⁴⁸ Jedním z nich byl theriak, léčivý přípravek s nejdelsí historií použití. Kořeny jeho vzniku sahají až do 3. století př. n. l., kdy pontský král Mithriades VI. nechal připravit kompozitum složené z 36 až 54 ingrediencí jako antidotum proti otravě.²⁴⁹ Ve středověku našel theriak uplatnění jako *panacea*, tedy všelék, a stal se součástí evropských *pharmacopoeií*. Nejslavnějším evropským theriakem byl tzv. „benátský theriak“, který se s drobnými obměnami ve složení vyráběl po celé Evropě profesionálními lékárníky s oficiálním povolením.²⁵⁰

Theriak, z jehož názvu vznikl počestěný termín „dryák“, tedy lék se silným účinkem a ne příliš příjemnou chutí, je problematický zejména v oblasti svého složení. Podle nejnovějších výzkumů se toto *panaceum* neskládalo z přesně určených ingrediencí, ale jeho složení bylo spíše různorodou směsí simplicíí. Obecně ale theriak obsahoval ve většině případů zmijí maso, opium, víno, med a skořici.²⁵¹ Některé zdroje uvádějí jako základní ingredienci ještě šafrán,

²⁴⁶ Salvová, Martina. Lékárna U Bílého jednorozce, informační materiály z vnitřních prostor lékárny.

²⁴⁷ Eamon, s. 125.

²⁴⁸ Nockels, s. 8.

²⁴⁹ Toto kompozitum se nazývalo mithridatium, viz kapitulu 6.5.2.

²⁵⁰ Raj, s. 1.

²⁵¹ Raj, s. 2.

rebarboru, pepř a zázvor.²⁵² Zbylé ingredience, kterých bylo šedesát a více, se lišily v závislosti na lékárníkovi a na receptu. Klasifikaci jednotlivých součástí kompozita také znesnadňuje fakt, že v době neexistence Linného nomenklatury byly rostliny a jejich názvy často zaměňovány nebo byla používána synonyma, tudíž určit přesné složení některého z theriaků je prakticky nemožné.²⁵³ Výroba theriaků byla velmi drahá a obsah jednotlivých látek závisel i na ceně, kterou byl ochoten pacient zaplatit. Nezřídka kdy se ve složení objevují koráli, balzámy, různá semena, myrha, šafrán, pepř, kardamon a mnoho dalších složek.²⁵⁴

Theriak se v době svého vzniku užíval nejčastěji jako protijed proti hadímu uštknutí, později ve středověku ale našel uplatnění jako lék na infekční choroby a především proti moru a jako léčivý prostředek první volby v době různých epidemií (používal se např. v Londýně v 17. stol. při epidemii spalniček, v německy mluvících zemích v 18. stol. při epidemiích tyfu, neštovic nebo dobytčího moru, v arabských zemích i při epidemii cholery).²⁵⁵ V jezuitských lékárnách se jednalo o drahý lék, který byl vždy vystaven v nejzdobnějších nádobách na viditelných místech. V lékárně U Bílého jednorožce jej nalezneme na menší táře v oficíně, kde nádobu podpírá dřevěná plastika mouřenína. V inventárním seznamu ze zrušené jezuitské kolejní lékárny v Klatovech se nachází na jedné z prvních pozic a dozvídáme se o něm, že je uchován v cínové nádobě v množství 12 uncí, což je v přepočtu přibližně 340 g.²⁵⁶ Z materiálů používaných přímo v lékárně se dozvídáme, že se v jezuitských lékárnách prodával také domácí prostředek proti moru. Připravoval se z routy, bedrníku, vlašských ořechů, česneku, jalovcových větví a kafru. Vše se naložilo na čtyřicet hodin do octa, uložilo na slunce a vzniklý roztok se pak užíval vnitřně. Obvyklé bylo používat i morové amulety, také dostupné v lékárně.²⁵⁷

²⁵² Nockels, s. 2.

²⁵³ Raj, s. 2.

²⁵⁴ Tamtéž.

²⁵⁵ Raj, s. 9.

²⁵⁶ Národní archiv Praha (NA), fond Exjesuitica, Praha, karton 13, inv. č. 53. Jezuitská lékárna v Klatovech.

²⁵⁷ Salvová, Martina. Lékárna U Bílého jednorožce, informační materiály z vnitřních prostor lékárny.

6.5.2 Mithridatium

Nebýt mithridatia, nevznikl by ani theriak. Svůj název toto kompozitum získalo podle krále Mithridase VI. zhruba kolem roku 63 př. n. l. Známe je také pod názvem mithridatum. V době svého vzniku působilo jako protijed, *antidotum*. Ve starověku ale pojmy „jed“ a „protijed“ disponovaly odlišnými významovými konotacemi než v dnešní době. „Jed“ označoval zejména skupinu rostlinných alkaloidů ze středomořských rostlin, např. z blínu černého (*Hyosciamus niger*), oměje vlčího moru (*Aconitum locyctonum*) a bolehlavu plamatého (*Conium maculatum*). Do této skupiny patřily i jedy zvířecí. Za „protijed“, *antidotum*, byly považovány složité lektvary se sladkou vůní, o nichž se věřilo, že dokážou neutralizovat rostlinné a zvířecí jedy. Věřilo se také, že určité „jedy“ dokáže lidské tělo vyprodukovat samo. Ty se pak projeví navenek jako nemoc, na kterou funguje daný protijed.²⁵⁸

Asi 300 let př. n. l. Aristotelův nástupce, řecký lékař Theophrastos popsal ve svých spisech směs známou jako „*megalium*“, která měla léčit záněty a zranění a obsahovala pět základních ingrediencí: pryskyřici, olej balanos, cassiu, skořici a myrhu. O století později Plútarchos popsal podobnou směs pod názvem „egyptské cyphi“. Tyto dvě látky popsal v 1. stol. př. n. l. Zopyrus, lékař krále Ptolemaia, v dopise králi Mithridatovi, který s pomocí svého lékaře a botanika Cratea podle tohoto popisu vytvořil první známou verzi mithridatia. O sto let později zapsal složení tohoto mithridatia lékař Celsus a popsal další možné užití látky: nejen jako protijed proti zvířecímu a rostlinnému jedu, ale také jako lék na bolesti různého druhu nebo na následky pádu z výšky. Tato verze obsahovala 66 ingrediencí, z toho 64 rostlinného původu a 2 jiného, jednalo se o med tzv. *castoreum*, tedy produkt pohlavních žláz dospělých bobřích samců.²⁵⁹ *Castoreum* byla velmi aromatická látka, často používaná v parfémeh či na zamaskování zápachu obecně.²⁶⁰

²⁵⁸ Norton, s. 60.

²⁵⁹ *Castoreum* se vyskytovalo také v klatovské lékárně U Bílého jednorožce.

²⁶⁰ Norton, s. 61.

V následujících stoletích se složení mithridatia i jeho použití měnilo v závislosti na tom, kdo jej připravoval. Lékař Marka Aurelia, Galén, rozlišuje několik odlišných verzí tohoto léku. První, kterou užíval Julius Caesar, druhou, připravovanou Andromachem, lékařem císaře Nerona, a další. Galén také zjistil, že originální kompozitum používané králem Mithridatem, bylo mimo smrtelných otrav využíváno i na nemoci žaludku a střev. Každá ingredience při přípravě byla pečlivě odvážena a pro dokonalou konzistenci se vždy přidával med a příležitostně i víno. Množství jednotlivých surovin záviselo také na velikosti listu či semena, které bylo v tom okamžiku k dispozici, a výběr rostlin závisel v neposlední řadě také na preferencích připravující osoby.²⁶¹

Ve středověku se množství surovin pro výrobu mithridatia zvyšovalo a mnoho jeho verzí bylo známých spíše jako výše zmíněný theriak. U něj se počet ingrediencí ustálil na průměrných 66. Postupem času zájem o toto kompozitum opadá, verze z 19. století z *Italian Pharmacopoeia* obsahuje už jen 28 vstupních surovin a doporučuje se zejména na žaludeční obtíže. Zatímco theriak se ujal jako lék proti moru a epidemickým nemocem obecně, mithridatium v podobných případech dostatečně neplnilo svou funkci, nefungovalo proti moru, ale ani např. proti epilepsii. S vývojem chemického průmyslu v novověku došlo samozřejmě i k rozvoji farmacie a na specifické choroby se začaly užívat specifická syntetická léčiva a zájem a *panacea*, tedy universální všeléky a přírodní medicínu začal upadat. Na konci 19. století už je pátrání po složení kompozit spíše otázkou historického zájmu, než snahou o nalezení „záračného“ léčivého přípravku.²⁶² V lékárně U Bílého jednorožce bylo možné nalézt mithridatium v druhé z velkých cínových nádob nesených exotickými mouřenínými. Takového obecného rozšíření jako theriak ale mithridatium nedosáhlo.

²⁶¹ Norton, s. 61.

²⁶² Norton, s. 63.

Slovo závěrem

„*Kniha Kasárna Kristova ukazuje na někdejší řádění členů Tovaryšstva Ježíšova v Klatovech, na temnou postavu fanatika Chanovského i na zištný charakter sporů mezi klatovskými jezuitami a děkanstvím. Špinavý, zavšivený, žebrající Chanovský, to byl symbol nejtemnější doby pro český lid. To byl černý šarlatán misionářských hord...*“²⁶³ S těmito slovy expresivně popisujícími pohled na jezuitu jako na paliče knih a utlačovatele všeho nekatolického se setkáme v knize Rudolfa Kepky z roku 1961 *Kasárna Kristova*, která vypráví o jezuitě v Klatovech a o působení místního pátera Vojtěcha Chanovského. Komunistická garnitura zneužila jezuitu k propagaci svých protináboženských postojů, a završila tak proces vytváření negativního pohledu na Societas v českých zemích s akcentací jejich rekatolizační činnosti. Tento proces započal za vlády Marie Terezie v době zrušení řádu, pokračoval přes odmítavý postoj hnutí českého národního obrození a byl dokreslen spisovatelem Aloisem Jiráskem, jehož próza „*Temno*“ dala celému období rekatolizačních snah toto nelichotivé přívlastko.

Cílem této diplomové práce bylo nabídnout pohled na jezuitu z opačného hlediska, tedy představit je jako významné aktéry v procesu rané globalizace, a to zejména jako představitele novověké vědy v oblasti kulturních dějin vědy a jako pedagogy. Tento přínos byl prezentován na příkladu cirkulace exotické *materia medica* a obecně na vlivu jezuitů na rozvoj lékárenství v Evropě, ale i v zámořských destinacích. Jezuitský řád se stal prostředníkem mezi Starým a Novým světem a na některá léčiva, např. na chinin pocházející z kůry chinovníku nebo na bezoárové kameny, držely jejich kolejni lékárny monopol. Jejich prodejem jezuité získávali prostředky na provoz svých kolejí, vědecký výzkum a také na financování misí. Jezuité si díky své velice dobře organizované globální komunikační síti předávali nejen znalosti a vědomosti, ale zvláště i konkrétní léčiva, materiály a další předměty, které jim sloužily nejen

²⁶³ Kepka, s. 1.

jako praktický prostředek pro léčbu či jako předmět do kabinetů kuriozit, ale také pro zmíněné obchodní zájmy.

Jezuité na svých misiích poznávali původní kultury amerického kontinentu a díky svým všestranným schopnostem a znalostem dokázali vytěžit z tohoto poznání mnohé. Ve vytváření vztahových vazeb ve svůj vlastní prospěch byli jezuité také velmi zruční – jednalo se zejména o dobré vztahy mezi členy řádu v nově zakládaných kolejích a měšťanstvem v místech, kam jezuité přišli. Byli rovněž schopnými obchodníky, jež dovedli zpeněžit exotické produkty, a schopní vyjednávači využívající kontakty ke svému prospěchu. Jezuité se jako řád založený sv. Ignácem z Loyoly dokázali zapsat do duchovní historie raného novověku jako oddaní misionáři, kteří své evangelizační činnosti podřídili zájmy osobní i vědecké, ale také jako schopní pedagogové, vykladači přírody, lingvisté, kteří se dokázali rychle učit jazyky národů Evropou nově objevených států (nebylo výjimkou, že průměrný jezuita mluvil a psal několika jazyky nejen evropskými, ale v případě misionářů i lokálními).

Své znalosti dokázali umně využívat v praxi pro potřeby ostatních, jak tomu bylo např. v případě léčivých prostředků v lékárnách po celém světě. Nejinak tomu bylo i v Klatovech v místní jezuitské koleji, při které byla provozována lékárna. V roce 1773, jak napovídá inventární seznam zrušené lékárny, se v ní nacházela exotika v poměrně hojně zastoupeném množství, z nichž některá byla popsána v poslední kapitole této diplomové práce. Tento seznam dokládá, že léčivé prostředky ze zámořských lokací nebyly pouze výsadou lékáren ve velkých městech, ale že byly běžně přístupné ve většině lékáren české provincie. Jezuité tak přinášeli do míst, kde působili, nejen vzdělání a kulturu, ale také prostředky pro léčbu nemocných.

Seznam použitých zdrojů

1. ACOSTA, Joseph de, a GRIMSTON, Edward. *The Natural & Moral History of the Indies*. London: The Hacluyt Society, 1604.
2. ANAGNOSTOU, Sabine. “*Jesuits in Spanish America: Contributions to the Exploration of the American Materia Medica.*” *Pharmacy in History* 47, no. 1 (2005): 3–17.
3. ANAGNOSTOU, Sabine: „*Mission, pharmacy and international drug transfer in colonial times.*“ 38th International Congress for the History of Pharmacy. Sevilla. September 19-22-2007. Dostupné on-line z: <https://core.ac.uk/download/pdf/51402237.pdf>
4. ANDĚL, Michal, Karel ČERNÝ, Bohdana DIVIŠOVÁ, et al. *Velké dějiny zemí Koruny české. Lékařství*. Praha: Paseka, 2023. ISBN 978-80-7637-331-0.
5. BÍLEK, Tomáš Václav. Statky a jmění kollejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených. V Praze: Fr. Bačkovský, 1893.
6. Barokní lékárna U Bílého jednorožce. Vlastivědné muzeum Karla Hostaše v Klatovech. Dostupné on-line z: <https://muzeum.klatovynet.cz/muzeumkt/blinformace.asp>. Cit. z 9. 3. 2024.
7. BINKOVÁ, Simona. *Cesty jezuitských misionářů z České provincie do severozápadních oblastí Mexika (17.–18. století) in Duchovní i světské cestování v době baroka: barokní jezuitské Klatovy 2017. Klatovy v prostoru a čase*, 11. Klatovy: Město Klatovy, 2017. ISBN 978-80-906037-7-6.
8. BOUMEDIENE, Samir. „*Jesuit Recipes, Jesuit Receipts: The Society of Jesus and the Introduction of Exotic Materia Medica into Europe.*” *Cultural Worlds of the Jesuits in Colonial Latin America*, edited by Linda A. Newson, University of London Press, 2020, pp. 229–54.
9. CRAWFORD, Mathew. An Empire Extract: Chemical Manipulation of Cinchona Bark in the 18th Century Spanish Atlantic World. *Osiris*. 2014, roč. 29, č. 1, s. 215-229.
10. CULLUM, Leo A. Georg Joseph Kamel: Philippine Botanist, Physician, Pharmacist. *Philippine Studies*. 1956, roč. 4, č. 2, s. 319-339.
11. ČERMÁKOVÁ, Lucie a ČERNÁ, Jana. Naked in the Old and the New World: Differences and Analogies in Descriptions of European and American herbue

- nudae in the Sixteenth Century. *Journal of the History of Biology*. 2018, roč. 51, č. 1, s. 69-106.
12. ČERNÁ, Jana. Contra traditio: Španělská přírodní filosofie a historie mezi dvěma světy. *Aither*. 2014, roč. VI., č. 11, s. 20-36. ISSN 1803-7860.
 13. ČERNÁ, Jana. Curar, gozar, experimentar: Materia médica novohispana y los jesuitas centroeuropeos. In: MORALES, Angélica (ed.). *Los saberes jesuitas en la primera globalización (siglos XVI-XVIII)*. Ciudad de México: Siglo XXI Editores, 2021, s. 124-155. ISBN 9786073053181.
 14. ČERNÁ, Jana. *Dál a dál za Herkulovy sloupy: přírodní tajemství Nového světa a španělská renesanční filosofie a věda*. Vydání 1. V Praze : Stanislav Juhaňák - Triton, 2016. ISBN:978-80-7553-121-6.
 15. ČERNÁ, J. *Escribir las cartas, contar las historias naturales. Naturaleza novohispana en la correspondencia de los jesuitas de la Provincia de Bohemia (siglos XVII-XVIII)*. Nuevo Mundo, Mundos Nuevos, 2019, roč. 20, č. 2019, s. 1-21. ISSN 1626-0252.
 16. ČERNÁ, Jana. *Očitá svědectví: Španělsko, Nový svět a změna vědeckého komunikačního paradigmatu*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2012. ISBN 978-80-7465-064-2.
 17. ČERNÝ, Karel. *Příspěvek ke každodennosti klatovské koleje Tovaryšstva Ježíšova na počátku 18. století*. In: VIKTORA, Viktor; ŠRAJBOVÁ, Magda a HÁLKOVÁ, Milena. *Balbínovská miscellanea: sborník příspěvků z konference konané u příležitosti 380. výročí narození Bohuslava Balbína: Klatovy 3. a 4. prosince 2001*. Klatovy: Městská knihovna, 2002. ISBN 80-238-9957-0.
 18. ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo: Jezuité v Čechách*. Vyd. 2. Praha: Hart, 2002. ISBN 80-86529-30-4.
 19. DE VOS, Paula. Apothecaries, Artists, and Artisans: Early Industrial Material Culture in the Biological Old Regime. *Journal of Interdisciplinary History*. 2015, Roč. XLV., č. 3, s. 277-336.
 20. DUKE, James A. *Duke's Handbook of Medicinal Plants of Latin America*. 1. Florida: CRC Press, 2007. ISBN 9781420043174.
 21. EAMON, William. Pharmaceutical Self-Fashioning. *Pharmacy in History*. 2003, roč. 45, č. 3, s. 123-129.

22. ESGUERRA, Jorge, PORTER, Roy (ed.). *The Cambridge History of Science Eighteenth-Century Science*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. ISBN 0-521-57243-6.
23. ESTES, J. Worth. The European Reception of the First Drugs from the New World. *Pharmacy in History*. 1995, roč. 37, č. 1, s. 3-23.
24. FINDLEN, Paula (ed.). *Empires of Knowledge: Scientific Networks in the Early Modern World*. Abingdon: Routledge, 2018. ISBN 9781138207134.
25. FÜLÖP-MILLER, René. *Moc a tajemství jezuitů: kulturní a duchovní dějiny*. Vyd. 3. Přeložil Vladimír ČADSKÝ. *Historia particularis*. Praha: Rybka, 2006. ISBN 80-86182-98-3.
26. HARRIS J., Steven; W. O'MALLEY, John; BAILEY, Gauvin Alexander a KENNEDY, T. Frank. *The Jesuits: Cultures, Sciences, and the Arts, 1540-1773*. 2. Toronto: University of Toronto Press, 2016. ISBN 9781487511937.
27. *Historia collegii Clattoviensis*. Knihovna Národního muzea v Praze.
Dostupné on-line z:
https://new.manuscriptorium.com/hub/browser/default/gallery?url=https:%2F%2Fcollectiones.manuscriptorium.com%2Fassorted%2FKNM_%2FNMP_%2FD%2FKNM_-NMP_VII_C_29_0JDQ1LD-cs%2F
28. INFELDOVÁ, Ludmila. K vývoji dřevěných lékárenských stojatek. *Československá farmacie*. 1988, roč. 37, č. 10, s. 461-468.
29. KALISTA, Zdeněk. *Cesty ve znamení kříže: dopisy a zprávy českých misionářů 17. a 18. věku ze zámořských krajů*. 2. vydání. *Knihy Katolického literárního klubu*. V Praze: Katolický literární klub, 1947.
30. KAŠPAR, Oldřich. *Jezuité z české provincie v Mexiku*. Olomouc: Danal, 1999. ISBN 80-85973-62-6.
31. KEPKA, Rudolf a KRAUS, Jaroslav. *Kasárna Kristova*. Plzeň: Krajské nakladatelství, 1961.
32. KROUPA, Sebastian. *Georg Joseph Kamel (1661-1706): A Jesuit Pharmacist at the Frontiers of Colonial Empires*. Disertační práce. Cambridge: University of Cambridge, 2019. Dostupné on-line z:
https://www.academia.edu/59136262/Georg_Joseph_Kamel_1661_1706_

33. Lékárna U Bílého jednorožce. Památkový katalog. Národní památkový ústav. Dostupné on-line z: <https://pamatkovykatalog.cz/lekarna-u-bileho-jednorozce-14890689>. Cit. z: 9. 3. 2024
34. LOUTHAN, Howard. *Obracení Čech na víru, aneb, Rekatolizace po dobrém a po zlém*. V Praze: Rybka, 2011. ISBN 978-80-87067-07-9.
35. MAREK, Pavel. Španělská strana na císařském dvoře? K problematice jednoho pojmu z politických dějin, *Český časopis historický* 113, 2015, s. 965-988.
36. *Miscellanea nejen balbínovská: barokní jezuitské Klatovy 2018, 2019*: sborník příspěvků. Klatovy v prostoru a čase. Klatovy: pro město Klatovy vydala Městská knihovna Klatovy, 2020. ISBN 978-80-907785-2-8.
37. MONARDES, Nicolás a FRAMPTON, John. *Ioyfull newes out of the newe founde worlde, wherein is declared the rare and singular vertues of diuerse and sundrie hearbes, trees, oyles, plantes, and stones, with their applications, as well for phisicke as chirurgerie (Historia medicinal de las cosas que se traen de nuestras Indias Occidentales)*. Londýn, 1580.
38. MUNGER, Robert S. Guaiacum, the Holy Wood from the New World. *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences*. 1949, roč. 4, č. 2, s. 196-229. Dostupné on-line z: <https://www.jstor.org/stable/24619141>
39. Národní archiv Praha (NA), fond Exjesuitica, Praha, karton 13, inv. č. 53. Jesuitská lékárna v Klatovech.
40. NOCKELS FABBRI, Christiane. Treating Medieval Plague: The Wonderful Virtues of Theriac. *Early Science and Medicine*. 2007, roč. 12, č. 3, s. 247-283.
41. NORTON, Stata. The Pharmacology of Mithridatum: A 2000-Year-Old Remedy. Online. *Molecular Interventions*. S. 60–65. Dostupné z: <https://doi.org/10.1124/mi.6.2.1>. [cit. 2024-04-02].
42. PADBERG, John W. (ed.). *The Constitutions of the Society of Jesus and Their Complementary Norms: A Complete English Translation of the Official Latin Texts*. St. Louis: The Institute of Jesuit Sources, 1996. ISBN 1-880810-24-7.
43. PETERS, K. *Dějiny jezuitské koleje v Klatovech (s 3 vyobr. a plánky)*. In: PELIKÁN, Josef. *Časopis Společnosti přátel starožitností*. Praha: Společnost přátel starožitností, 1946, s. 214–248.

44. PÍPALOVÁ, Anna Marie. Bohuslav Balbín and the Patriotic Reconceptualization of Bohemia, c. 1650–1675. *The Historical Journal*. 2022;65(4):992-1014. doi:10.1017/S0018246X22000115. Cit. z 13.3.2024
45. PRENDERGAST, Hew a DOLLEY, Daniel. Jesuit's Bark (Cinchona) and other Medicines. *Economic Botany*. 2001, roč. 55, č. 1, s. 3-6.
46. PRIETO, Andrés I. *Missionary Scientists: Jesuit Science in Spanish South America, 1570-1810*. Nashville: Vanderbilt University Press, 2011. ISBN 978-0-8265-1744-9.
47. RAJ, Danuta; PEKACKA-FALKOWSKA, Katarzyna; WLODARCZYK, Maciej a WEGLARZ, Jakub. The real Theriac - panacea, poisonous drug or quackery? *Journal of Ethnopharmacology*. 2021, č. 281. Dostupné on-line z: <https://doi.org/10.1016/j.jep.2021.114535>. [cit. 2024-04-02].
48. RÄTSCH, Christian. *Indiánské léčivé rostliny*. Mandragora (Volvox Globator). Praha: Volvox Globator, 2000. ISBN 80-7207-349-4.
49. ROBINSON, Martha. New World, New Medicines. *Early American Studies*. 2005, roč. 3, č. 1, s. 94-110.
50. RUSEK, Václav. *České lékárny*. Praha: Nuga, 2000. ISBN 80-85903-13-X.
51. ŘÍHOVÁ, Milada. *Kapitoly z dějin lékařství*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1021-3.
52. SMOLOVY, Jiřina a Marcela. *Barokní lékárna U Bílého jednorožce v Klatovech*. Absolventská práce. Klatovy, 1999. Knihovna Vlastivědného muzea Karla Hostaše v Klatovech.
53. ŠLEHOFEROVÁ, Ilona. *Historie lékárny U Bílého jednorožce v Klatovech a její využití jako muzejní expozice*. Absolventská práce. Klatovy: Střední průmyslová škola grafická, 1993. Knihovna Vlastivědného muzea Karla Hostaše v Klatovech.
54. UNTERBURGER, Klaus. *Naturwissenschaften als Wegbereiter des wahren Glauben (Přírodní vědy připravují cestu pravé víře)*. In. *Víra, věda a literatura v 17. a 18. století: Barokní jezuitské Klatovy 2015* / Eds. Václav Chroust, Zdeňka Brušíková, Karel Viták. Klatovy, Město Klatovy 2015. 169 s. ISBN:978-80-906-0371-4.
55. VANČURA, Jindřich. *Dějiny někdejšího král. města Klatov I. – III. díl*. Klatovy: Město Klatovy, 1936.

56. WEATHERALL, Miles. Drug Treatment and the Rise of Pharmacology. In: *The Cambridge History of Medicine*. 6. Cambridge: The Cambridge University Press, 2011, s. 211-237. ISBN 978-0-521-86426-8.
57. WRIGHT, Jonathan. *Jezuité: misie, mýty a dějiny*. Přeložil Gerik CÍSAŘ. Praha: BB/art, 2006. ISBN 80-7341-780-4.
58. ZAVADIL, Pavel. *BOHEMIA JESUITICA IN INDIIS OCCIDENTALIBUS: Latinská korespondence českých jezuitů z Ameriky, Filipín a Marián v českých a moravských archivech*. Disertační práce. Praha: Univerzita Karlova, 2011. Dostupné on-line z: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/47346/140012531.pdf?sequence=1>
59. ZAVADIL, Pavel. *Cestou necestou ke svůdným divochům aneb Putování českého jezuitu do zámořské misie*. In: Milovníkům slova Božího k potěšení a užitečnému pobavení: Barokní jezuitské Klatovy 2016. První vydání. Klatovy: Město Klatovy, 2016, 201 s. Klatovy v prostoru a čase, 9. ISBN 978-80-906037-4-5.
60. ZAVADIL, Pavel, Sabina BINKOVÁ (ed.). *Čeští jezuité objevují Nový svět: dopisy a zprávy o plavbách, cestách a živobytí z Ameriky, Filipín a Marián (1657-1741)*. Itineraria. Praha: Argo, 2015. ISBN 978-80-257-1670-0.

Resumé

This thesis aims to present a cultural history of Jesuit materia medica on the example of the pharmacy "U Bílého jednorožce" in Klatovy. First, it deals with the description of the role of the Society of Jesus during the post-White-Mountain recatholization in Central Europe. Jesuits played a significant role in this process and it is because of this that they are sometimes viewed through a particularly negative lens. The thesis therefore aims to present the Society of Jesus as an order whose members worked not only as missionaries but also as educators, scientists, naturalists and pharmacists. Furthermore, the thesis introduces the figures important for the Czech Jesuit pharmacology, such as Jan Steinöffer, Jiří Josef Kamel and Pavel Klein, and also describes the journey of a Czech Jesuit to an overseas mission and his impressions therefrom.

Thanks to a worldwide communication network, Jesuits were able to pass on information and knowledge about remedies from the New World to each other. The pharmacy in Klatovy, which originally belonged to the Jesuit college and whose equipment was bought by Michal Firbas after the abolition of the order in 1773, testifies this. The thesis gives a detailed description of equipment and also some practical examples of how the exotic materia medica was being used. Simple single-ingredient remedies (*simplicia*) from the West Indies, such as balsamtree, guaiac wood, and Strychnos, appear in the apothecary's inventory, and their medicinal effects and spiritual symbolism are discussed. We also give examples of Jesuit composites, i.e., complex remedies, with an ancient tradition – mithridate and theriac. The paper concludes by reflecting on the contribution of the Jesuit order to the cultural history of science.

Přílohy

Seznam obrazových příloh

- Obrázek 1: Inventář zrušené jezuitské lékárny v Klatovech 1
- Obrázek 2: Inventář zrušené jezuitské lékárny v Klatovech 2
- Obrázek 3: Inventář zrušené jezuitské lékárny v Klatovech 3
- Obrázek 4: Inventář zrušené jezuitské lékárny v Klatovech 4
- Obrázek 5: Inventář zrušené jezuitské lékárny v Klatovech 5
- Obrázek 6: Inventář zrušené jezuitské lékárny v Klatovech 6
- Obrázek 7: Inventář zrušené jezuitské lékárny v Klatovech 7
- Obrázek 8: Inventář zrušené jezuitské lékárny v Klatovech 8
- Obrázek 9: Inventář zrušené jezuitské lékárny v Klatovech 9
- Obrázek 10: Inventář zrušené jezuitské lékárny v Klatovech 10
- Obrázek 11: Inventář zrušené jezuitské lékárny v Klatovech 11
- Obrázek 12: Inventář zrušené jezuitské lékárny v Klatovech – katalog knih 1
- Obrázek 13: Inventář zrušené jezuitské lékárny v Klatovech – katalog knih 2²⁶⁴
- Obrázek 14: Nejstarší stojatky v lékárně U Bílého jednorožce
- Obrázek 15: Detail – nejstarší stojatky v lékárně, dřevo (nahore) a cín (dole)
- Obrázek 16: Detail – nejstarší stojatky v lékárně. Vyobrazení růže.
- Obrázek 17: Oficina lékárny U Bílého jednorožce – celkový pohled²⁶⁵
- Obrázek 18: Laboratoř lékárny – celkový pohled
- Obrázek 19: Detail kování dveří – vstup do laboratoře. Vyobrazení exotické opice
- Obrázek 20: Třístupňová lékárenská pec určená k sušení bylin
- Obrázek 21: Plastika sv. Michaela bojujícího s ďáblem. V pozadí kopie obrazu Klatovské Madony žehnající nemocným s nápisem Salus Infirmorum
- Obrázek 22: Vyřezávaná plastika mouřenína nesoucího cínovou nádobu na theriak²⁶⁶

²⁶⁴ Obrázek 1–13: Národní archiv Praha (NA), fond Exjesuitica, Praha, karton 13, inv. č. 53. Jezuitská lékárna v Klatovech. Foto: Lucie Belfínová.

²⁶⁵ Obrázek 17: <https://sever.rozhlas.cz/klatovy-lekarna-u-bileho-jednorozce-7795612>. Foto: František Falešník.

²⁶⁶ Obrázek 14–16, 18–22: Lékárna U Bílého jednorožce. Foto: Lucie Belfínová.

Inventarium
Apotheca Collegij S. J. Klatoviensis.

An Silber-Merck befindet sich in der Apotheck.

Ein halbes Pfund.

Ein Pfund.

Ein in mancherley Art zu dem Capis-Granell.

V. Linn. Caffee-Löffel.

1. In der Apotheck.

Als in den Büchern wegen gesammten 25. Loff.

An Pinn.

2. Theriac-Frisch . i 12 St.

24. Syrus: Frisch mit folgenden Büchern i 1 1/2 St.

94. Lethargium und Pulver Frisch i 1/2 St.

27. Extract und Pillen Nassa Frisch i 20. Loff.

5. Mersum von S. Groß 12. Witzum.

1. Elmsinn - Pfund.

12. Buchst. zum Capis Granell 12. in 12. St.

1. Frisch zum Pulver auf 8. Stück.

An Messing.

Ein halbes Pfund.

Ein Pfund zum gall. - ginsum, i 1/2 St.

Ein Pfund. Signet.

4. in 12. St. alr. Messing-Pulver.

3. Elmsinn auf.

3. in 12. St. Linn.

3. Elmsinn auf.

4. als geschickte Handen

Obrázek 1: Inventář zrušené jezuitské lékárny v Klatovech 1

für Haut gewicht 1/2 L. D. mit dem Einfaß und 1/2 L. ofne Einfaß
 1. Medizin gewicht, Indig gewicht ganz.
 4. Mörser, wozu 2. eingeseht wird L. oder 2 Stück und
 2. Linn sein Mörser mit 2. Messingmann
 und 2. Eisen Pistolen 23 wägen zu sein 48 lb.
 2. Linn Felle.
 für Messingmann Mess-Comp.

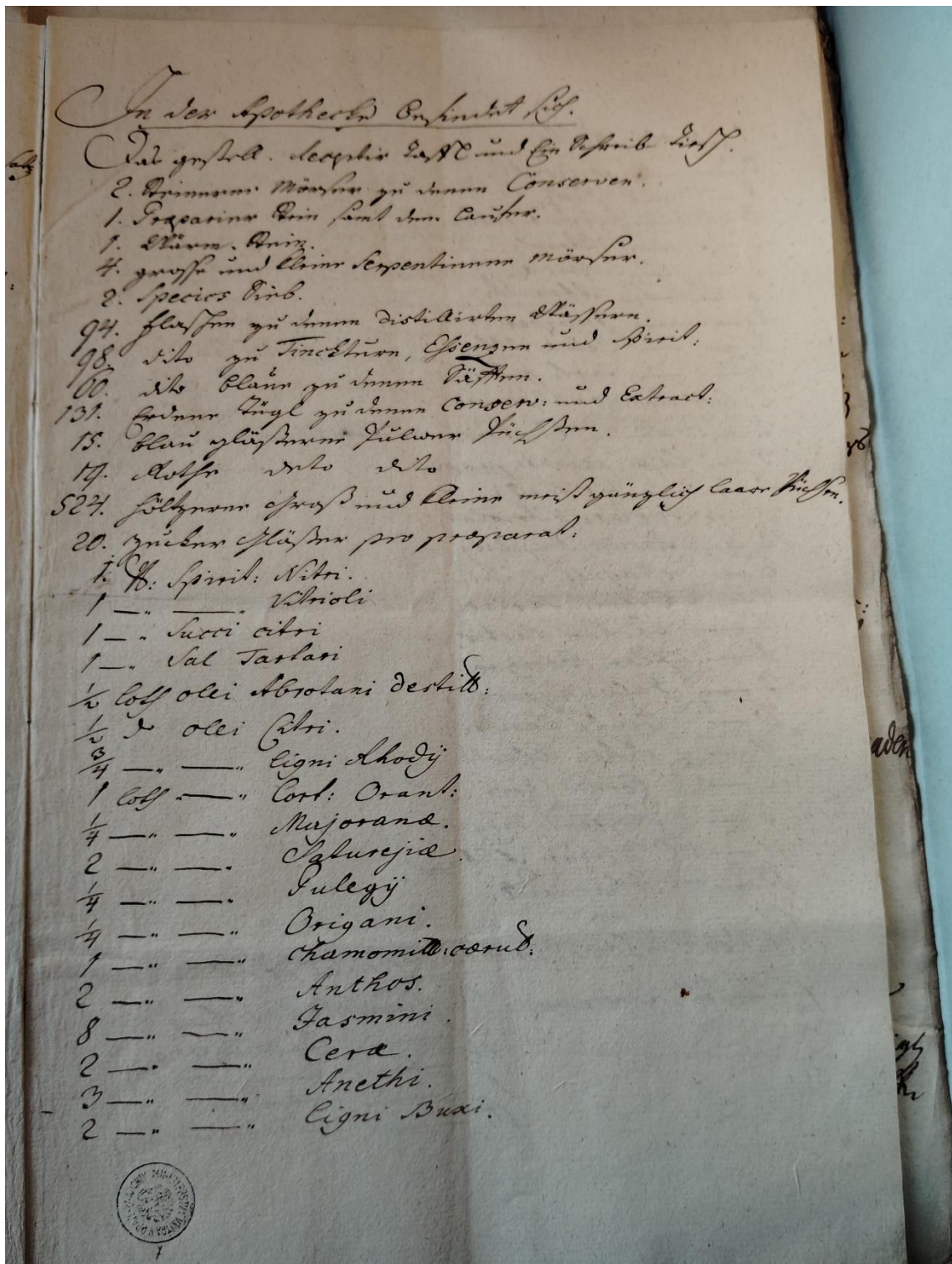
An Kupfer.

2. mittelmäßige Löffel.
 3. alte Vesicon.
 für Messingmann Löffel.
 für Kalk zum Cerat Löffel.

den Eisen.

für Kupfer.
 für Messingmann Mörser sein 1/2 L. D.
 C. Pistolen.
 1. Eisen - Pistolen.
 1. Linn und Eisen ganz.
 1. Eisen und 1. Messingmann.
 1. Linn mit Eisenmann Pistolen.
 1. Messingmann - Löffel.
 2. Linn für Cerat zum Eisen Löffel.
 1. alte Eisen - Löffel.
 1. Linn Löffel sein im Messing.
 C. Löffelmann große Tisch.
 2. alte Eisen
 1. Eisen - Tisch.

Obrázek 2: Inventář zrušené jezuitské lékárny v Klatovech 2

Obrázek 3: Inventář zrušené jezuitské lékárny v Klatovech 3

1. Loty olei Aniba.
2. — " — " Sarcocolla.
3. — " — " Gini
4. — " — " Tartar: folid.
3. — " — " Vbioli
2. — " — " Spica.
- 1/2. — " — " Abgynth.
2. — " — " Juniperi.
8. — " — " Febra Alb.
6. — " — " Tart: p deliqu.
2. Loty Axung: viperar:
3. — " — " Castorei
3. — " Cap: perrar: mas:
6. — " — " Cristalli.
6. — " Tartar: Vbiolal:
12. — " Artan: duplic:
2. — " Magnes: Nstri
4. — " Crem: Tartari
4. — " Sacchari Lactis.
1. — " flos Benzoe
3. — " Pulv: hypocat.
6. — " Ocul: Cancri
4. — " Akeri Electi
2. — " Cornu Cervi
2. — " Serpent: Virgin:
4. — " Succini Alb: ~~ff~~
3. — " Schacarril:

In dem Alor-Zimmer befindet sich

- Ein ~~fl~~ ^{fl} ~~st~~ st, worinnen:
- 1/2 Quinte Moschus
 - 2. — " Resour orig.
 - 1/2. — " — " occid.
 - 1. — " Ambra
 - 6. — " Bals: de Tolu.

Obrázek 4: Inventář zrušené jezuitské lékárny v Klatovech 4

- 1. Anil Phosphorus
- Ein gelber Gummi Pulv.
- 3. Colf opobalvami
- 1. scrupl Sui felmin:
- 1. quink ol. Aukha diff:
- 3. — sal: Volak. Succini.
- 1. Colf Bals: Agopled:
- 1. Unis Viper. Glal: Licc:
- 3/8 ℥ Cap: Cincis.

Ein Syffel mit nimm ein Salz und Pflanzläden,
 worinn:

- Gummi Amomiaci 1 Colf
- Benzoe in pulv. 2 Colf
- Caranna 1 ℥
- Succin: citrin 3/4 ℥
- alb. 3/4 ℥
- Ladani 1/4 ℥
- Lacca in gran: 1/4 ℥
- in Lab: 3/8 ℥
- Ideli 1/2 ℥
- Olibani 1/4 ℥
- Muschi in Lork 1/4 ℥
- Elect: 4 Colf
- Hadere 1/4 ℥
- Fragag. in Lork 1/2 ℥
- Sanguin. Dra: 3 Colf
- Taramachae 3/4 ℥

In der Material Cammer befindet sich:

Ein Syffel mit Suchen, worinn:
 97 Körner Pfeffer mit Semm: A. Material

Obrázek 5: Inventář zrušené jezuitské lékárny v Klatovech 5

1. Löffel mit Pfefferküchlein.
 2. arbs mit fauchon
 fix geschilt mit Tusch: mit Mehl zu Grunde gelegt
 um 1/2 Löffel zu 3/4.
 Ein Dispensier Löffel
 für groß & feilhygnet Tisch.

An Materialien befinndt sich etliche in abgedruckten
 Rezepten und Pfefferküchlein = Löffeln.

3 Colj	Semin. Anisi	} Alle von mehlformig zu machen sind
2 1/2 1/2 Anethi	
2 1/2 1/2 Carvi	
2 1/2 1/2 Carthami	
2 1/2 1/2 Car: Bened.	
4 Colj Car: Marid.	
1 1/2 1/2 Coriandri	
3 Colj Cydonior.	
2 1/2 1/2 Cymini	
1/2 1/2 Cyno.	
1/2 1/2 Citrulli	
1/4 1/2 Cucumeris	
10 Colj Cucurbite	
1/4 1/2 Dauci Coch.	
1/4 1/2 Eruca	
3 1/2 1/2 Fabarum	
2 1/2 1/2 Feniculi	
1 1/2 1/2 Fenu graeci	
1 1/2 1/2 Hyosciami	
3 1/2 1/2 Lini	
1/4 1/2 Melonum	

Obrázek 6: Inventář zrušené jezuitské lékárny v Klatovech 6

$1\frac{1}{2}$ lb Seminis Nitii Sol:
 $\frac{1}{10}$ lb Myrrha
 1 lb Ebuli
 $\frac{1}{4}$ lb Faenia
 2 lb Raphanogria
 $\frac{1}{4}$ lb Isili
 1 lb Calvia
 3 Coly Urtica
 $\frac{2}{4}$ lb papaver. alb:
 4 Coly Sumachii
 2 lb Cort. Lig. Sauti.
 $\frac{3}{4}$ lb Tamarisci
 1 lb fruct. acathiarum
 2 lb Agrostal:
 2 lb Gdonis.
 $\frac{1}{4}$ lb Gum. Alba fida.
 $\frac{1}{2}$ lb Anims
 $\frac{1}{8}$ lb Asphalti
 $\frac{1}{2}$ lb Elemi
 $\frac{1}{2}$ lb Cropan.
 $\frac{1}{4}$ lb Sagapeni
 1 lb Colophon:
 $\frac{1}{4}$ lb Euphorb:
 $1\frac{1}{2}$ lb Sandarace
 2 lb oliv. Sylo:
 1 lb Corti: Ebuli
 $\frac{1}{4}$ lb Bacc: Ebuli
 1 lb Cort: Schula
 1 lb Agaric: cruda
 6 lb Animo: crudi

Obrázek 7: Inventář zrušené jezuitské lékárny v Klatovech 7

2 lb Alum: plumosi
 1 lb Sal. fossile
 1/4 lb Cereisa
 1 lb Cornu Cervi ushi
 2 lb Fel: vitri
 6 lb Cran: human:
 1 lb Cap. Calaminas:
 1 lb — .. Pumicis
 1/4 lb — .. Syfonical:
 1/2 lb Nuc: Asprepi
 1 lb pulmon: Vulpis
 1/4 lb Sile Marina
 1/2 lb Ras: Eloris
 1/2 lb ofo: Squid.
 1/2 lb Lig: Santal: rub:
 1 1/4 lb Sangu: hirci
 1/8 lb Serici crudi
 3 lb Sulphur: vivi
 1/4 lb Talcum
 1/4 lb Torne Sol: rubra
 2 lb Vitrioli albi
 1/4 lb Spongia cruda
 1/4 lb viride oris
 1/2 lb fung: sambuci
 3 lb Vitriol: Calcinati
 3/4 lb 5 genera Myrobud:
 1 lb Theriac: Comn:
 2 lb Axungia Canis
 1/2 lb Akabat: Monach:
 1/4 lb Sal. ordinariu

Obrázek 8: Inventář zrušené jezuitské lékárny v Klatovech 8

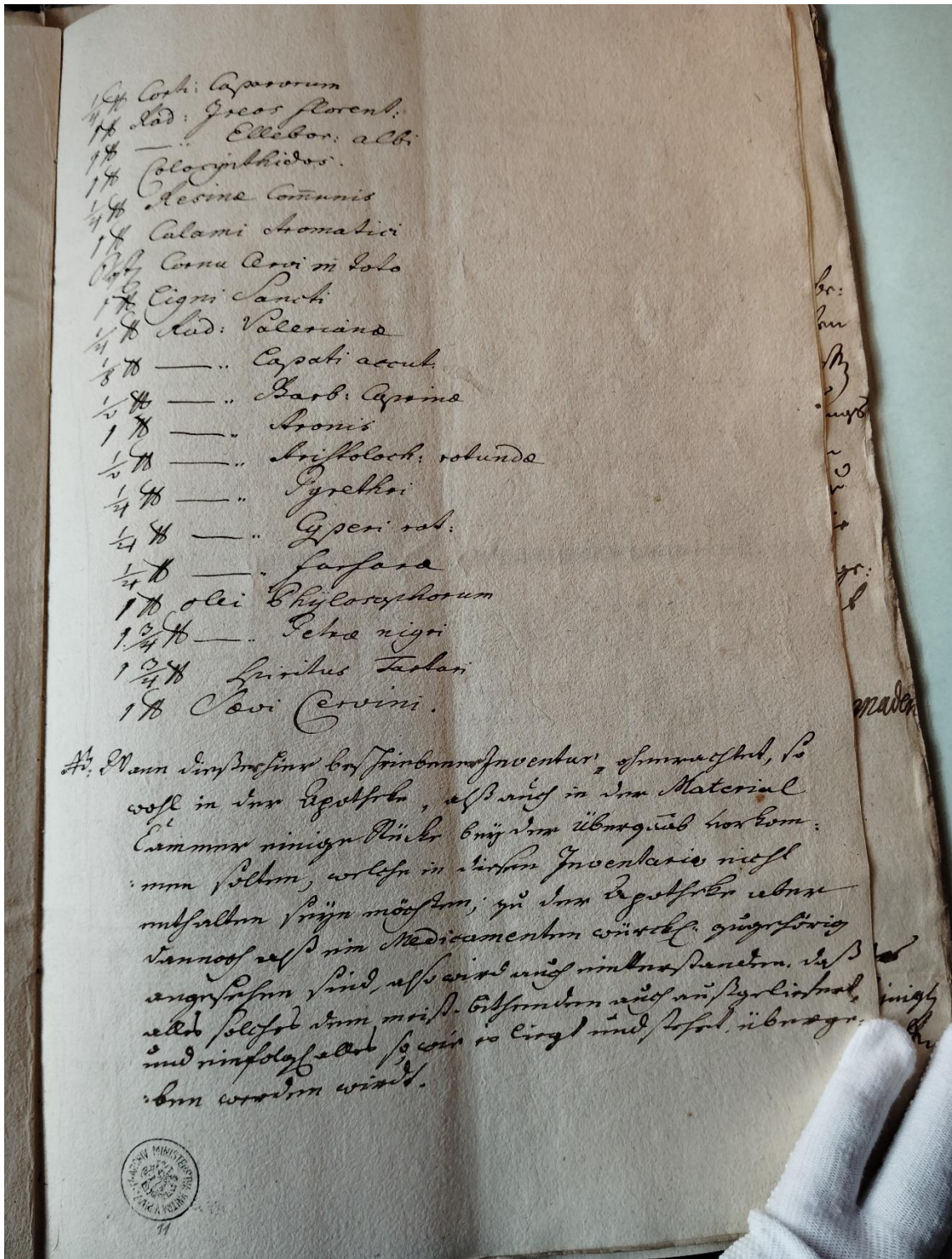
$\frac{1}{2}$ lb Maccharanna
 $\frac{1}{2}$ lb Zingiber
 $\frac{1}{2}$ lb Gada Colon:
 $\frac{1}{2}$ lb glaci Maria
 $\frac{1}{2}$ lb Rad: China
 $\frac{1}{2}$ lb Corl: Cassaville
 $\frac{1}{2}$ lb Matris Perlat: in fragm:
 $\frac{1}{2}$ lb Sapon: Veneti
 $\frac{1}{2}$ lb Sack: Thoma
 $\frac{1}{2}$ lb piperis Congi
 $\frac{1}{2}$ lb Rad: Baniere Brava.
 $\frac{1}{2}$ lb Rad: Galapa
 $\frac{1}{2}$ lb Capse Cigne
 $\frac{1}{2}$ lb Costi dulcis
 $\frac{1}{2}$ lb Rad: galanga
 $\frac{1}{2}$ lb Galas: Turri:
 $\frac{1}{2}$ lb Corl: Aurantiorum
 $\frac{1}{2}$ lb — Citri
 $\frac{1}{2}$ lb Tartari crudi
 $\frac{1}{2}$ lb Lig: Sassafras
 $\frac{1}{2}$ lb Albe Dulcis
 $\frac{1}{2}$ lb Lig: Santali: Rubri
 $\frac{1}{2}$ lb Borax Gummi
 $\frac{1}{2}$ lb Cera
 $\frac{1}{2}$ lb Cithargiri
 $\frac{1}{2}$ lb Lig: Colubriini
 $\frac{1}{2}$ lb — Santal: albiini
 $\frac{1}{2}$ lb Borax: Veneti:
 $\frac{1}{2}$ lb Galli sub: comm:
 $\frac{1}{2}$ lb Nucis Vomica
 $\frac{1}{2}$ lb opii Thebaici
 $\frac{1}{2}$ lb Terra Ligita alb.

bo:
 han
 i) M
 12
 must
 u
 w
 is
 ego:
 il
 made

Obrázek 9: Inventář zrušené jezuitské lékárny v Klatovech 9

1 Colly Semin: Amomi
 4 Colly Contharidum
 $\frac{1}{4}$ lb Granorum Curadior
 $\frac{1}{4}$ lb Aloe Sapat.
 $\frac{2}{4}$ lb coculi de Elewant.
 $1\frac{1}{2}$ lb Nitri albi
 7 lb Vitrioli Hungarici
 $\frac{1}{4}$ lb Terra Catechu.
 $\frac{3}{8}$ lb Mumie
 1 Colly Myrta ord.
 $\frac{1}{4}$ lb cubitas: Seminis.
 $\frac{1}{4}$ lb Salis gemme
 $\frac{1}{5}$ lb Terra liquid. Sutra.
 1 Colly Sordij
 $\frac{1}{2}$ lb Cap: Tripolis
 2 Colly Grana Thylidid
 1 puch Ungul: Aleis.
 $1\frac{1}{2}$ lb Unicornu veri
 $\frac{1}{4}$ lb ——— fofil
 $1\frac{1}{2}$ lb: Squill. Marina
 $2\frac{1}{2}$ lb: Rinci Marini
 2 Colly olei Nucisla
 2 Colly Succi Liquiritia
 $\frac{1}{4}$ lb Camphora
 $\frac{1}{2}$ lb Cap: hemulites.
 $\frac{1}{4}$ lb — " allabastri prep.
 $\frac{1}{5}$ lb — " Granat: in Lata
 1 Colly — " Crystalli.
 $\frac{1}{4}$ lb Sal: Armoniaci
 $\frac{3}{4}$ lb Arsenici Afrini.

Obrázek 10: Inventář zrušené jezuitské lékárny v Klatovech 10

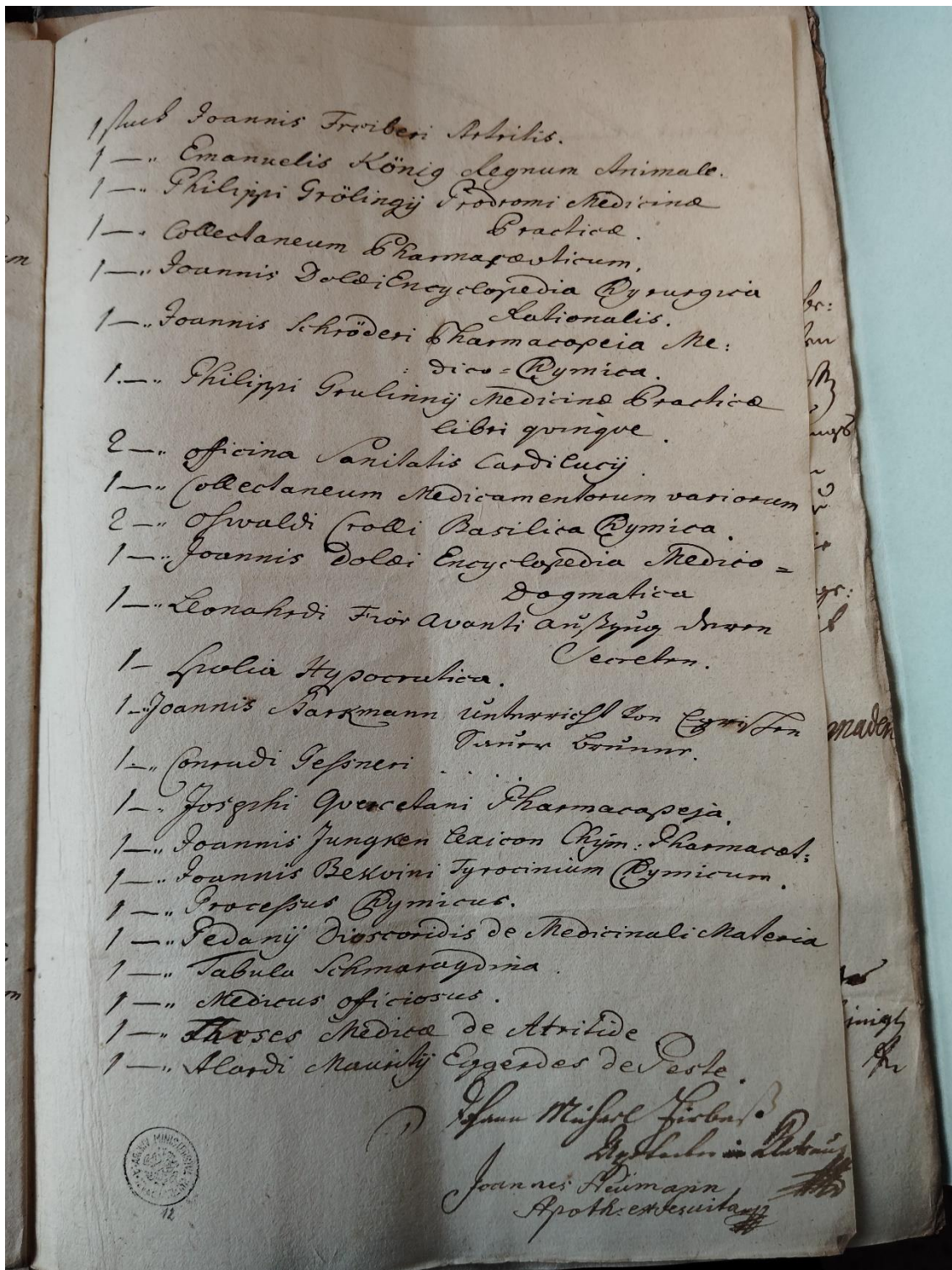

Obrázek 11: Inventář zrušené jezuitské lékárny v Klatovech 11

Catalogus Librorum

- 1 Bz. Leonardi Fuchsij Institutiones Medicae
- 1 - Theatrum Cymicum variorum Auctorum
- 1 - Herbarium Mathioli Boemicum
- 1 - Lazari Liverij Praxis Medica
- 1 - Dispensatorium Pharmaceuticum
Pragense.
- 2 - " Sebast. Crist. à Zeydleru Corporis
Humani Fabrica.
- 1 - Dispensatorium Pharmaceuticum
Viennense.
- 1 - " Pharmacopoeja Augustana.
- 1 - " Animadversiones in Pharmacopoejam
Augustanam.
- 1 - " Canones Universales Medici.
- 1 - " Doctoris Turneiseri opus, per singula
hominis membra digestum.
- 1 - " Taxa Pharmaceutica Pragensis.
- 1 - " Consilia Montagnane.
- 1 - " Virgl vdr Regiment vdr vdr vdr.
- 1 - " Hadriani à Chynsicht Armamentarium
Medico = Cymicum.
- 1 - " Cymia in Artibus formam redacta Rolfinij.
- 1 - " Doctoris Lungij Medicinalium Cystolarum
Miscellanea.
- 1 - " Theses Medicae De Mulo Hypochondriaco

Obrázek 12: Inventář zrušené jezuitské lékárny v Klatovech – katalog knih 1

Obrázek 13: Inventář zrušené jezuitské lékárny v Klatovech – katalog knih 2

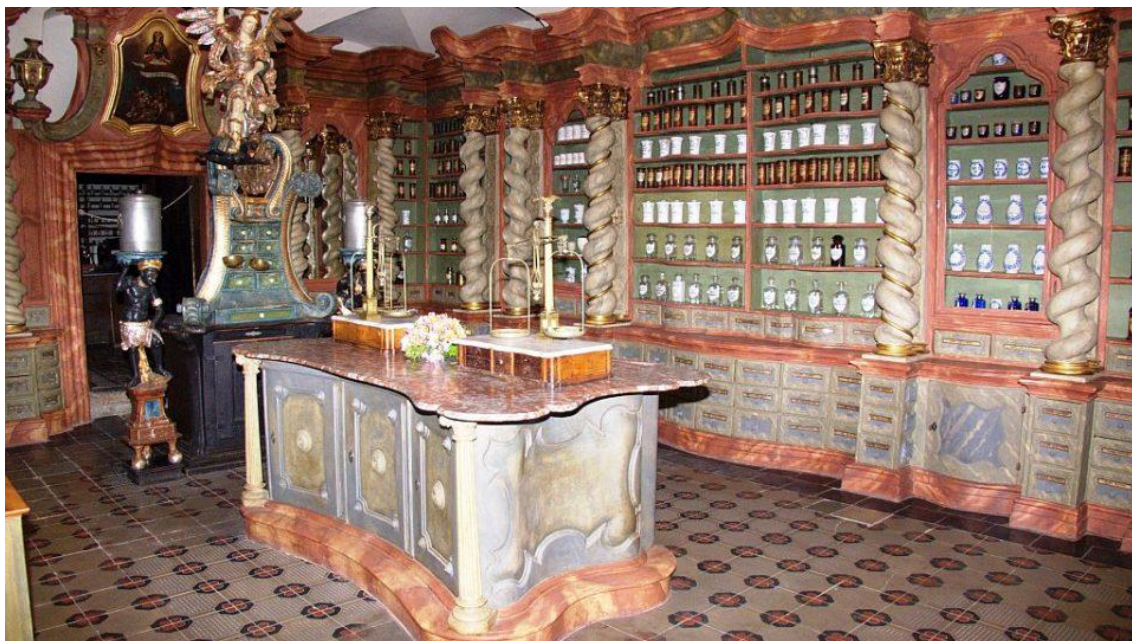
Obrázek 14: Nejstarší stojatky v lékárně U Bílého jednorožce

Obrázek 15: Detail – nejstarší stojatky v lékárně, dřevo (nahore) a cín (dole)

Obrázek 16: Detail – nejstarší stojatky v lékárně. Vyobrazení růže.

Obrázek 17: Oficina lékárny U Bílého jednorožce – celkový pohled

Obrázek 18: Laboratoř lékárny – celkový pohled

Obrázek 19: Detail kování dveří – vstup do laboratoře. Vyobrazení exotické opice

Obrázek 20: Třístupňová lékárenská pec určená k sušení bylin

Obrázek 21: *Plastika sv. Michaela bojujícího s ďáblem. V pozadí kopie obrazu Klatovské Madony žehnající nemocným s nápisem Salus Infirmorum*

Obrázek 22: Vyřezávaná plastika mouřenína nesoucího cínovou nádobu na theriak